

Hvilke funksjoner hadde Parthenon?

Rakel Askeland Søreide

Masteroppgave i arkeologi

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Våren 2014

Sammendrag

This thesis discusses which functions the Parthenon might have had when it was finished and in the following years. There can be little doubt that Parthenon was a religious building of some sort. Did, for instance, Parthenon house or relate to a cult of Athena? The next question is which political functions Parthenon had. To be able to answer these questions, an investigation of Parthenon, its predecessors and other related buildings was conducted. External archaeological material of special significance is the altar, the temple of Athena Polias and its successor Erechtheion. Moreover the sanctuaries from Olympia and Delos were used in comparison with the Acropolis, and the Parthenon due to a common unusual relationship between altar and temple. The Parthenon sculptures, including the big statue of Athena Parthenos were studied with the purpose of finding out what they could tell us about the functions of the Parthenon. A review of the religious events that was taking place on the Acropolis during the classical period is undertaken, with the main focus on the Panathenaia festival, this is because of the close connection between the festival and the Parthenon frieze. Also a review of what the antique authors can tell us about the Periclean building program, and more specifically the Parthenon's political role, is undertaken. The final conclusion to these questions were that based on a lack of archaeological and written evidence it is unlikely that the Parthenon housed a cult to Athena Parthenos similar to that of Athena Polias. Parthenon did however have other functions normally connected to a temple building, written evidence proves that it functioned as a treasury, and we know for certain that it housed a statue of Athena Parthenos. Based on this one can call Parthenon a temple despite the almost certain lack of cult function. When it comes to the political side one can based on the written antique sources describe Parthenon directly, and indirectly, as a very important building which were a huge undertaking for the Athenian city state. A monument to the Athenian power and honor which they valued more than anything.

Forord

Da var jeg endelig ferdig med masteroppgaven, og vil i denne anledning benytte sjansen til å takke en del mennesker som har bidratt med mye hjelp, og mange gode råd det siste året.

Først og fremst vil jeg takke min veileder Simon Malmberg for mange gode tips og råd når det gjaldt oppsett av oppgaven, og innhold, og for de mange korekturlesningene. Videre vil jeg takke Erik Østby som var så vennlig å stille opp som min biveileder, og som har bidratt med mange gode råd når det gjaldt litteratur, innhold, og problemstillinger.

Videre vil jeg takke alle på lesesalen for oppmuntringene når jeg følte at jeg aldri kom til å bli ferdig med oppgaven. Og en stor takk til min familie for korekturlesing, og mye støtte.

Mvh Rakel Askeland Søreide

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	i
Forord	ii
Kapittel 1	1
1.1 Historisk bakgrunn.....	1
1.2 Problemstillinger	4
Kapittel 2: Forskningshistorie	5
Kapittel 3: Metoder og materiale	11
3.1 Arkeologisk materiale	11
3.2 Litterære tekst kilder	13
3.3 Epigrafiske kilder	15
3.4 Grekernes syn på religion	16
3.5 Metodisk tilnærming	18
Kapittel 4: Arkitektur: Parthenon og andre bygninger på Akropolis.....	20
4.1 Navn på templene på Akropolis i skriftlige kilder.....	20
4.2 Hekatompedon og Parthenon 1	21
4.3 Parthenon 2	23
4.4 Parthenon 3	25
4.5 Parthenons bakrom	29
4.6 Miniaturhelligdom funnet inne i Parthenon.....	31
4.7 Athene Polias tempelet og Erechtheion.....	32

4.8 Alteret på Akropolis.....	34
4.9 Sammendrag	36
Kapittel 5: Parthenons skulpturutsmykking	37
5.1 Gavlstauene.....	37
5.2 Metopene	40
5.3 Frisen	43
5.4 Statuen av Athene	47
5.5 Sammendrag	49
Kapittel 6: Gresk Religion med tilknytning til Athens Akropolis.....	50
6.1 Religiøs praksis på Akropolis	50
6.2 Panathenaia festivalen	52
6.3 Sammendrag	56
Kapittel 7: Perikles byggeprogram	57
7.1 Parthenons politiske betydning.....	60
7.2 Plutark om Perikles, og hans byggeprogram	62
7.3 Pausanias beskrivelse av Parthenon.....	64
Kapittel 8: Konklusjon.....	66
Antikk Litteratur	77
Moderne Litteratur.....	77
Kildeliste over figurer	82
Vedlegg: illustrasjoner og fotografier.....	86

Kapittel 1

1.1 Historisk bakgrunn

Denne oppgaven skal handle om Parthenon, og velger da å starte med en gjennomgang av relevante historiske hendelser som har hatt sterk betydning for Parthenon, og de andre bygningene på Akropolis, for å få konteksten på plass. Det Parthenon som man i dag kan se ruinene etter er det siste i en rekke av tidligere bygninger som man mener har ligget på samme sted, og som arkeologene har funnet spor etter siden man startet utgravningene, og restaureringen av bygningene. Så langt mener de å kunne påvise minst tre bygninger som skal ha lagt mer eller mindre på samme sted som det Parthenon man kan se i dag. Også de andre bygningene og templene på Akropolis er etterfølgere av tidligere bygninger som man har funnet spor etter. Grunnet at forskerne har funnet spor etter tidligere bygninger så vil de bli referert til videre i oppgaven som Hekatompedon, eller Urparthenon som den noen ganger kalles. Det vil si det eldste påviste tempelet på dette stedet. Videre har vi Parthenon 1, 2, 3. Parthenon 3 henviser da til den bygningen som man i dag kan se som siste ledd i en rekke av tidligere bygninger. Dette er for å unngå forvirring rundt terminologien på bygningene.

I det sekstende århundre f.kr ble det på Akropolis bygget et fortifisert palass. Da dette palasset skal ha vært på sitt største skal bygningen ha dekket ett område på tre tusen kvadratmeter, og hadde mange likheter med det kjente palasset på Mykene. Med dette menes det da store rektangulære gårdsplasser og rom som er samlet rundt åpne søyle haller. Dette lå på en kunstig terrasse som mange i dag mener mykenerne fikk bygget i senter av Akropolis, sør for der Erechtheion ligger i dag. Det gamle tempelet for Athene Polias kan muligens senere ha blitt bygget rundt noen av de gamle fundamentene etter dette palasset. I forkant av den doriske invasjonen i det trettende århundre f.Kr så var den øvre delen av Akropolis omgitt av en mur som var 760 meter lang og 4,5 meter bred. Denne muren ble i likhet med den rundt Mykene kalt for en kyklop mur (Korres 1994:35).

Akropolis fungerte derfor som en festning, men kan og ha hatt religiøse funksjoner ettersom dette er noe man har sett i andre mykenske palasser. Etter hvert som byen vokser rundt Akropolis så kommer det opp religiøse strukturer på Akropolis, disse stammer fra det åttende og det syvende århundre f.Kr. Akropolis bevarer stadig sine militære funksjoner, ettersom Akropolis murer fortsatt fungerte godt i beleiringssituasjoner da perserne først kom.

Det er lite trolig at Athen selv fikk bymurer før etter persernes invasjon av Athen i 480 f.Kr. Materialet rundt de eldste religiøse strukturene fra det åttende og det syvende århundre f.Kr er mangelfullt grunnet ødeleggelse som resultat av senere bygningsfaser. Deres eksistens er bekreftet gjennom overlevende skriftlige kilder, og noen steinbaser for tresøyler funnet inne i ruinene etter tempelet for Athene Polias, de er i dag datert til geometrisk tid og bekrefter dermed at terrassen som strukturene ligger på må være eldre enn dette, det er sannsynlig at en slik struktur stammer fra mykenerne heller enn de senere grekerne. Disse strukturenes eksistens blir for det meste bekreftet av de betydelige mengdene terracotta som stammer fra takene til disse bygningene, og er blitt datert til denne perioden (Hurwit 1999:95). Den store variasjonen i disse dekorerte arkitektoniske trekkene vitner om eksistensen til ikke bare sekundære og tilleggs bygninger, men også om mer enn ett stort tempel. Disse templene kan ha stått direkte over fundamentene av det ødelagte mykenske palasset på det stedet hvor ruinene etter tempelet for Athene Polias står i dag, området rett sør for Erechtheion, og der hvor den nordlige delen av Parthenon ligger. Med dette menes det området hvor man har oppdaget spor som man tror stammer fra en liten helligdom som i midten av det femte århundre ble plassert inne i Parthenon 3. Forskere mener at det er en mulighet for at disse tidlige templene kan ha vært direkte forløpere, ikke bare i plassering, men også i rituell funksjon for de senere godt kjente arkaiske og klassiske templene (Korres 1994:38).

Disse tidlige templene forsvant etter hvert, og i begynnelsen av det sjette århundre bygget man det første store stein tempelet til ære for Athene på Akropolis. Dette tempelet er i dag kjent under navnet Hekatompedon. Begrepet hekatompedon betyr bokstavelig en bygning eller et område som er hundre fot langt. Navnet Hekatompedon dukker i forbindelse med tempelet opp på en fragmentert innskrift datert til 485/4 f.Kr. Denne innskriften refererer til en bygning som er hundre fot lang selv om det på den tiden ikke eksisterte en bygning på Akropolis med det målet (Robertson 1996:34-35). Dedikeringen av den er datert til årene 566-565 f.Kr, dateringen sammenfaller dermed med det året man reorganiserte Panathenaia festivalen, og den store Panathenaia som ble avholdt hvert fjerde år kom i stand. Det har vært diskutert hvor denne bygningen opprinnelig stod, men man er i dag på bakgrunn av funn og observasjoner fra nyere tid svært sikre på at den kan ha stått omtrent der hvor Parthenon 3 senere ble bygget (Korres 1994:38). Dette har man fått en tentativ bekreftelse på, på bakgrunn av at det er blitt funnet betydelige mengder fragmenter etter gavlstatuer i kalkstein, og rester etter metoper, noen av disse i marmor, som man mener hørte til Hekatompedon. Dette er blitt funnet sør for Parthenon og ikke Erechtheion, noe som støtter en teori om at de kan stamme

fra et tempel som en gang stod der Parthenon 3 nå står. Enkelte forskere mener og at disse fragmentene kan ha hørt til det gamle tempelet for Athene Polias, og ikke til Hekatompedon (Hurwit 1999:107-109). Hekatompedon var samtidig med det gamle tempelet for Athene Polias (huset kultstatuen av Athene Polias, Athens skyttgudinne), som frem til perser-invasjonen i 480 okkuperte den gamle mykenske terrassen (Hurwit 2004:45).

Hekatompedon kan ha blitt revet helt på slutten av det sjette århundre, og erstattet med ett stort fundament i kalkstein. Det meste av dette fundamentet må da ha hvilt på det store kunstige blokkfundamentet som ble bygget på den naturlige steingrunnen på sør siden av Akropolis (Hurwit 2004:1). Det meste av kalksteinsfundamentet hviler på dette store blokkfundamentet. Man spekulerer på hva dette kalksteinsfundamentet ble bygget til, enkelte forskere mener at det ble bygget for å støtte opp et stort dorisk tempel i kalkstein som man aldri kom særlig langt med, og at det ble stopp i byggeprosessen før slaget ved Marathon i 490 f.Kr (Korres 1994:42).

Athen hadde på dette tidspunktet ligget i krig med perserne siden 499 f.Kr. I etterkant av slaget ved Marathon så startet man byggingen av Parthenon 2, som ble det første marmor tempelet man fikk bygget på dette stedet. Det pågikk lenge en debatt rundt dateringen av dette tempelet, men funn av brannspor på det nesten fullstendig bevarte stylobatet har bekreftet at tempelet må ha blitt påbegynt i årene mellom 490 og 480. Mange forskere mener at dette tempelet var som et monument og en takkegave til gudene for deres hjelp under slaget ved Marathon (Rhodes 1995:30). I år 480 angriper Perserne Athen. Parthenon 2 er på dette tidspunktet fortsatt under konstruksjon, og blir i likhet med tempelet til Athene Polias og andre bygninger på Akropolis ødelagt under Persernes plyndring, men med få tap i menneskeliv. Dette fordi det meste av Athens befolkning i forkant av plyndringen hadde forlatt byen, og holdt på dette tidspunktet til på øyen Salamis. Athen ble riktignok plyndret, og ødelagt av perserne, men athenerne gikk seirende ut av det påfølgende sjøslaget som har fått navnet slaget ved Salamis (Rhodes 1995:32).

Templene på Akropolis lå alle i ruiner frem til rundt år 450 f.Kr. Dette gir et opphold på tre år uten at man gjør noe forsøk på å bygge opp igjen de ødelagte templene. Hvorfor man får dette lange oppholdet er blitt sterkt diskutert, og forskerne har lagt frem ulike forslag til dette. En teori som man har kommet frem til er at athenerne og deres allierte sverget en ed ved Plataia i 479 før det avgjørende slaget mot perserne om at de ikke ville bygge opp igjen sine ødelagte helligdommer før perserne var blitt drevet ut av Hellas for godt. Andre mener at

årsakene kan være økonomiske, og at mangel på penger etter en lang og dyr krig er forklaringen på hvorfor man ventet så lenge. Perikles, Athens på denne tiden ledende statsmann, startet et mulig byggeprogram for å bygge opp igjen Akropolis. Han stod også bak mange andre viktige bygninger ellers i byen. Mange mener at en årsak til at dette byggprogrammet ble startet var et ønske om å gi byen et utseende som gjenspeilet dens posisjon som en av de ledende greske bystatene. Parthenon 3 ble påbegynt i år 447 og stod ferdig rundt år 432 f.Kr. Parthenon 3 ble bygget på fundamentene etter sin forløper, men overgikk den i både størrelse og dekor, og er den bygningen som man i dag kan se på Akropolis (Jenkins 1994:9). Parthenon ble etterfulgt av at man bygget opp igjen Athene Nike tempelet og Erechtheion (tidligere tempelet for Athene Polias) og et nytt inngangsparti Propyleene (Rhodes 1995:42). Se figur 1 for oversikt over hvordan Akropolis har utviklet seg.

1.2 Problemstillinger

I min masteroppgave vil jeg skrive om Perikles Parthenon. Hvilke religiøse og politisk ideologiske funksjoner dette tempelet kan ha hatt? Dette spørsmålet vil jeg prøve å komme frem til en tolkning på ved å ta for meg flere ulike grupper arkeologisk materiale, og de antikke tekstkildene/innskripsjonene som sier noe om dette. Hva kan Parthenons arkitektoniske utforming fortelle, her er bakrommet og den lille helligdommen av særlig relevans, og hva kan Parthenons forgjengere fortelle om hva Parthenon 3 kan ha blitt brukt til? Hva er nytt i Parthenon 3, og hva er blitt overtatt fra tidligere bygninger? Videre så vil det bli sett på eksterne bygninger som kan gi informasjon rundt Parthenons funksjon? Her vil Athene Polias tempelet, Erechtheion (i forbindelse med kontekst) og alteret i hovedsak bli diskutert. Helligdommene på Delos, og Olympia blir tatt med som sammenligningsmateriale. Begge når det gjelder forhold mellom alter og tempel. Zevs tempelet i Olympia er videre svært relevant hva tempelets dimensjoner i forhold til Parthenon angår, og skulpturutsmykningen. Videre så er skulpturdekorasjonene på Parthenon 3 av spesielt stor relevans angående funksjon. Hva er avbildet, og hva er tilknytningen mellom Parthenon, og temaene som er avbildet? Videre har vi den historiske siden ved Parthenons politiske og religiøse funksjoner. Parthenon ble bygget kort tid etter at krigen med perserne var over, og er en etterfølger av et annet tempel som lå på samme sted, og som ble ødelagt da perserne angrep Athen, og brente Akropolis ned til grunnen, man kan spekulere på hva dette har å si for hvilke funksjoner Parthenon kan ha hatt i årene etter at den stod ferdig. Her er det og relevant å ta opp det faktum at Parthenon var det første tempelet på Akropolis som ble bygget

opp igjen som et første ledd i Perikles storstilte byggeprogram. Dette er et interessant spørsmål å ta opp, for det som man i dag vet om kultfunksjon på Akropolis var tillagt Erechtheion og Athene Polias, og ikke Parthenon, her må man da ta høyde for at det er veldig mye man ikke vet om dette. Hvorfor var Parthenon det første tempelet som ble bygget opp igjen, og Erechtheion det siste? Hva kan dette ha hatt å si for hva Parthenon var ment å skulle brukes til?

Kapittel 2: Forskningshistorie

Parthenon kan sies å være en av de bygningene i verden som det er gjort mest forskning på, og skrevet mest om. Det er derfor veldig mye å ta av både når det gjelder tidligere forskning, men også pågående. Jeg har her valgt å fokusere på de forskerne, og de av deres bøker og artikler som er mest direkte relevant for mine problemstillinger, men først vil det bli en kort gjennomgang av utgravningene på Akropolis, og fjerningen av de senere bygningene for å få frem de klassiske tempel lignende bygningene. Parthenon og resten av Akropolis gikk fra senantikken, og frem til i dag gjennom store endringer av flere forskjellige årsaker. Det tredje århundre e.Kr ble preget av en stor brann som førte til at taket falt sammen, og det førte igjen til store skader på resten av bygningen. Dette kommer frem av at man kan se tegn på at det ble utført store reprasjoner på Parthenon i denne perioden (Ousterhout 2005:298).

Mot slutten av det syvende århundre e.Kr ble Parthenon omgjort til en kirke for å fungere som kirken til Parthenos Maria (jomfru Maria). Dette førte til at man gjennomførte betydelige endringer på Parthenon for at det skulle egne seg som kirke. Parthenon fungerte som kirke frem til Athen i 1204 e.Kr falt til det Latinske riket. Etter dette så ble det omgjort til katedral for Maria (Ousterhout 2005:314). I år 1456 e.Kr endte Athen opp under ottomansk styre, og Parthenon ble denne gangen konvertert til Moske. I år 1687 angriper venitianerne Athen. Ottomanene befester Akropolis, og bruker Parthenon som kruttlager. Bygningen blir beskyttet, og kruttlageret går i luften. Parthenon blir som følge av dette sterkt skadet (Ousterhout 2005:320-321).

Propyleene led samme skjebne, men ble ødelagt av en langt mindre eksplosjon enn den som rystet Parthenon. Taket, mange av søylene i cellaen, store deler av cellaveggene, den gamle pronaos og store deler av den ytre søylegangen ble ødelagt i eksplosjonen (Korres 1994:51). Eksplosjonen gjorde naturlig nok store skader på skulpturdekorasjonene. Store

deler av frisen, og svært mange metoper ble ødelagt, vi har i dag bare fragmenter bevart av disse. Midt skulpturene i østgavlen ble ødelagt allerede da Parthenon ble gjort om til en kirke. Hjørne skulpturene klarte seg, og befinner seg nå i London. Vest gavlen fikk svært store skader (Hurwit 1999:292). Resultatet er derfor at de eneste kildene man har til hvordan svært mange relieffer og skulpturer egentlig så ut er tegninger fra før eksplosjonen. Blant disse er tegningene av den omreisende kunstneren Jacques Carrey, i ettertid gitt ut i en stor folio utgave under navnet *The Carrey Drawings* (Hurwit 1999:173).

På begynnelsen av det 19 århundre blir mange av de overlevende statuene og relieffene fraktet til England av Thomas Bruce Lord Elgin. 6 Juli 1801 fikk Elgin og hans arbeidere tillatelse av de tyrkiske myndigheten til å jobbe med Parthenon, og fjerne en del av statuene og relieffene. 31 juli samme år ble den første metopen fjernet fra Parthenon. De fleste statuene som i dag utgjør 'Elgin marbles' ble fjernet i løpet av de neste 10 månedene, og fraktet til Pireus for deretter å bli sendt videre til England (Cook 1984:326). Etter den greske uavhengighetskrigen var over i 1832 så bestemmer man seg for å fjerne alle frankiske og tyrkiske bygninger, og festningsverker på Akropolis. Man rev ned veggene som var blitt bygget inne i Propyleene, rekonstruerte tempelet til Athene Nike, de tyrkiske husene ble fjernet, og man rev moskeen som på denne tiden stod inne i Parthenon. Det frankiske tårnet ved Propyleene, og mange av de tyrkiske festningsverkene ble revet i årene mellom 1875-1877. Det ble finansiert av Heinrich Schliemann. Mange andre velgjørere stod for utgiftene til rivingen av andre bygninger på Akropolis. Dette var vanlig praksis på den tiden (Pedley 2008:238).

På 1880 tallet fikk greske arkeologer under lederskap av Panayotis Kavvadias, med assistanse fra den tyske arkitekten Wilhelm Dörpfeld i oppgave å grave ut hele overflaten på Akropolis. Dette var et enormt stykke arbeid, men det ble fullført før århundreskiftet. Etter endt utgravning så fulgte restaureringen av templene, og man begynte å drive utstrakt forskning på Akropolis (Pedley 2008:238). Før århundresskiftet så gjennomførte man to restaureringsprosjekter på Parthenon. Den første fant sted allerede i 1842-1845 under ledelse av Kyriakos Pittakis hvor man restaurerte fullstendig to søyler i den nordlige peristylen, og delvis to andre. Man restaurerte også store deler av veggene i cellaen. Det andre restaureringsprosjektet som ble gjennomført var i 1872, og skal ha vært under ledelse av arkitekten Panagiotis Kalkos. Dette arbeidet bestod av reoperasjon av karmen over den vestlige inngangen til cellaen, og sikringen av frisen og arkitraven under den (Bouras 1996:322-323).

Nikolaos Balanos stod for de restaureringene som har satt mest preg på Parthenon. Det første prosjektet hans fant sted i 1899-1902, og det andre i 1922-1933. I årene mellom gjennomførtes det restaureringer på Erechtheion og Propylene. Balanos arbeid på Parthenon var omfattende, og han lyktes i å restaurere store deler av tempelet. Mens Balanos fortsatt var i live fikk han positive tilbakemeldinger på sitt arbeide med Parthenon. Hans mål var å restaurere tempelet til noe av dets tidligere storhet så endringene som ble gjort på tempelet var svært drastiske. I senere tid så har forskere oppdaget at Balanos inngrep har ført til omfattende skader på strukturen. I årene 1943-1944 så oppdaget man de første sprekkene i marmoren i de delene av tempelet som Balanos fikk restaurert (Bouras 1996:323-327).

Templene på Akropolis har som sagt blitt restaurert flere ganger opp gjennom de siste hundre og femti årene. Den restaureringen som man i dag kan se ble påbegynt i år 1975 av komiteen for restaureringen av Akropolis monumentene, og dette har vist seg å være en enorm oppgave, utenom restaureringen av templene kom jobben med å rette opp feilene som ble gjort under tidligere restaureringer. Mange av steinblokkene er nylig blitt identifisert og satt på plass der de opprinnelig sto, og jernet som man brukte under tidligere restureringer er nå blitt erstattet med titanium da jernklampene har gjort mer skade enn godt på de store marmorblokkene (jern utvider seg ved varme) (Hurwit 1999:301). Erechtheion ble tatt fra hverandre og satt sammen igjen nesten fra topp til bunn, denne gangen med alle steinene der de opprinnelig hørte hjemme. Dette stod ferdig i 1987. Restaureringen av Athene Nike tempelet ble fullført i 2010. Propyleenes siste restaurering ble avsluttet i 2009. Restaureringen av Parthenon, pågår fortsatt, og det er mange som mener at man aldri vil bli helt ferdig. Da det er vanskelig å si om man noen gang vil kunne si seg definitivt ferdig med en restaurering (Hurwit 1999:302).

Skulpturdekorasjonen fra Parthenon har gjennom de siste 200 årene blitt fjernet i flere omganger. Av gavlstatuene så er det i dag ikke så mye som er blitt bevart, men det som er bevart befinner seg i Akropolis museet i Athen og British museum i London. Gips kopier står nå som ertstatning for orginalene i gavlene på Parthenon (Barringer 2008:66). Metopene fra Parthenon er i en svært fragmentarisk tilstand etter eksplosjonen i 1687, og Elgins flytting av mange relieffer til London i årene mellom 1801-05 (Barringer 2008:66). Store deler av frisen er og blitt bevart for ettertiden. Noen deler av den befinner seg i British Museum i London, og noen i Akropolis museet i Athen, og resten av fragmentene er fordelt mellom seks andre institusjoner. Avstøpninger av frisen er å finne i Beazley arkiv på Ashmolean Museum ved Oxford, på Spurlock Museum i Urbana, i Skulpturhalle i Basel og andre steder (Barringer

2008:85). Når det gjelder det siste elementet ved Parthenons dekor, statuen av Athene Parthenos, så er ingen spor etter originalen bevart, men man vet mye om hvordan den engang kan ha sett ut basert på kopier av den (Vermeule III 1989:41), og beskrivelser hentet fra de antikke originaltekstene (Paus 1.24.7).

En forsker som de siste tiårene har hatt stor betydning for forskningen på Parthenons form, og forskningen på Parthenon sine forløpere er Manolis Korres. Han var i mange år en av de som har hovedansvaret for restaureringen av tempelet, men er i dag pensjonert. Han har opp gjennom årene skrevet en lang rekke artikler, og noen bøker om diverse tema, som har det til felles at de alle angår Parthenon. Disse er å finne i en lang rekke ulike tidsskrifter og antologier. Av disse er artikkelen 'Die Athena-Tempel auf der Akropolis' av særlig relevans, her går han i detalj ikke bare om Perikles Parthenon, men også dets forløpere. Artikkelen ble gitt ut i 1997 som en del av artikkel samlingen *Kult und Kultbauten auf der Akropolis Internationales symposion vom 7. bis 9. juli 1995 in Berlin* (Korres 1995). Han har og gitt ut en rekke engelsk språklige artikler, disse er blitt publisert i samlingene *The Parthenon and its impact in modern times*, redigert av Panayotis Tournikiotis og utgitt i 1996, og samlingen *Acropolis Restoration the ccam interventions*, redigert av Richard Economakis og gitt ut i 1994. I Tournikiotis har Korres publisert artikkelen 'the Architecture of the Parthenon', som navnet tilsier omhandler den nettopp Parthenons arkitektur (Korres 1996). I Economakis har han utgitt flere artikler som er av relevans. I artikkelen 'The History of the Acropolis Monuments' gir han en god og dekkende oversikt over Akropolis historiske bakgrunn, fra cirka 1500 f.Kr og frem til år 1687, året der Parthenon går i luften (Korres 1994). For denne oppgaven så er sidene som omhandler bronsealder, arkaisk og klassisk tid relevant. Videre er også artikkelen 'Recent Discoveries on the Acropolis' relevant å ta med. Dette er en gjennomgang av det mest nylige arkeologiske materialet som er funnet fra de forskjellige templene på Akropolis, det meste av materialet som blir gjennomgått er blitt identifisert som deler av Parthenon og dets skulpturer (Korres 1994).

Videre har vi en annen svært viktig artikkelsamling rundt forskningen på Parthenon, *Parthenon- Kongreß Basel Referate und Berichte 4. bis 8. april 1982, 2 bind*, redigert av Ernst Berger og gitt ut i 1984. Denne kongressen ble holdt i Basel og arrangert av professor E. Berger, tidligere direktør på et av museene som huser avstøpinger av Parthenon skulpturene. I sammendraget etter denne kongressen så finner man en lang rekke artikler som tar opp fremskrittene innenfor studiene av Parthenon frem til 1982 (Korres 1994:175). Bind en inneholder artikler av de forskerne som var tilstede på kongressen, og bind to inneholder

tabeller, bilder, fotnoter og bibliografier. Når det gjelder hvilke temaer som blir tatt opp i de forskjellige artiklene så er disse mange og varierte. Funksjon og struktur, hvor vi har artikkelen 'Zur Funktion des Parthenon nach den schriftlichen Quellen' av Felix Preißhofen, Arkitektur, hvor artikler som 'The Parthenon and the Periclean Doric' av J. J. Coulton og 'The Relationship Between the 'Older' and the 'Periclean' Parthenon' av Takashi Seki er av særlig relevans for de aktuelle problemstillingene (1982). Videre temaer som denne artikkelsamlingen dekker er arkitektonisk skulptur og den post-klassiske historien til bygningen.

En svært god bok som er skrevet om nettopp religiøs praksis på Akropolis er *Athena Parthenos og Athene Polias A Study in the Religion of Periclean Athens* av C. J. Herington. I denne boken diskuterer han de to gudinnene Athene Polias og Athene Parthenos, og tar for seg statuene deres, gudinnene selv, teorier og myter, og til slutt templene deres, også de moderne templenes forgjengere. Han tar og for seg kult aktiviteten på Akropolis, og konkluderer med at basert på det man vet om temaet så var dette knyttet til Athene Polias, og ikke til Athene Parthenos. I siste kapittelet av boken tar han for seg Athene Parthenos i mer detalj, hvor han diskuterer betydningen av Athene Parthenos, og hvorfor man bygget Parthenon 1, 2 og 3 (Herington 1967). 'Athena in Athenian Literature and Cult' er en annen tekst som Herington har skrevet. Den kom ut som en del av boken *Parthenos and Parthenon* redigert av G. T. W. Hooker, og omhandler Athenes plass i Athensk kult og litteratur. Panathenaia festivalen og myter rundt Athene blir nevnt. Han skriver om Athene generelt på Akropolis, og som Athens skytsgudinne, og skiller ikke mellom Athene Polias og Athene Parthenos (1963).

Boken *Parthenos and Parthenon* redigert av G. T. W. Hooker inneholder flere andre korte artikkler av flere forskjellige forfattere. Fellesnevneren for alle er at de omhandler Parthenon, men hver av de tar for seg forskjellige tema. Artikkelen '*Athena and the Early Acropolis*' av R. J. Hopper omhandler de tidlige bygningene på Akropolis og historien rundt byggingen av disse. Den går også inn på de forskjellige gudommene, og mytene rundt disse som har relevans for de tidlige bygningene, og også de nåværene (1963).

'*The Goddess of the Golden Image*' Av Edna M. Hooker omhandler Athene, og hvorfor og hvordan Athene ble Athens skytsgudinne. Dette innebærer at Hooker har valgt å gå gjennom de mytene som lå til grunn for at Athens innbyggere til slutt begynte å tilbe henne, ikke bare som en tre staue, men som det storslagne bildet dekket av gull og elfenben som stod

i Perikles Parthenon (Phidias berømte statue av Athene Parthenos) (1963). Må her ta forbehold om at det er svært mange forskere som mener Athene Parthenos aldri hadde, eller fikk kultfunksjon.

Artikkelen '*The Political Implications of the Parthenon*' av Russel Meiggs går gjennom de mer politisk rettede sidene ved byggingen av Parthenon, og dets senere funksjoner (1963). Meiggs artikkel starter med at han tar for seg ødeleggelsen av Akropolis, og at det første athenerne gjør når de kommer tilbake til Athen i 479 f.Kr er å bygge en ny bymur, og styrke Akropolis forsvarsverker. Videre går han inn på at det tar så lang tid før man bygger opp noen av templene igjen, i forbindelse med dette blir Plataia eden tatt opp, og at den er en svært sannsynlig forklaring på hvorfor man velger å la templene ligge frem til Perikles Parthenon blir bygget. Artikkelen blir avsluttet med en gjennomgang av hva som står i antikke kilder som Plutark, Pausanias og Thukydid om Perikles og hans byggeprogram (1963).

'*The Sculptures of the Parthenon*' av Martin Robertson, Robertson tar her for seg alle dekorasjonene på Parthenon, som bakgrunnsmateriale. I artikkelen bruker han Carreys tegninger av skulpturene, og bruker til en viss grad Pausanias beskrivelse av monumentene og dekorasjonene som bakgrunnsmateriale, mot slutten av artikkelen tar han for seg Panathenaia prosesjonen og festivalen (1963).

Boken *The Archaic Greek Temenos A study of Structure and Function* av Birgitta Bergquist ble gitt ut av det svenske instituttet i Athen som en del av deres tidsskrift i 1967. Bergquist starter med å forklare hva temenos betyr, og at hun her vil ta for seg de temenos hvor man har et alter og et tempel i tilknytning til hverandre, og hvorfor hun har valgt å gå gjennom nettopp disse. Bergquist diskuterer også hvordan de ulike temenos var strukturert ved å analysere form, orientering og tempel og alters plassering i forhold til hverandre. Hun går og inn på hvilke funksjoner temenos kan ha hatt. Som det arkeologisk materiale går hun gjennom mange ulike kjente temene hvor man har nettopp denne koplingen mellom alter og tempel. Denne boken er relevant ikke bare fordi den tar opp Akropolis, men også fordi den diskuterer Olympia og Delos, og gir en bra forklaring på hvordan alteret/alterne i Olympias tilfelle lå i forhold til tempelet.

Utover Parthenon og resten av Akropolis så vil det bli brukt noen kilder som går på Zevs tempelet i Olympia, og helligdommen på Delos. Olympia er igjen et sted som det blitt gjort svært mye forskning på. Det er en del å hente på Delos av forskningslitteratur, men

betydelig mindre enn om Olympia. Grunnen til at det her blir trukket frem forskningsmateriale på Olympia og Delos er at begge er svært relevante som sammenligningsmateriale for Akropolis og Parthenon 3.

Artikkelen *The Temple of Zeus at Olympia, Heroes, and Athletes* av Judith M. Barringer er en gjennomgang av skulpturdekorasjonene på Zevs tempelet i Olympia. Barringer skriver om en del om tempelet selv, og dets arkitektur. James K. Smith skriver i sin artikkel *The Temple of Zeus at Olympia* om arkitekturen til Zevs tempelet, og gir en utførlig gjennomgang av dette før han går over til å ta for seg skulpturdekorasjonene på tempelet. Smith sammenligner og flere av de arkitektoniske elementene med andre templer. Spesielt størrelsen på Zevs tempelet blir trukket fram som en viktig kilde til sammenligning. Charles H. Morgan har skrevet artikkelen *Pheidias and Olympia* som omhandler Fidias og hans rolle når det gjaldt skulpturutsmykkingen. Han trekker også fram Parthenon fordi at Fidias stod bak gudestatuen i begge templene så er dette en interessant link mellom de to mest kjente, og kanskje viktigste templene fra klassiske Hellas som ble bygget med bare noen få års mellomrom.

Boken *Greek Sanctuaries* ble gitt ut i år 1976 av R. A. Tomlinson og er først og fremst et detaljert oversiktsverk over greske helligdommer, og tar for seg de ulike elementene som man normalt vil finne i en fungerende helligdom, men det fins mange unntak til dette. Et tempel for eksempel er ikke en nødvendig del av handlingene som foregår i en helligdom, og kan ofte unnværes. Det mest sentrale punktet i helligdommen var alteret. Videre omhandler den flere ulike helligdommer, blant disse Delos som det gir en god oversikt over. I John Pedleys bok *Sanctuaries and the Sacred in the Ancient Greek World* av nyere dato en de nevnt over (2008), blir det skrevet en god del om de største helligdommene i Hellas, Delos er blant de som det blir skrevet litt om. Pedley dekker utgravningene i korte trekk, skriver om et par av de forskjellige templene og til slutt en del om de ulike ofringene som ble utført på øyen.

Kapittel 3: Metoder og materiale

3.1 Arkeologisk materiale

I denne oppgaven så vil det bli benyttet betydelig arkeologisk materiale av svært ulike typer. Har derfor valgt å dele det inn i ulike kategorier. Først har vi Parthenon selv, dets forløpere

rent arkitektonisk, videre skulpturdekorasjonene på Parthenon 3, neste kategori blir eksterne arkitektoniske elementer som ligger på Akropolis i tilknytning til Parthenon. Siste gruppen er og arkitektur relatert og angår helligdommen i Olympia og på Delos, nærmere bestemt forholdet mellom tempel og alter.

Ved Parthenons arkitektur så er det en rekke elementer som er relevant for oppgaven. Først er det Parthenon 3 og dets forløperes størrelse og utforming. Hovedsakelig Parthenon 3 er her spesielt interessant ettersom den bryter med mye av det man ellers ser innenfor tempel arkitektur på det greske fastlandet. Parthenon 3 sitt bakrom vil og bli tatt opp som en viktig del av oppgaven. Dette grunnet de funksjonene som man har funnet ut rommet kan ha hatt i årene etter tempelets ferdigstillelse.

Det siste elementet ved Parthenons arkitektur som vil bli diskutert er miniatyrhelligdommen som Korres fant spor av i Parthenons nordlige søylegang noen år tilbake. Man er og inne på den teorien at denne helligdommen er eldre enn Parthenon 3, og kan ha blitt overført fra Parthenon 2 til Parthenon 3. Det er og mulig at denne helligdommen er eldre enn Parthenon 2 (Hurwit 2005:26).

Neste kategori er skulpturdekorasjonene til Parthenon 3. Disse er interessante grunnet at de er betydelig mer forseggjorte, og eksisterer i langt større antall enn man ser ellers på det greske fastlandet. Skulpturdekorasjonene blir delt inn i fire grupper: gavl statuer, metoper, frisen og Athene Parthenos statuen hver for seg. Gavl statuene er et kjent trekk ved et gresk tempel, Parthenon 3 er det eneste tempelet hvor hver eneste metope er hugget ut i relieff. Det mest interessante trekket ved skulpturdekorasjonene er den ioniske frisen som går langs ytterveggen på cellaen. Den skiller seg ut, og har lenge fått mye oppmerksomhet i moderne forskning grunnet temaet, og det faktum at det ikke finnes noen andre eksempler på et tempel hvor man har både en dorisk og en ionisk frise. Til slutt har vi statuen av Athene Parthenos. I motsetning til resten av skulpturdekorasjonene så er ingen deler av den bevart. Det man vet om hvordan den skal ha sett ut kommer fra beskrivelser i antikke tekster, og senere kopier av statuen selv.

Deretter har vi de arkitektoniske strukturene som ligger i nær tilknytning til Parthenon. Alteret for Athene vet man svært lite om, det eneste man kan si med relativ sikkerhet er hvor det kan ha ligget. Dette er noe som man har kommet frem til basert på noen spor som er blitt funnet i klippen. Vil selv gå ut fra at alterets plassering stemmer, og analyserer dets plassering i forhold til templene utfra det. Skal og gå inn på Athene Polias

tempelet og Erechtheion. Dette på bakgrunn av at disse templene i tur og orden huset statuen av Athene Polias. Den mest viktige kultgjennstanden på Akropolis, og at mye av det man vet om de religiøse hendelsene på Akropolis kan relateres direkte til disse to templene.

Siste gruppen med arkeologisk materiale er helligdommen i Olympia, og på Delos. Disse vil bli brukt som sammenligningsmateriale i forhold til Akropolis grunnet at alle tre helligdommene har et interessant forhold mellom tempel og alter (alteret ligger plassert på en litt spesiell måte i forhold til tempelet på de forskjellige stedene). Zevs tempelet i Olympia vil og bli brukt i sammenligning med Parthenon 3 angående skulpturdekorasjonene, og størrelsen på templene. Zevs tempelet var mest sannsynlig det tempelet som man ønsket å overgå under byggingen av Parthenon 3, og er av den grunn svært relevant.

3.2 Litterære tekst kilder

Her vil jeg ta for meg de antikke skriftlige kildene som er relevant for mine problemstillinger. Plutark fra Khaironeia, 45-120 e.Kr er da av stor betydning. Plutark står bak en rekke korte verk hvor svært få er blitt bevart for ettertiden. Hans mest berømte verk var de omfattende bøkene som har fått navnet *Vita parallelae* (*Livsskildringer med sammenligning, parallell liv*), som er en samling biografier om en del kjente romere og hellenere, blant disse er Aleksander den store, Cæsar, og ikke minst den biografien som handler om Perikles liv. Selv om denne boken ble skrevet fem hundre år etter at Perikles døde så er den vår viktigste kilde til Perikles selv og hans byggeprogram (Hurwit 1999:310).

I parallell livene sammenligner han romerske og greske statsmenn med hverandre, og frem til i dag så har hele 22 av disse parallell tekstene overlevd (Stadter 1989:xxiv). Det finnes ikke noe eksternt bevis på hvordan kronologien er når det gjelder når de forskjellige bøkene ble skrevet, men man vet i dag at det ser ut som alle bøkene er blitt skrevet etter Domitians død i 96 e.Kr. Plutark selv gir en delvis oversikt over rekkefølgen av bøkene, paret Demosthenes og Cicero skal sammen ha utgjort bok 5, Perikles og Fabius skal ha vært bok 10 og Dion og Brutus var bok 12. Man er relativt sikre på kronologien av de 10 første parallell livene utfra kryssreferanser i bøkene selv (Stadter 1989:xxvii). Ett parallell liv som er svært interessant å gå inn på er nettopp Perikles og Fabius, og forskjellene og likhetene mellom disse to tekstene. Perikles og Fabius ser ved første øyekast ut til å være svært forskjellige, dette grunnet at situasjonen deres var meget forskjellig, Perikles som ledende statsmann i et

demokratisk Athen som var på sitt høyeste og Fabius var senator i et oligarki under Romas største krise, men Plutark fant mange punkter hvor de var ganske like og. Selv om Perikles tid som ledende statsmann i Athen lenge er fredelig så blir det og krisetider i Athen. Den første av Peloponneser krigene bryter ut, og Perikles mister livet relativt tidlig som følge av pesten som bryter ut innenfor athens murer. Da krigen var over var Athen i hendene på Sparta. Begge hadde monarkisk makt for en tid, og brukte den godt nok til at ingen av dem kunne kalles for tyranner. Begge var ærlige, ikke spesielt overtroiske, men begge blir portrettert av Plutark som religiøse og gudfryktige menn. Begge brukte sine talegaver som et middel til å overtale folk, og til slutt så var begge forsiktige i krig (Stadter:1989:xxx).

Utenom Plutark så er Pausanias og hans bøker av stor relevans for oppgaven. Pausanias kom opprinnelig fra lille Asia, men brukte svært mye av sin tid på å reise rundt i Hellas på midten av det andre århundre e.Kr. Pausanias var svært interessert i Hellas, og skrev ned det han så i reisedagbøker/guidebøker som fikk navnet *Beskrivelse av Hellas*. Bøkene er en avgjørende forbindelse mellom klassisk litteratur og moderne arkeologi, og er en av de viktigste samtidige kildene vi har om antikkens monumenter i Hellas. Verket hans er delt inn i 10 bøker, den første boken ser ut til å ha blitt fullført etter 143 e.Kr, men før 161 e.Kr. Ingen hendelse etter 176 e.Kr er nevnt i noen av bøkene hans. Mange har ment at Pausanias beskrivelser ofte kunne være misvisende og ikke helt til å stole på. Han er ofte blitt beskyldt for å basere seg svært mye på andrehånds informasjon. Dette er et synspunkt som mange nå har revurdert. Mye av den informasjonen som Pausanias har kommet med er blitt bekreftet av arkeologiske funn. Pausanias beskrivelser har med andre ord vist seg å være svært korrekte og nøyaktige, men de har vist seg å være ufullstendige utfra det man har funnet ut gjennom det arkeologiske materialet (Pedley 2008:25-26).

Han beskrev i sine bøker alle byer og helligdommer som han så på sin rundreise. Han beskrev hver eneste type helligdom, helligdommer på bakketopper, hellige lunder, helligdommer i huler i tillegg til de mer monumentale helligdommene som Delfi, Olympia og Akropolis (Pedley 2008:25). Pausanias beskrivelse av Akropolis er frustrerende, han skriver om statue etter statue, og assosierte ritualer, men han nevner knapt skulpturdekorasjonene på Parthenon. Frisen, og metopene blir ikke nevnt i det hele tatt (1.24.5-7), men han har valgt å ta med gavl statuene og statuen av Athene Parthenos (Pedley 2008:26). Hvorfor det ene og ikke det andre kan man bare spekulere på.

En annen grunn til at Pausanias bøker er så viktige skyldes at han ikke bare beskriver de helligdommene, monumentene og gjenstandene han ser på sine reiser. Han ser og ut til å ha vært svært interessert i ritualer også, og er en svært god kilde når det gjelder religiøse ritualer. Dette er et trekk som ser ut til å gå igjen i Pausanias tekster, og gjelder ikke bare for Akropolis i Athen (Pedley 2008:25). Dette er et punkt som kommer tydelig frem i neste kapittel. Pausanias ser ut være den viktigste og beste kilden til flere festivaler, og ritualer på Akropolis.

3.3 Epigrafiske kilder

I tillegg til tekster av de antikke forfatterne så har forskerne under utgravningene og de forskjellige restaureringene funnet og tydet store mengder innskripsjoner fra Akropolis. Mest relevant for denne oppgaven er de fragmenterte bitene som er igjen av stelen som var satt opp på Akropolis hvor hele oversikten over byggingen av Parthenon 3 var hugget inn, og som er en uvurderlig kilde til informasjon (Kallet 2005:53). Det er takket være disse innskriftene at man kan datere hele konstruksjonsprosessen fra begynnelse til slutt. Innskriften er og en viktig kilde til informasjon om finansieringen av bygningen. Vi har en detaljert liste over bidragsytere år for år, og mengden penger donert. De forteller og hva som er igjen fra året før, og om noen byggematerialer var blitt solgt videre. Innskripsjonen kan og fortelle at hovedkilden til finansiering var Athens skattekammer, og at det nesten hvert år var listet øverst av bidragsyterne (Hurwit 2004:53). Det er og blitt funnet en innskripsjon datert til 440/39 f.Kr som omhandler utgiftene ved konstruksjonen av Fidias statue av Athene Parthenos (Lapatin 2005:271).

Andre innskrifter som er blitt funnet er inventarlistene over hva som er blitt lagret av skatter, og gaver til Athene i de forskjellige rommene i tempelet hennes. Disse gjenstandene er alle gått tapt, men inventarlistene som var hugget inn i stein av mennene ansvarlig for skattene, og votiv og offergavene, gir oss en detaljert oversikt. Tempelets inventar lister er i dag svært fragmentariske, men man har likevel klart å få svært mye informasjon ut av dem. De eldste av de overlevende innskripsjonene ble hugget inn i 434/3 f.Kr, de seneste er datert til cirka 300 f.Kr (Lapatin 2005:279). Innskripsjonene var organisert topografisk, rom for rom, de fire interne rommene i tempelet ser ut til å være referert til, øst mot vest, under navnene proneos, hekatompedon, parthenon og ophisthodomos, selv om det

blir debatert om det siste, i denne sammenhengen referes det til den vestlige enden av Parthenon 3, eller til restene av det gamle tempelet for Athene Polias som enkelte mener stod igjen etter persernes plyndring. Det blir og debatert om parthenon referer til det vestlige rommet eller til naos (cella) (Lapatin 2005:282-283). Mer informasjon om hva som ble oppbevart i Parthenon 3 vil bli diskutert nærmere senere i oppgaven. Se figur 2 for bilde av en av disse innskriftene.

Videre så er inskripsjonene på kalender frisen (athens religiøse kalender) svært relevant for oppgaven. Den er blitt bevart i en fragmentarisk tilstand, men gir likevel mye viktig informasjon. Den befinner seg i dag på det epigrafiske museet i Athen. Den gir en komplett oversikt over alle de tolv kalender månedene, når de ulike festivalene fant sted, og hvor mange og hvilke dyr som skulle ofres under disse (Price 2010:25). Se figur 3 for bilde av frisen til kalenderen. Mer informasjon kommer senere i oppgaven.

3.4 Grekernes syn på religion

I dette kapittelet så vil de ulike synene på gresk religion bli diskutert. Mange forskere har prøvd seg på å definere gresk religion, og har kommet frem til flere ulike tolkninger. I prosessen med å prøve å analysere den greske religionen, så har mange feiltolkninger kommet frem. Dette skyldes at man ofte har hatt en tendens til å trekke frem, og se på de aspektene ved den greske religionen, som er nærmere moderne kristne verdier som overlegne, og mer viktige enn andre. Et eksempel er mysteriekultene og invielsene som ofte er blitt feilkonstruert etter modellen for soteriologiske religioner og derfor feiltolket. De er ofte blitt sett på som forberedelser til et liv etter døden. Dette impliserer en tro som i virkeligheten ikke hadde noe å gjøre med religionen i de greske byene (Zaidman 1992:231). For å kunne svare på spørsmålene om hva religion egentlig var for noe for grekerne, og hvordan de så på gudene sine så er det viktig å trekke frem at det greske samfunnet var fundamentalt forskjellig fra dagens samfunn, og at de konseptene som man bruker for å forklare våre samtidige religioner er dårlig egnet til å analysere hva grekerne så på som gudommelig (Price 2010:89). Religionens funksjon i samfunnet kan derfor ikke ha vært den samme som i dag (Zaidman 1992:3).

Grekerne hadde en annen tankegang hva religion angår, og andre måter å praktisere den på en hva man ser i moderne kristendom. Religion hadde dermed ikke den samme rollen i grekernes liv som kristendommen har for folk flest i dag. For oss i dag så er gud noe abstrakt som står utenfor, og har skapt jorden og alt liv. For grekerne derimot så var ikke gudene noe som eksisterte utenfor selve verden, men var selv en del av den. Gresk religion skiller seg sterk ut fra moderne religioner med at de greske gudene var svært jordnære. De var på mange måter mer menneskelige en i dagens religioner, både i utseende og i oppførsel. Man trodde ikke at de skapte jorden eller alt liv, men at de selv var blitt skapt. De hadde ikke alltid eksistert, men skaffet seg makt selv. De var ikke noe som alltid hadde eksistert, og ville vare evig, men hadde bare udødelighet. De var ikke allvitende, men hadde i stedet kunnskap og makt innenfor begrensede områder. De var selv underlagt skjebnen, og blandet seg ofte inn i livene til menneskene (Zaidman 1992:3-4).

Grekerne definerte ikke religion på samme måte som i dag, det bare var. Festivalene og ofringene hadde ikke bare det formålet at man skulle dyrke gudommen, men skulle og sikre at guden var fornøyd og ønsket å hjelpe menneskene i de situasjoner hvor man hadde behov for gudommelig støtte. Det var vanlig at man reiste templer og andre monumenter til ære for en gud/guder om man mente at det var nødvendig å takke for hjelp og støtte i for eksempel et viktig slag som man hadde gått seirende ut av. Det er og naturlig å trekke den slutningen at gresk religion må ha hatt et sterkt element av tro ved seg. Hvorfor valgte man å bygge templer og ofre til gudene om man ikke var overbevist om at gudene eksisterte, og at man måtte holde de fornøyde (Zaidman 1992:58).

Ritual er en handling med et symbolsk innhold, og som blir gjentatt etter bestemte regler. Et ritual er en handling som blir utført på et bestemt sted, eller til en bestemt tid, ofte begge deler, noe som var tilfelle i det gamle Hellas. Man skiller mellom religiøse og ikke religiøse ritualer. Religiøse ritualer kunne også ha en politisk dimensjon . Dette skyldes at i Hellas så var de forskjellige ritualene ofte del av en større setting, normalt en form for festival. Den mest sentrale rituelle handlingen i Hellas var dyreofringer av spesielt okser, sauer og geiter. Hvilke dyr, og hvor mange som ble ofret kunne variere sterkt. Det er flere faktorer som spiller inn her, hvor fant ofringen sted, og hvem ofret man til? Et par eksempler på dette er en ku for Athene, og en gris til Demeter. Det var bare husdyr som kvalifiserte til å bli offerdyr (Zaidman 1992:30). Ofringene var større og mer omfattende under de store panhelleniske festivalene enn det som var vanlig, mens de lokale ofringene ofte kunne være svært beskjedne. Ofringene fant sted inne på området til helligdommen, men som sagt ute

under åpen himmel, og normalt på alteret foran tempelet. Etter ofringen stekte man kjøttet og delte det ut til de fremmøtte. Bein, sener og fett ble brent, og overrakt guddommen (Zaidman 1992:36).

Utad religiøs praksis i form av tilbedelse/dyrking av gudommen kommer til uttrykk gjennom religiøse ritualer. Kult i denne forstand er bokstavelig talt den "omsorg" (latin *cultus*) man skylder til Gud og kirker, eller gudene og templer, helligdommer, kulter var de handlingene man måtte utføre for å holde guden fornøyd. Dens nåværende eller tidligere tilstedeværelse er gjort konkret og synlig gjennom templer, helligdommer, og kultbilder og votive innskudd på votive områder. Mange har ofte beskrevet den greske religionen som en ritualisert religion (Zaidman 1992:27). Kristendommen, og den gamle greske religionen har som man kan se av avsnittene over svært lite til felles med hverandre. Dette gjelder og bruken av de religiøse bygningene. I dagens kristne religion så forgår alle former for religiøs aktivitet inne i gudshuset (kirken). Til sammenligning med det gamle Hellas så kunne ikke kontrastene vært større. I de greske helligdommene så foregikk alle former for religiøs aktivitet, være seg ofringer eller andre ritualer, utenfor selve tempelet og aldri inni (Pedley 2008:8).

3.5 Metodisk tilnærming

Det blir brukt flere forskjellige metoder i denne oppgaven, og disse vil nå bli tatt opp med en forklaring på hvorfor, og hvordan de vil bli brukt videre i oppgaven. Komparativ analyse er en av disse. Grunnen til at denne vil bli tatt i bruk er for å sammenligne Parthenon med Zevs tempelet i Olympia, som jo er ulik Parthenon på mange punkter, men som og har vist seg å ha mange likhetstrekk. Når det gjelder begge disse helligdommene så er det forholdet mellom tempel og alter som er litt utenom det vanlige som er felles for begge. Zevs tempelet er og interessant i forhold til Parthenon grunnet at det ble bygget få år før Parthenon, og var det tempelet som man ønsket å overgå i dimensjoner når man bygget Parthenon. Det er og av interesse å sammenligne skulpturdekorasjonene på disse to tempelene. En annen helligdom som vil bli brukt som sammenligningsmateriale i forhold til Parthenon, er helligdommen på Delos hvor man og i likhet med Parthenon har et veldig uvanlig forhold mellom tempel og alter.

Videre vil jeg bruke metoden arkitektonisk funksjonsanalyse: denne går ut på å analysere arkitekturen, og finne ut hva den kan fortelle oss om hva den aktuelle bygningen ble brukt til. Her blir dette i perioden etter at Parthenon 3 stod ferdig. For å kunne svare på hva arkitekturen kan fortelle oss om bygningenes funksjon så vil jeg se på hva størrelse og orientering har å si. Er det relevant for Perikles Parthenon og se på hvilke funksjoner dets forløper hadde. Som nevnt tidligere i kapittelet om arkeologisk materiale så lå det en liten helligdom i den nordlige søylehallen. Er dette en helligdom som er relevant for Parthenon eller en sekundærhelligdom som bare er blitt flyttet inn i Parthenon 3 fordi den var for viktig til å fjernes. Er dette et arkitektonisk trekk som kan si noe for resten av bygningen sin funksjon?

Til slutt så blir kontekstualisme brukt. Denne går kort sagt ut på å undersøke noe, kan være en bygning eller kunstverk, innenfor den konteksten som den aktuelle bygningen eller kunstverket ble laget innenfor. Her vil fokus ligge på den religiøse og politiske konteksten da dette er mest relevant for oppgaven. I denne oppgaven er det Perikles Parthenon som er objektet som skal undersøkes. Parthenon ble bygget i det femte århundre på Akropolis i Athen i et samfunn hvor religion og politikk var av svært stor betydning, og en del av hvordan folk flest oppførte seg, og valgte å se på ting. Her er det og viktig å trekke frem at metoden vil bli brukt til å se på hva de tidligere templenes funksjoner kan ha hatt å si for hva Perikles Parthenon ble brukt til. Denne metoden vil bli brukt til å gå gjennom hva den sosiale, og geografiske konteksten som Parthenon ble bygget i kan ha hatt å si for hva den ble brukt til, hvordan man valgte å bygge det, og til slutt hvordan man valgte å dekorere tempelet? Vi vet at Parthenon frem til i dag har hatt mange ulike bruksområder, alt etter hva man har hatt behov for i hver enkelt tidsperiode. Det er derfor interessant å se på hva ting som festivaler, ofringer, annen form for kultaktivitet, og politiske idealer har hatt å si for hvordan man bygget og dekorerte Parthenon. Etersom mye av denne informasjonen er gått tapt skal jeg derfor se på de materielle levningene. Nettopp skulpturdekorasjonene, og den arkitektoniske utformingen for å kunne svare på disse spørsmålene.

Parthenon 3 ble bygget på et område som tilbake til mykensk tid har vært et sterkt og viktig religiøst og politisk område. Parthenon 3 overtar etter Parthenon 2 som ble ødelagt av perserne før man kom særlig langt med byggingen. Den var derfor ikke en fungerende bygning, men man har ut fra det man har igjen av rester kommet frem til den tolkningen at det er mulig at den var ment å skulle ha en rekke funksjoner som senere ble overført til Parthenon 3. En annen samtidig bygning var tempelet for Athene Polias. Dette tempelets hovedfunksjon må kunne sies å ha vært husingen av trestatuen av Athene Polias, det skal og ha inneholdt

store mengder skatter, og gaver. Alteret lå rett ovenfor øst siden av tempelet. Athene Polias tempelet ble på slutten av 400 tallet erstattet av Erechtheion, bygget nord for ruinene etter tempelet for Athene Polias, som skal ha overtatt de fleste funksjonene til sin forgjenger. Erechtheions hovedfunksjon var i likhet med sin forgjenger å fungere som et hjem for trestatuen av Athene Polias (den viktigste kultgjennstanden) på Akropolis. En rekke av de mindre rommene skal ha huset små helligdommer for en rekke andre guder og helter som ikke hadde noe eget hjem på Akropolis. Kulten for Athene Polias kom sterkest til syne hvert år gjennom den store Panathenaia festivalen. Høydepunktene under festivalen var Panathenaia prosesjonen med overrekkelsen av peplos (kappe) til Athene Polias, og de store dyreofringene til Athene hvor man delte kjøttet ut til deltakerne fra de forskjellige bystatene. Man er i dag svært sikre på at det er nettopp denne prosesjonen som er avbildet på Parthenon frisen.

Kapittel 4: Arkitektur: Parthenon og andre bygninger på Akropolis

4.1 Navn på templene på Akropolis i skriftlige kilder

Parthenon og Erechtheion var høyst sannsynlig ikke de offisielle navnene på disse bygningene i antikken (Hooker 1963:17). Hvor navnet Parthenon opprinnelig kom fra er uklart, faktisk så er man ikke helt klar over hva bygningen offisielt ble kalt i det femte århundre. Perikles arkitekter Mnesikles og Kallikrates skal ifølge en senere kilde (Valerius Harpokration) ha referert til bygningen med navnet Hekatompedon, ikke på grunn av bygningens totale dimensjoner, men på grunn av dets skjønnhet og proporsjoner, men de bevarte bygningsoversiktene over byggingen oppgir ikke noe endelig navn på tempelet. Dette indikerer at bygningen opprinnelig ikke hadde noe navn (Kallet 2005:53). Mange forskere mener at navnet Hekatompedon skal ha blitt brukt om en del av bygningen, cellaen som er rett over hundre attiske fot i lengde. Om dette stemmer så er det en sammenheng mellom navnet rommet fikk, og lengden på det (Hurwit 1999:163). Bygningsoversikten var hugget inn på en stor stele som opprinnelig var satt opp på Akropolis, og er en svært viktig kilde til informasjon om byggingen av Parthenon 3. I likhet med mange innskrripsjoner fra denne tiden så er det bare fragmenter som har overlevd, men det er likevel mulig å få mye informasjon ut av dem (Kallet 2005:53).

Navnet Parthenon ser ikke ut til å ha kommet i bruk før i det fjerde århundre. Parthenon er et navn som først bare ble brukt som en betegnelse på den vestlige rommet i tempelet (Hurwit 1999:161). Demosthenes er den første til å referere til hele bygningen ved

dette navnet i sin tekst (Oratio 22.13). Selv da kunne man referere til bygningen ved navnet Hekatompedon, men ingen av navnene ser ut til bli brukt som offisielle titler på tempelet. Navnet Parthenon er i bruk etter dette, men fortsatt ikke som noen endelig tittel på tempelet (Herington 1955:13). Selv senere forfattere er usikre på hva de skal kalle bygningen. Pausanias referer til tempelet som « det tempelet de kalte Parthenon », mens Plutark velger å kalle det for Hekatompedon Parthenon. Både navnet Parthenon og Hekatompedon er oppgitt i inskripsjonene til tempelet, men som tidligere nevnt så er forskere flest enig om at de bare refererer til deler av strukturen, og ikke til hele bygningen (Hurwit 1999:161). Jeg vil benytte meg av navnet Parthenon når jeg refererer til bygningen, grunnet at dette er vanlig praksis.

Videre har vi bygningen som i dag kalles Erechtheion, som og er av betydning for denne oppgaven. Vi har bare to kilder som refererer til en bygning på Akropolis ved navnet Erechtheion, disse er Plutark som nevner det kort, og Pausanias som skriver en del om bygningen. Pausanias nevner og et tempel ved navnet tempelet for Athene Polias. Man vet at dette var det vanlige navnet å bruke på det tempelet som huset statuen av Athene Polias. Dermed blir det uklart hvilken bygning han egentlig sikter til ved å bruke navnet Erechtheion (Hurwit 1999:200). Kristian Jeppesen har forsket på dette, og argumenterer for at Pausanias bruker navnet Erechtheion på en annen bygning i nærheten, og ikke på den man nå kaller for Erechtheion (Jeppesen 1987:85). Et annet tempel som og ble referert til under navnet tempelet til Athene Polias i antikken, er Erechtheions forløper som ble ødelagt i 480 f.Kr da perserne angrep (Pedley 2008:190). Jeg vil ta i bruk begge navnene men vil presisere at jeg da skriver om to forskjellige bygninger. Jeg vil bruke navnet Erechtheion på den bygningen som man nå kaller for Erechtheion, og tempelet til Athene Polias på dets forløper. Dette vil bli gjort for å skille dem fra hverandre å unngå forvirring, og fordi det er vanlig praksis å gjøre det på denne måten.

4.2 Hekatompedon og Parthenon 1

Forskerne vet i dag at det har ligget tidligere templer på det stedet hvor man nå kan se ruinene etter Parthenon 3. Hvor mange tidligere templer det er snakk om blir diskutert? Dette er spørsmål som det er vanskelig å svare på da man vet svært lite om disse tidligere tempel lignende bygningene. Det er uklart om man hadde to templer som kan dateres tilbake til før 490, eller om det bare er snakk om en bygning.

Hekatompedon (betyr hundre fot), også kalt for ur-Parthenon eller H-arkitektur, var et arkaisk tempel bygget i kalkstein, og kan være forløperen til de senere, og større templene som nå går under navnet Parthenon. Dedikeringen av dette tempelet er blitt datert til år 566 f.Kr under styret til tyrannen Peisistratos. Det vil si omtrent på samme tid som oppstarten av den store Panathenaia festivalen. Etter oppdagelsen i 1847 av arkitektoniske spor, og skulpturelle fragmenter i 1888, gjennomførte man en rekke rekonstruksjoner av bygningen og dets pedimenter, uten at forskerne var helt enig om den opprinnelige plasseringen av disse fragmentene, eller om den presise plasseringen av selve bygningen. Men mer nylige oppdagelser viser at Hekatompedon kan ha vært en peripteral struktur i kalkstein med seks søyler i bredden, og at det stod der Parthenon senere ble bygget (Korres 1994:38). Se figur 4 for bilde av Hekatompedons mulige gavlstatuer. Dette kan man nå være rimelig sikre på, på bakgrunn av funn av betydelige mengder fragmenter etter gavlstatuer i kalkstein, og rester etter metoper i kalkstein og marmor som er blitt funnet på sørsiden av Akropolis ved Parthenon, og ikke i forbindelse med Athene Polias tempelet som enkelte forskere har knyttet disse statue fragmentene til (Korres 1994:38).

I forbindelse med diskusjonen av disse tidlige templene så må det store blokkfundamentet som ble bygget mot den naturlige steingrunnen på sørsiden av Akropolis tas opp. Dateringen av dette fundamentet er omdiskutert ettersom man ikke har hatt muligheten til å kunne plukke det fra hverandre, og foreta dateringer av det, men man har kommet frem til at det må være eldre enn 566 f.Kr. Dette årstallet er relativt sikkert på bakgrunn av at mange forskere mener at det er sannsynlig at dedikeringen av Hekatompedon fant sted samme år som reorganiseringen av Panathenaia festivalen. Om dette er en korrekt datering så må blokkfundamentet være eldre enn 566 da det ikke var mulig å bygge noe på dette stedet uten at fundamentet var på plass. Det var ikke plass til å bygge et tempel til utenom Athene Polias tempelet lenger inne på flaten. Dermed så måtte den kunstige blokkterrassen være på plass om man skulle ha muligheten til å bygge noe på sørsiden av Akropolis (Korres 1994:42).

En del forskere mener at man etter rivingen av Hekatompedon bygget det tempelet som i denne oppgaven blir referert til som Parthenon 2 (den eldre Parthenon), men andre mener at man startet på /eller i den minste la planer for å bygge et stort tempel i kalkstein etter at Hekatompedon ble revet, og velger å kalle dette tempelet for Parthenon 1. Et av de viktigste argumentene man har for en slik tolkning, er at kalkstein fundamentet som Parthenon 2 og 3 senere ble bygget på, hadde dimensjoner som ikke helt passet med de to senere bygningene

Parthenon 2 og Parthenon 3 (Korres 1994:42). Mange forskere er av den oppfatning at dette store fundamentet ble bygget spesielt for Parthenon 2, og at et Parthenon 1 dermed ikke har eksistert (Hurwit 1999:132). Denne ideen om et kalksteinstempel ble først offentliggjort av Willhelm Dörpfeld i 1902, og senere støttet av Manolis Korres. Han mente at det kan ha eksistert to faser i byggingen av det eldre Parthenon. Det eldste, et stort kalksteins tempel kalte han for enkelthetens skyld for Parthenon 1 mens han gav det senere marmor tempelet navnet Parthenon 2. Perikles Parthenon referer han til under navnet Parthenon 3. Dinsmoor aviser denne teorien og mener at Hekatompedon var bestefaren til Parthenon 3, og at det tempelet som Dörpfeld referer til som Parthenon 1 ikke eksisterte (Dinsmoor 1947:110). Dette er et spørsmål som man nok vil fortsette å diskutere i mange år fremover.

Vi sitter dermed med to forskjellige teorier: to ulike bygninger mellom 566 og 490 eller bare en, Hekatompedon. Om man velger å avvise Parthenon 1 så står man igjen med utfordringen å forklare dette kalksteinsfundamentet som er for stort for Parthenon 2. Det kan og se ut som om fundamentet var skreddersydd for Parthenon 2 på bakgrunn av at Parthenon 2 lå helt symmetrisk plassert i forhold til sidene på fundamentet. Hekatompedon har man ikke helt vært sikker på hvor opprinnelig lå på Akropolis, og er opp gjennom årene blitt plassert på en rekke forskjellige steder. Nå ser det ut til at mange mener at det var en tidlig forløper for den senere Parthenon. Eksistensen til tempelet som Dörpfeld kalte Parthenon 1 er omdiskutert, og er ikke allment godkjent.

4.3 Parthenon 2

Etter slaget ved Marathon starter man byggingen av det som ofte blir kalt for den eldre Parthenon, men som her vil bli referert til som Parthenon 2 for enkelthetens skyld. Dette tempelet ble påbegynt i årene etter slaget ved Marathon som en takkegave til Athene for den viktige seieren (Hurwit 2005:16), og ble aldri fullført grunnet persernes plyndring av Akropolis i 480. Dette tempelets eksistens er i dag allment akseptert, men dateringen av det har tidligere vært sterkt diskutert. Denne debatten ser ut til å ha startet på begynnelsen av 1800 tallet med Leake som foreslo at Parthenon 2 var fra årene før perserkrigene. Denne dateringen var støttet av Ross som stod for utgravninger sør for Parthenon i årene 1835-36, og oppdaget at terrassen inneholdt brent persisk avfall, og at både fundamentet in situ og søyletromlene i den nordlige veggen på Akropolis viste tegn på en brann. Det neste stadiet i

denne debatten kom under utgravningene på Akropolis i 1885-1890, hvor Dörpfeld hevder Parthenon 2 måtte ha blitt bygget etter 480. Denne teorien får umiddelbar aksept blant andre samtidige forskere med unntak av Penrose som holder fast på den eldre teorien om at Parthenon 2 var før-persisk. I 1902 vender imidlertid Dörpfeld om, og går tilbake til Leake og Ross teori. Han går så langt som å mene at den eldre Parthenon gikk gjennom 2 byggefaser. Den første får som nevnt i forrige kapittel navnet Parthenon 1, og marmortempelet blir kalt for Parthenon 2. Dinsmoor avviser teorien om to byggefaser, men gjennomfører undersøkelser på Parthenon 2 i samarbeid med Hill som gir betydelige mengder informasjon som vil bli tatt opp senere i kapitlet. I 1935 så gjennomfører Dinsmoor en omfattende undersøkelse av potteskår hvis plassering i jorden er godt dokumentert, og konkluderer med at Parthenon 2 sin store pidestall ikke kan være eldre enn 490. En datering etter 480 har man og utelukket på bakgrunn av brannsporene. Fra midten av 1900 tallet vinner denne teorien økt aksept, og er i dag allment godtatt (Dinsmoor 1934:408-413). De endelige bevisene på dette kom da Korres kunne påvise brannspor på stylobatet til Parthenon 2, og avsluttet på den måten diskusjonen.

Det er lite som er bevart om hvordan dette tempelet kan ha sett ut, men forskerne har klart å komme frem til hvordan det er sannsynlig at det en gang så ut. Parthenon 2 ble bygget på et stort fundament i kalkstein, det samme fundamentet som Parthenon 3 senere ble bygget på, og var plassert på en slik måte at den stod symmetrisk i forhold til sidene på fundamentet. I forhold til lengden og bredden på Parthenon 2 så kan det se ut som dette fundamentet var skreddersydd for Parthenon 2, men dette er som tidligere nevnt under diskusjon. Et kalksteinspodium i bunn var i Hellas vanlig praksis så la man heller til flere trinn i andre materialer på toppen. I Parthenon 2 sitt tilfelle så valgte man å legge til to trinn i hvit marmor. Parthenon var det første tempelet som ble bygget i utelukkende marmor fra fundamentet og opp (Barletta 2005:70). Man vet ikke den eksakte planløsningen til Parthenon 2, men man har kommet frem til at lengden og bredden kan ha vært (23.510 * 66.888 meter) (Barletta 2005:69), målt ut fra stylobatet så har man kommet frem til at det er sannsynlig at tempelet hadde 6 * 16 søyler i perestasen. Om dette stemmer så hadde Parthenon 2 en uvanlig avlang form, selv etter standaren på andre samtidige arkaiske templer. 6 søyler i fasaden var normen for arkaiske templer, men antallet på lang sidene var svært uvanlig (Barletta 2005:72). Se figur 5 for plantegning. Interiøret skilte seg og litt ut fra andre greske templer. I fronten hadde tempelet en avlang cella, med et lite rom bak, nesten kvadratisk i formen. I bakrommet stod det fire søyler som sammen formet et kvadrat. I cellaen gikk det søyler langs veggen på begge sider inntil de møtte bakveggen. Det var ikke vanlig at greske templer hadde mange

forskjellige rom. Det er interessant å ta med at dette er noe som går igjen i både Parthenon 2, Athene Polias tempelet og i begge deres etterfølgere (Barletta 2005:69). En annen viktig link mellom disse to tempelene var gjenbruken av byggematerialer som lå igjen fra Parthenon 2.

Parthenon 2 ble riktig nok ødelagt av perserne, men fundamentet, og en del byggematerialer var i såpass god stand at man valgte å hugge dem om å bruke det på nytt i Parthenon 3 33 år senere. Dermed så var diameteren på søyletromlene gitt på forhånd når man begynte å bygge Parthenon 3. Dette satte krav til hvordan man kunne utforme det senere tempelet. Man kan ut fra dette si at Parthenon 2 fikk betydelig innflytelse på utformingen av sin etterfølger (Hurwit 2004:73). Stylobatet til Parthenon 3 er og blitt bygget rundt og over det som ble bygget for Parthenon 2. Dette kombinert med gjenbruk av betydelige mengder materialer gjør at Parthenon 3 på mange måter kan være en form for rekonstruksjon av dette tempelet som ble påbegynt i årene etter 490 for å feire og takke Athene for seieren ved Marathon (Hurwit 2004:72-73).

Man kom ikke så langt i byggingen av Parthenon 2 før man måtte stoppe arbeidet i forkant av at krigen med perserne tok seg opp igjen. Dermed så fikk aldri Parthenon 2 noen funksjoner, men ettersom mange spekulerer på om Parthenon 3 overtok de funksjonene som Parthenon var ment å skulle ha kan man se til det man vet om Parthenon 3 for å komme frem til hva Parthenon 2 var ment å skulle brukes til. Mange forskere mener at tempelet ble bygget som et seiersmonument for seieren over perserne ved Marathon. Rent arkitektonisk så vet man at det var mye som ble overtatt av Parthenon 3 når byggingen startet opp igjen i 447 f.Kr. Dette vil bli nærmere diskutert i neste kapittel.

4.4 Parthenon 3

Parthenon 3 (Perikles Parthenon) er det tempelet som man i dag kan se restene av på Akropolis og stod i senter for Perikles byggeprogram, det må og kunne sies å ha vært det mest øyenfallende, og imponerende byggverket på Akropolis i sin tid. Selv nå over 2000 år senere lar folk seg fortsatt imponere. Parthenon 3 ble bygget på svært kort tid i årene mellom 447 og 438 f.Kr. Skulpturdekorasjonene ble ferdig stilt i de påfølgende årene etter dette frem til 432. Den raske ferdigstillelsen ble gjort mulig ut fra flere forskjellige punkter. For det første så var Parthenon et svært viktig, og høyt prioritert prosjekt. Det er sannsynlig at det ble hentet inn

svært mange arbeidere, og dyktige håndverkere til å gjøre jobben. En annen årsak er at store deler av stylobatet allerede eksisterte, og stod igjen etter Parthenon 2. Man kunne dermed bygge over og rundt dette eldre stylobatet. Den eneste endringen utover dette som man gjennomførte var å få stylobatet utvidet med 5 meter på sørsiden ut mot kanten av klippen for å passe til den økte bredden på tempelet i forhold til Parthenon 2. I lengden så er forskjellen mellom Parthenon 2 og 3 liten (Barletta 2005:70). Parthenon 3 sin plattform fikk tre trinn lagt til i marmor i stedet for de tidligere to. Plattformen etter Parthenon 2 ble bygget inn i den som hører til Parthenon 3, og er i dag synlig gjennom sprekker i det overliggende laget av marmorblokker (Hurwit 2004:116). Parthenon 3 sine dimensjoner har ført til at i motsetning til sin forgjenger ligger ikke Parthenon 3 symmetrisk plassert i forhold til sidene på fundamentet. Parthenon 3 med sine dimensjoner (30.80 * 69.62 meter), og med 8 * 17 søyler i perestasen var det største tempelet noen gang bygget på det greske fastlandet. Parthenon ble bygget i hvit marmor fraktet inn fra Mount Pentelikon spesielt for bruk i Parthenon (Hurwit 2004:116) Se figur 6 for plantegning.

Et annet svært viktig likhetstrekk mellom disse to templene var interiøret. Det er betydlige likheter og spore fra Parthenon 2 i Parthenon 3. I likhet med Parthenon 2 så hadde man 4 søyler i bakrommet, og et betydelig antall søyler i cellaen. Forskjellen er at i motsetning til Parthenon 2 så har Parthenon 3 søyler langs bakveggen i cellaen, og ikke bare på langsidene. Enkelte mener at grunnen til valget av et så likt interiør er at Parthenon 3, og kan ha overtatt sin forgjengers funksjoner. Cellaen i Parthenon 3 skal derimot ha vært betydelig bredere enn cellaen i Parthenon 2. En del forskere mener at en viktig årsak til dette er for å lage plass til den enorme statuen av Athene Parthenos, og la den komme tydelig frem. Arkitektene til Parthenon 3 var dermed ikke fri til å bygge en ny bygning fra bunnen av, men heller en inovativ klassisk bygning ut fra restene etter den arkaiske (Barletta 2005:69).

Gjenbruk og resirkulering av materialer til en bygning av slike dimensjoner, var ikke bare kostnadseffektivt, mange mener og at gjenbruken av materialer må ha hatt en dypere mening, en symbolsk verdi. Om Parthenon 3 i stor grad var bygget av materialer fra Parthenon 2 så var den, på et vis, en fullføring og reinkarnasjon av Parthenon 2 (Hurwit 2004:73).

Selv om man overtok mye fra Parthenon 2 så er det svært mye som er inovativt, og ganske spesielt for Parthenon 3 alene. Parthenon var som sagt det største tempelet noen gang bygget på fastlands Hellas. Grunnet den store bredden på tempelet så måtte man ha åtte søyler

på kortsidene i stedet for seks som var det vanlige. Søylen er og høyere enn det som var vanlig ellers, og bryter med reglene for hvor lange søylene kunne være i forhold til mellomrommet mellom søylene. Det vil si et forhold på 9:4; lengden på stylobatet i forhold til bredden, og bredden på stylobatet i forhold til høyden på fundamentet og søylen, og avstanden mellom to søyler i forhold til den laveste diameteren på en søyle. For Parthenon 3 så vil det da si at med høyden på søylene i forhold til bredden på stylobatet så står søylene for tett sammen. Avstanden burde vært større om den skulle passet inn i den regelen som er nevnt ovenfor (Hurwit 2004:118).

Det er velkjent at det ikke fins en eneste rett linje i Parthenon. Dette var også tilfelle i Parthenon 2, som hadde et stylobat som var høyere på midten enn i hjørnene, søyler som buer innover, og cellavegger som buer svakt innover. Dette ble videreført til Parthenon 3 hvor stylobatet var betydelig høyere midt på hver side enn ute mot hjørnene. Dette er ikke synlig med det blotte øye, men blir merkbart om man prøver å måle høydeforskjellen. Søylen ser og ut til å være rette, men det har vist seg at de lener svakt innover mot midten av tempelet, man har og regnet ut at alle søylene vil møte hverandre 4950 meter over bakken. Søylen i hvert hjørne var og litt tykkere enn resten av søylene i perestasen, man har og funnet ut at alle søylene buer litt ut på midten (dette blir kalt for entasis). Metopene lener utover, triglyffene innover, og den ioniske frisen lener svakt utover, cella veggene lener og svakt innover. Podiet var svakt buet, og det er noe som man finner igjen over hele bygningen (Hurwit 2004: 118-119).

Rafinemanger som disse var ikke noe nytt, entasis er langt mer fremtredende i enkelte templer fra det sjette århundre. For å skape slike subtile forskjeller fra det rent horisontale og vertikale betydde at hver enkel blokk måtte hugges på stedet til dens egne distinktive spesifikasjoner. Dette var normal gresk praksis, men Parthenon 3 rafinemanger krevde mer arbeid enn normalt. Dette førte til at bygningen, økonomisk i resurkuleringen av byggematerialer, ble svært ekstravagant. Det eneste som kan forsvare en slik økt bruk av penger må ha vært utseende. Rafinemangene hadde den hensikten å få Parthenon 3 til å se bra ut. Det er og godt mulig at kurvaturene kan ha hatt praktisk nytte som å drenere vekk vann, men den vanligste tolkningen er at dette ble gjort som enten korreksjon av feil, eller hadde et rent estetisk formål. Den vanligste teorien om hvorfor man har valgt å bruke kurvatur og entasis på en bygning som Parthenon er at en slik bygning var ment å skulle se ut som om den hadde helt rette linjer. Mange forskere mener at på en bygning av Parthenons størrelse så ville helt rette linjer få den til å se skjev ut, kjedelig og stiv. Mens om man bruker svakt buede

linjer så vil den på avstand se ut til å være helt rett i formene, og den fremstår som mer levende (Hurwit 2004:120-121). Se figur 7.

Parthenon var og svært ulik de andre store templene fra samme tidsperiode. De templene som har hatt størst innflytelse på Parthenon 3 hva det rent arkitektoniske angår var mest sannsynlig Parthenon 2 og Zevs tempelet i Olympia. Når man i Hellas bygde nye templer så ønsket man å overgå de tidligere templene. Zevs tempelet stod ferdig kort tid før man startet byggingen av Parthenon 3 og var på den tiden det største tempelet på det greske fastlandet. Dette tempelet var nok det man i hovedsak ønsket å overgå med Parthenon 3 (Smith 1924:156). Den mest åpenbare forskjellen mellom Parthenon 3 og Zevs tempelet var dimensjonene. Dimensjonene: 27.68 x 64.12 m mot 30.88 x 69.50 m (på stylobatene) (Coulton 1984:40). Man kan se ut fra dette at Parthenon var betydelig større enn det noe tidligere Zevs tempelet. Søylen i Parthenon 3 er mye slankere enn de på Zevs tempelet (Barringer 2005:228). De er og betydelig høyere i forhold til mellomrommet mellom søylene enn det som var vanlig i andre greske templer på fastlandet. Et annet naturlig forbilde var Parthenon 2. Man kan tenke seg at når man skulle erstatte Parthenon 2 var det av stor betydning at det nye tempelet var både større, og mer utsmykket enn sin forløper (Coulton 1984:40). Se fig 2.

Det var med andre ord mange grunner til at Parthenon har fått den arkitektoniske utformingen den har i dag. For det første så var det viktig å overgå de andre store templene som fortsatt stod. Ettersom Zevs tempelet stod ferdig kort tid før Parthenon, og var i en kort periode det største tempelet på fastlandet er det sannsynlig at det er dette tempelet man ønsket å overgå. Parthenon 2 fikk og mye og si for utformingen. Ettersom man valgte å bruke mye materialer på nytt er det og godt mulig at Parthenon 2 har påvirket i betydelig grad hvordan man utformet Parthenon 3. Et viktig poeng her er nettopp dette med at man har samme søylediameter på både Parthenon 2 og Parthenon 3. Dette satte begrensninger for hvordan man kunne gå frem når det gjaldt utformingen av Parthenon 3. Det er og et viktig poeng at man måtte bygge noe som var større og bedre enn det som var der fra før. I de to neste delene av oppgaven kommer mer informasjon om hva ulike deler av Parthenon 3 kan ha blitt brukt til.

4.5 Parthenons bakrom

Et viktig trekk ved Parthenon 3 var det store nesten kvadratiske rommet som lå på baksiden av cellaen. Dette rommet var ikke tilgjengelig fra cellaen, kun fra motsatt side av tempelet gjennom en egen inngang. Arkitektonisk så var dette rommet dominert av fire søyler som stod i et kvadrat i sentrum av rommet. De fleste forskerne mener at disse søylene var i ionisk stil, men det er blitt lagt frem forslag om de kan ha vært korintiske. Et slikt bakrom er ikke et ukjent trekk, men er likevel ikke noe som er spesielt vanlig å finne i et greskt tempel. Dette rommet var avlåst for å gi ekstra beskyttelse. Her er det interessant å trekke frem som tidligere nevnt at Parthenon 2, og hadde et bakrom. Ettersom man ikke kom så langt i byggingen av Parthenon 2 så hadde ikke dette tempelet noen funksjoner, men det er en mulighet for at de funksjonene som dette bakrommet skulle ha hatt når det stod ferdig, ble overtatt av etterfølgeren. Parthenon 3 kan og ha hatt en rekke funksjoner som ikke var felles med Parthenon 2. Hva dette rommet opprinnelig ble kalt for er uklart da det ikke ser ut til å ha vært en tydelig klarhet i hvilke betegnelser som skulle brukes på hvert rom i Parthenon 3. Et annet problem er at det ser ut til å være uoverensstemmelser mellom de betegnelse man brukte på de forskjellige rommene, og normal tempel terminologi som man i dag benytter seg av når man skal snakke om de ulike delene av et tempel. Man mener at i antikken refererte ikke ordet parthenon til hele bygningen men ble heller brukt som en betegnelse på dette bakrommet (Linders 2007:777).

Det er uklart hvorfor rommet skal ha fått dette navnet i utgangspunktet. Parthenon betyr «rommet til jomfruen, jomfruene». Noen har forslått at jomfruene det her er snakk om var Arrhephoroi (unge jenter som hvert år ble valgt ut fra de aristokratiske familiene i byen for å assistere prestinnen til Athene Polias, og hjelpe til med og veve peplos i forkant av Panathenaia festivalen, og som levde i et år på Akropolis). Andre har foreslått at det er snakk om døtrene til den legendariske kong Kekrops eller Erechtheus. Disse teoriene er problematiske ettersom det ikke eksisterer noe arkeologisk materiale eller skriftlig kilder som kan bekrefte at dette stemmer (Hurwit 2004:107). Opisthodomos er og et begrep som er i bruk i denne sammenhengen. Enkelte forskere har argumentert for at både Parthenon og Opisthodomos er blitt brukt om det vestlige bakrommet i Parthenon, og at Athenerne kanskje ikke var helt entydig i navngivingen av de forskjellige delene av Parthenon 3. Om man skal gå ut fra vanlig terminologi så er opisthodomos det åpne rommet med søyler foran i vest enden av tempelet (Hollinshead 1999:213). Linders argumenterer for at det vestlige rommet

opprinnelig ble kalt for Parthenon, men at det ble tømt, og omdøpt til opisthodomos og brukt til å lagre statskassen til Athen (Linders 2007:777). For å unngå forvirring rundt terminologien så vil dette vestlige bakrommet bli referert til som bakrommet. Se figur 6 for plan over rommet.

Hva dette bakrommet kan ha blitt brukt til er det blitt lagt frem flere teorier rundt. En er at man brukte dette rommet til lagring av i hvertfall en del av Athens skatter. Fra 434/3 fikk skattemesterne til Athene laget inventarlistene over alle gjenstandene, dette gjaldt gull, sølv og andre verdifulle gjenstander som møbler og forskjellige dedikasjoner til Athene. Dette var lagret i Parthenon 3 pronaos (hallen foran inngangen til cellaen, hekatompedon (cellaen) og i parthenon (vest rommet). Gjenstandene som ble lagret i de forskjellige rommene var hugget inn på separate stener. Den fjerde inventarlisten er en oversikt over de gjenstandene som ble oppbevart i opisthodomos. Tradisjonelt så betyr dette da det åpne vestlige bakrommet i Parthenon 3, men det er blitt diskutert om det referer til den vestlige delen av tempelet for Athene Polias. Enkelte forskere mener at man fikk bygget opp igjen en del av det gamle tempelet for å ha et lagringsted for statuen av Athene Polias, og da kanskje for å ha et sted å oppbevare votivgavene som ble gitt til gudinnen Athene (Hurwit 1999:161-162).

Disse oversiktene som kan dateres tilbake til 434/2 gir en oversikt over alle gjenstander som ble oppbevart i tempelet. Parthenon har muligens som nevnt over referert til rommet bak cellaen, som bare var tilgjengelig fra vest og huset en rekke forskjellige hellige gjenstander, og votivgaver (Linders 2007:777). Det er mulig at mange av disse gjenstandene som er listet opp i inventarlistene ble brukt under religiøse festivaler. Selv om noen av disse kanskje ble produsert for rituell bruk, så kan andre ha vært private eiendeler før de ble gitt til gudinnen (Lapatin 2005:281). Et gresk tempel hadde normalt to hovedfunksjoner. Det skulle fungere som guddommens hus, og huset dermed en statue av den aktuelle guden eller gudinnen, og det skulle tjene som lagerplass for skatter og votivgaver. Om et tempel hadde flere rom så ble de alle brukt til dette formålet. Tempelene hadde dermed en tendens til å bli ganske overfylte. Dette var som man vet utfra inventarlistene fra Parthenon 3 svært sant. Alt fra små sølv og gull gjenstander til møbler og statuer. Om man skal definere et tempel utfra disse kriteriene så kan man si at Parthenon hadde tempelfunksjon (Hollinshead 1999:211).

Man vet at pengene fra det deliske sjøforbundet ble flyttet fra Delos til Athen av Perikles 454 f.Kr. Informasjon rundt dette kommer fra en kombinasjon av en debatt (skrevet ned av Plutark) med bevisene fra en kommentar på Demostenes tale 'Against Androtion'. Fra

Plutarks bygningsdebatt får man vite at Perikles ble sterkt kritisert for å bruke tributten, som bystatene som var medlem av forsvarsalliansen det deliske sjøforbundet hadde betalt inn til krigen mot perserne, på å bygge bygninger i Athen. Selv om Plutarks egne kilder mest sannsynlig er retoriske, så er det sentrale poenget som talene omhandler mest sannsynlig historisk. En del forskere mener at disse pengene etter de ble fraktet til Athen ble oppbevart i bakrommet i Parthenon 3, men dette har man ikke bevis for (Meiggs 1972:155).

Utfra de inventarlistene som som er blitt bevart så vet man at fra 434 senest så ble det oppbevart verdigjenstander, og votivgaver til Athene i bakrommet i Parthenon 3. Det samme var tilfelle med alle rommene i tempelet. Parthenon 3 ble etter hvert svært fullt av verdigjenstander, så Athenes skattekammer inneholdt til slutt betydelige mengder verdier. Om pengene til det deliske sjøforbundet ble oppbevart i Parthenon etter at det stod ferdig er en vanlig teori, men man har som sagt ikke noen beviser for at dette skjedde.

4.6 Miniaturhelligdom funnet inne i Parthenon

Det er av Manolis Korres funnet bevis for at det i den nordlige søylehallen i Parthenon en gang lå en liten helligdom i form av et rund alter og et lite tempel. Om denne helligdommen stammer fra Perikles tid, eller om den er fra før Parthenon blir diskutert. Dette er enda et trekk ved Parthenon 3 som binder tempelet enda mer til dets fortid. Denne helligdommen skal ha eksistert på dette stedet før Parthen 3 ble bygget. Det spekuleres og i om den kan være eldre enn Parthenon 2. Det er og en mulighet for at den kan være fra det sjette århundre (Hurwit 2004:74). Dette vil da si at uavhengig av dets datering, og hvilken statue som var plassert inne i den når Parthenon 3 ble bygget, så var den sterkt respektert av Parthenons arkitekter, og den ble sett på som for hellig og viktig til å kunne ødelegges, man valgte derfor å heller flytte helligdommen og inkorporere den i det nye tempelet. Man valgte å bygge over og rundt heller enn å rive den. Dette er grunnet at Parthenon 3 var av større dimensjoner enn Parthenon 2, og dekket derfor det området som helligdommen opprinnelig skal ha ligget på.

Dette er et problem som man løste ved å flytte den før Perikleiske helligdommen inn i selve Parthenon direkte over det stedet der den lå tidligere. På denne måten så ville helligdommen fortsatt ha samme geografiske plassering og orientering som tidligere. Man bare hevet den litt for å passe med Parthenon 3 sitt bakkenivå (Hurwit 2005:27-28). Ettersom det er svært lite som er bevart etter denne lille helligdommen så vet man ikke hvilken guddom

som man skal ha dyrket her. Mange forskere heller mot at det kan ha stått en statue av Athene selv der. Kanskje Athene Ergane (Hurwit 2004:75). Det er og mulig at en statue av den paladiske typen kan ha stått der. Avbildningene av en statue av Athene i metopene ville da ha tjent som en allusjon og en referanse til en ekte statue av Athene som kan ha blitt huset under dem (Hurwit 1999:23). Om en paladion lignende statue ikke stod i denne helligdommen så er det mulig at en Parthenos stod der, en forgjenger til Fidias statue av Athene Parthenos (Hurwit 1999:27). Uansett hvilken guddom som var representert her i form av en statue så er forskerne enig om at denne helligdommen har vært i bruk etter at den ble flyttet inn i Parthenon 3 (Hurwit 1999:142). Hvordan denne lille helligdommen kan ha sett ut vet man lite om. De eneste sporene man har er noen merker i stylobatet som ble funnet av Manolis Korres noen år tilbake.

4.7 Athene Polias tempelet og Erechtheion

Tempelet for Athene Polias var et gammelt arkaisk tempel som lå på Akropolis i Athen i slutten av det 6 og i begynnelsen av det 5 århundre f.Kr. Dette tempelet skal ha lagt nord for der Parthenon ble bygget, og i senter av helligdommen på Akropolis. Dette tempelet blir ofte kalt for Dörpfeld fundamentene etter Wilhelm Dörpfeld som var den første arkeologen til å undersøke tempelet. Ruinene etter dette tempelet kan man se tydelig i dag sør for Erechtheion. Det er og en mulighet for at Athene Polias tempelet kan være bygget på og rundt noen rester etter det mykenske palasset. Tempelet skal ha hatt en perestasis med 6 * 12 søyler. Pronaos og ophistodoms skal begge ha hatt to søyler stående på hver side av inngangen. Tempelet hadde også en uvanlig kort cella som var nesten kvadratisk i formen. Bak cellaen lå to små rom side om side med utgang til en vid rektangulær opisthodomos som bare kunne nås fra baksiden av tempelet. Cellaen i den østlige delen av tempelet har mest sannsynlig huset statuen av Athene Polias mens de mindre rommene kan ha vært hjem for andre kulter. Ettersom kulter for Hephaistos, Poseidon Erechtheus, og heltekulter for Boutes holdt til i etterfølgeren Erechtheion så er det en del forskere som mener at det er mulig at de holdt til også i dette tempelet (Hurwit 1999:122-123). Arkitektonisk så skiller Erechtheion seg sterkt ut fra sin forgjenger. Tempelet til Athene Polias så utvendig ut som ett klassisk gresk tempel, selv om det hadde en noe uvanlig rom inndeling, se figur 8, Erechtheion er arkitektonisk ulik alt som man ellers har hatt av templer på det greske fastlandet.

Erechtheion ble bygget rett nord for ruinene etter Athene Polias tempelet, og overlapper i liten grad med sin forløper. Kun en liten del av Karyatide hallen ligger på fundamentene etter det eldre tempelet. Erechtheion har som nevnt over en utforming som er ukjent i noen annen bygning som man kaller for et tempel. Se figur 9. Dette tempelet mener man, ikke bare skulle huse Athene Polias statuen, men også andre små helligdommer uten et eget hjem på Akropolis. Dette kan forklare det komplekse designet til bygningen. Den er delt inn i en rekke små rom hvor det største rommet var det østlige rommet med en ionisk portiko i fronten. Det er nesten sikkert at statuen av Athene Polias ble huset i denne delen av tempelet (Hurwit 1999:203). I resten av rommene så huset man mindre helligdommer og altere, men hovedfunksjonen var, mener de fleste forskere i dag, å være hjem for den viktige kult statuen av Athene Polias. Erechtheion var likevel ikke så mye et tempel som en samling av flere forskjellige helligdommer. Det vil si altere for Hephaistos og Poseidon Erechtheus og en helt ved navn Boutes. I tilknytning til Erechtheion på vestsiden lå den angivelige graven til den legendariske Kong Kekrops og området for hans datter Pandrosos (Hurwit 2004:71).

Den logiske svaret på hvor statuen av Athene Polias ble holdt vil være Erechtheion, men Ferrari setter spørsmålsteget ved dette. Hun mener at deler av cellaen i Athene Polias tempelet overlevde ødeleggelsen av Akropolis, og at tempelet fortsatte å være i bruk til godt inn i romertid, og at det var her man oppbevarte statuen av Athene Polias. I hjerte av denne diskusjonen ligger en omtolkning av Erechtheion inskripsjonen, og Ferrari foreslår at noen steinblokker, nevnt i linje 8-39, var ment for reprasjoner på Athene Polias tempelet og at de ikke stammer fra Erechtheion. Hun mener videre at rådgiverne fra Athene Polias tempelet må ha arbeidet på begge bygningene, og at referansen til tempelet for Athene Polias henviser til dets originale plassering, og ikke til den noe senere Erechtheion. Dette er et synspunkt som har fått mye kritikk og motstand. Pakkanen har svært overbevisende vist at bygningsblokkene nevnt i innskriften kommer fra Erechtheion (Gerding 2006:390).

Men det er et godt spørsmål, hvor kan man ha oppbevart statuen av Athene Polias etter at tempelet ble ødelagt. Mange mener at Erechtheion ikke stod ferdig før i 406 f.Kr. Det gir et gap på 74 år hvor statuen ikke hadde noe tempel hvor det som man anser som kultstatuen på Akropolis kunne bli oppbevart.

4.8 Alteret på Akropolis

Forskerne vet svært lite om dette alteret som skal ha ligget på Akropolis. Det eneste man vet med relativ sikkerhet er hvor det opprinnelig kan ha ligget på bakgrunn av noen innhugginger i klippen som ble oppdaget under utgravningene på Akropolis. Man har heller ikke noe skriftlig materiale å gå ut fra som oppgir noe informasjon om hvordan dette alteret muligens kan ha sett ut. Det er derfor her mer interessant å se på hvordan dette alteret kan ha ligget i forhold til de andre templene og bygningene på Akropolis. Om det har ligget andre altere på Akropolis er svært sannsynlig, men det finnes ikke noen bevarte spor etter dem. Man har bare mulige spor etter et alter, men man mener at dette alteret var det største og viktigste alteret på Akropolis, Athenes alter. Bergquist tar opp nettopp Akropolis i Athen som et av eksemplene på nettopp dette forholdet mellom alter og tempel i boken *The Archaic Greek Temenos*. Ordet Temenos betyr en avgrensning av et område som ble brukt til religiøse formål. I denne konteksten så vil det bety avgrensning av en helligdom med tempel (templer) og et alter. Kan og være avgrensning av et kultsted som ikke er markert med et tempel og alter. Mange helligdommer bestod bare av et hellig område og en form for alter (Pedley 2008:247).

Svært mange forskere mener at alteret kan dateres tilbake i tid til før perserkrigene i 480 f.Kr, og muligens enda lenger tilbake i tid enn dette. Vil derfor begynne med å se på hvordan alteret har ligget i forhold til Parthenon 2 og Athene Polias tempelet. Alteret kan ha ligget direkte øst for Athene Polias tempelet, og utfra hvordan et tradisjonelt alter skulle ligge i forhold til et tempel så kan man trekke den slutningen at alteret kan ha hørt til tempelet for Athene Polias eller kanskje til en eldre bygning. En del forskere mener at dette alteret kan dateres til 700 tallet f.Kr, og kanskje enda lenger tilbake i tid (Tomlinson 1976:80). Et problem med denne tolkningen i forhold til tradisjonell plassering av et alter innenfor en helligdom er at et alter skulle være klart synlig fra inngangen til helligdommen. På Akropolis så var det store alteret for Athene godt skjult bak Athene Polias tempelet og kunne ikke ses før man hadde gått rundt tempelet. Parthenon 2 lå sør-vest for alteret. Dette forandret seg etter plyndringen av Akropolis. Parthenon 3 ble bygget opp på samme plass som sin forgjenger. Erechtheion derimot som er blitt sett på som etterfølgeren til Athene Polias tempelet overlapper nesten ikke med bygningsfundamentene etter det tidligere tempelet, og er blitt bygget opp igjen nord for ruinene. Alteret er nå mye mer åpent og synlig plassert enn tidligere. Parthenon 3 lå som tidligere sør-vest for alteret, og Erechtheion var plassert nord-vest for alteret (Bergquist 1967:73). Se Figur 10.

Her vil alterets plassering bli sammenlignet med de resultatene man har fra Delos og Olympia som begge og har en litt uvanlig plassering av alteret. Alteret på Delos kan ha ligget i midten av helligdommen med et prostylt tempel for Artemis nord-vest for alteret, og et prostylt tempel for Apollon i nord-øst. En I-formet stoa lå i sør-vest, og Oikoi (skattehus) befant seg i sør, sør-øst, nord og vest i helligdommen, til slutt inngangen som lå helt i sør (Bergquist 1967:30). Se figur 11. Ettersom man her ikke har noen overlevende spor etter et alter, så er det ikke mulig å bestemme hvor det skal ha ligget, og hvordan det en gang så ut med noen sikkerhet. Derimot er det mulig, ved hjelp av skriftlige kilder, og indikasjoner gitt av en senere struktur, kanskje dette tidlige alterets etterfølger, å konkludere med at det sannsynligvis var plassert et sted sør for Artemis tempelet. Rester etter fundamenter funnet nær det nord-østlige hjørnet av Artemis tempelet er blitt tolket av Vallois og Gallet de Santerre som spor etter et eget Artemis alter. Dette er en tolkning som ikke blir sett på som spesielt sannsynlig grunnet den uvanlige orienteringen som alteret hadde fått. Et annet viktig poeng er at en slik plassering svært nær fasaden rett ved siden av tempelets inngang normalt var reservert for votiv monumenter (Bergquist 1967:27). Se figur 12.

Helligdommen i Olympia skiller seg litt ut fra Delos og Akropolis grunnet at den er den eneste av disse tre hvor man har relativt sikre beviser for plasseringen av mer enn et alter. Hera tempelet befant seg i nord-vest i helligdommen med alter øst for tempelet. Zevs alter i øst og heron i sør-vest. Flere skattehus skal ha ligget i nord-øst med et eget skattehus kompleks i nord-vest og i sør. Disse har man nå funnet spor etter. Inngangen i sør-øst og stadion i tilknytning til helligdommen i nord-øst (Bergquist 1967:41). I 450 f.Kr, omkring hundre år senere så er helligdommen ganske forandret. Den er blitt utvidet kraftig mot sør, det berømte Zevs tempelet står ferdig og ligger langt sør i helligdommen, Øst siden er avgrenset av en stoa, og et lite rundtempel (Phillipeion) er kommet opp sør-vest for Hera tempelet (Bergquist 1967:39).

I motsetning til alteret på Akropolis og alteret på Delos så var ikke Zevs alteret en struktur i stein. Det bestod av aske fra tidligere ofringer. Dette var uvanlig å finne i greske helligdommer. Det kan være liten tvil om at det var dette alteret som lå i sentrum for Zevs kulten ved Olympia (Tomlinson 1976:57). Pausanias skriver at dette aske alteret skal ha blitt grunnlagt av Herakles (5.13.8). Det er ikke mulig å bestemme den eksakte posisjonen til det berømte aske alteret for Zevs ettersom det ikke er noen arkeologiske spor igjen etter det. Forskerne har ved hjelp av litterære beviser kunnet si at det mest sannsynlig lå sør-øst for Hera tempelet. Hera alteret skal ha ligget direkte øst for tempelet, og vært bygget av hvite

stein blokker (Bergquist 1967:39-40). Her er det Zevs alteret som er interessant, Hera alteret ligger der man ville forventet at et alter skulle ligge i forhold til et tempel. Zevs alteret derimot bryter med det man mener er normen for hvordan en gresk helligdom skal være lagt opp. Det lå nord øst for tempelet heller enn midt imot på østsiden av tempelet. Det kan være flere grunner til dette. Zevs alteret er eldre enn tempelet for Zevs, man hadde lenge bare alteret uten noe tilhørende tempel. En annen grunn er at Zevs alterets dimensjoner etter hvert ble ganske betydelige. Det var som sagt laget av asken etter tidligere offerdyr som ikke ble fjernet. Etter hvert så ble alteret svært stort, ikke bare i bredden, men også i høyden (Bergquist 1967:39).

Alle tre helligdommene har det til felles at de i klassiske tid ikke lå der man ville forventet i forhold til de omkringliggende tempelene, men i alle tilfellene så var helligdommen svært viktig og fullt funksjonell til tross for alle bruddene på de tradisjonelle reglene for hvordan alteret burde ligge i forhold til tempelet. I Olympia så vet man rimelig sikkert hvor Zevs alteret lå, og man vet at det var laget av aske, men man vet ikke hvor stort dette alteret til slutt ble da alteret hadde vært i bruk alt i mange år før tempelet kom på plass. Dette kan være en årsak til at tempelet ligger i forhold til alteret slik som det gjør. Alteret lå feil i forhold til tempelet, men det var synlig fra man kom inn i helligdommen. På Akropolis så vet man ikke helt hvordan alteret så ut eller hvor stort det var. Selv plasseringen er ikke hundre prosent bekreftet, men de fleste ser ut til å støtte plasseringen av det. I klassisk tid så ligger alteret helt feil plassert, om man går tilbake til arkaisk tid derimot så vil man se at det ligger korrekt plassert i forhold til Athene Polias tempelet. Eneste problemet her var at alteret var skjult fra inngangen. Den mykenske terrassen var mye mer åpen i klassisk tid ettersom man bygde Erechtheion opp igjen nord for det eldre tempelet. Dermed så fikk man direkte utsikt til alteret fra inngangen. Det er interessant å merke seg at alteret og kan ha ligget på samme akse som statuen for Athene Promachos. Hva Delos angår så er man her og usikker på plassering av alteret, og hvordan utformingen opprinnelig kan ha vært, men man har kommet frem til en mulig plassering i sentrum av helligdommen. Alteret ligger ikke korrekt i forhold til noen av templene, men det er godt synlig fra inngangen.

4.9 Sammendrag

Akropolis har hatt en lang og svært komplisert historie som har satt spor igjen i form av en lang rekke bygninger, og rester etter andre strukturer. De eldste bygningene som har blitt diskutert strekker seg tilbake til første halvdel av det sjette århundre f.Kr. Man vet svært lite om Hekatompedon, og teorien om en Parthenon 1 er ikke endelig bekreftet. Byggingen av Parthenon 2 er samtidig med de siste årene før det og tempelet for Athene Polias ble ødelagt av perserne i 480. Her kommer teorien om at ikke hele det gamle Athene tempelet ble ødelagt, og at man valgte å bygge opp igjen en del av opisthodomien i Athene Polias tempelet for å huse kultstatuen. Dette vet man ikke, men hvor kan man ellers ha lagret statuen i påvente av at et nytt tempel skulle bli klart. Etter ødeleggelsene av Akropolis så blir Parthenon 3 neste steg i byggeprosessen på Akropolis som en del av Perikles byggeprogram, og som ble påbegynt i år 447. Det tok dermed 33 år før man startet på den første bygningen etter 480. Det er sterke linker mellom Parthenon 2 og 3. Ikke bare gjennom gjenbruken av byggematerialer, men på grunn av den dypere meningen ved å gjøre dette. Parthenon 3 blir på mange måter en rekonstruksjon av Parthenon 2.

Når det gjelder alteret så kan man se ut fra dets plassering at det er lite sannsynlig at det hørte til noen av de tidligere Parthenon tempelene. Om man skal gå ut fra tradisjonell plassering i forhold til tempel så kan man si at det er svært godt mulig at det ble bygget for enten Athene Polias tempelet eller for et eldre geometrisk tempel som kan ha ligget på samme stedet. Plasseringen i forhold til tempelet var helt i tråd med det man tradisjonelt har sett på som korrekt plassering for et fungerende alter. Det eneste som er viktig å trekke frem her som nevnt over er at når man kom inn i helligdommen så skulle man kunne se direkte på alteret. På Akropolis så var alteret skjult av tempelet og kunne først sees når man kom rundt på baksiden av tempelet. Dette problemet eliminerte man ved å flytte Erechtheion ut til siden, og på den måten få direkte innsyn til alteret. Når det gjelder alteret i forhold til Parthenon så er det godt mulig at alteret kan ha fungert for to ulike templer, men plasseringen gjør at alteret blir svært ufunksjonelt i forhold til Parthenons plassering. Man har og det problemet at det ikke finnes noen tegn, skriftlig eller arkeologisk, som gir Parthenon kultfunksjon. Det finnes derfor ikke noe tegn på at dette alteret kan ha fungert for Parthenon 3 i tillegg til Erechtheion fra slutten av det femte århundre f.Kr og videre.

Kapittel 5: Parthenons skulpturutsmykking

5.1 Gavlstauene

Dette kapittelet vil være en analyse av dekoren på Parthenon 3 for å se på hva den kan fortelle om hva bygningen en gang ble brukt til. Man har svært få skriftlige kilder fra antikken som inneholder informasjon om dekoren, og den store Athene statuen. Bygningsoversiktene til Parthenon, og Pausanias korte beskrivelse (1.24.4) er de eneste antikke skriftlige kildene som omtaler gavlskulpturene. Det er statuen av Athene Parthenos som ser ut til ha imponert de samtidige grekerne mest. Resten av skulpturdekorasjonene ser ut til å omtrent ha blitt ignorert i de antikke kildene. Pausanias er et meget godt eksempel på nettopp dette. Han nevner temaene i gavlene, men den eneste av skulpturene som han går i detalj rundt er Fidias gull og elfenben statue av Athene (Palagia 2005:225).

Selv om det er blitt funnet flere andre templer hvor man har hatt gavlstatuer, Zevs tempelet i Olympia viktigst av disse, så skiller Parthenons statuer seg likevel ut av den grunn at det var langt flere statuer enn det som var vanlig tidligere. Årsaken til at man trengte et så høyt antall statuer var at Parthenon hadde betydelig bredere gavler enn det som var normalt. Derfor trengte man flere statuer for å fylle opp plassen. De var og mer livaktige, detaljerte og dekket med mer maling enn noe man tidligere hadde sett på det greske fastlandet (Barringer 2008:66). Her er det interessant å sammenligne Pausanias beskrivelse av Parthenon og Zevs tempelet. Mens han ikke går dypere enn å nevne hvilke myter som er avbildet i Parthenons gavler, beskriver han hver statue fra gavlene på Zevs tempelet i detalj (Barringer 2005). Det var vanlig i gresk arkitektur å velge å avbilde mytetemaer i gresk tempel skulptur. Normalt myter som var viktige for den guddommen tempelet ble bygget for, og for stedet ellers. Parthenons gavler er klassiske eksempler på dette.

Begge gavlene ser ut til inneholder avbildinger av to myter som er av spesielt stor betydning for Akropolis, og for Athene selv. Athenes fødsel var en velkjent myte, og ble normalt typisk brukt på arkaiske og klassiske vaser, men Parthenon er den eneste bygningen hvor myten blir brukt i arkitektonisk skulptur. Athenes fødsel var avbildet i østgavlen over pronaos, og døren inn i cellaen. Motsatt side av hva man først ser når man går opp mot Parthenon (Mostratos 2004:114). Pausanias identifikasjon av (1.24.5) temaet for statuene i den østlige gavlen er av svært stor betydning. Dette skyldes at de sentrale figurene allerede var fjernet før Carrey lagde sine tegninger. Det er mulig at dette ble gjort når Parthenon ble bygget om til en kirke i det sjette århundre e.Kr. På bakgrunn av dette så ville man ikke visst hva temaet var om ikke Pausanias hadde oppgitt denne informasjonen i sin tekst om Akropolis (Barringer 2008: 69).

Øst gavlen avbilder som sagt Athenes fødsel. Dette var anledningen hvor man feiret Athens største og viktigste festival Panathenaia. Panathenaia ble holdt midt på sommeren, og utgjør temaet for frisen på Parthenon som vil bli nærmere diskutert senere i kapittelet (Palagia 2005:234-235). I attisk kunst ellers så er Athenes fødsel avbildet utelukkende i vase malerier som representerer en fullt utvokst Athene, i miniatyr, som springer ut fra Zevs hodeskalle og tatt i mot av forskjellige guder. Hefaistos er svært viktig i denne historien for han er ansvarlig for å hugge Zevs panne i to med en øks slik at Athene skal få slippe fri. Zevs er alltid sittende. Selv om alle hoved karakterene mangler, så mener de fleste at arkitekten bak øst gavlen brøt med den tidligere tradisjonen, og valgte å avbilde scenen som kommer etter selve fødselen slik den er beskrevet i Homers *Hymne til Athene* (1.7-16). Athene står ved hennes fars side i lik scala, og fjerner rustningen sin (Palagia 2005:235). Se figur 13.

Scenen som er avbildet i vestgavlen er av Pausanias (1.24.5) blitt identifisert som konkurransen mellom Athene og Poseiden om å få være skytsguddom for Athen. Selv om de gjennværende skulpturene er i en fragmentarisk tilstand så er det svært få som mangler, og gavlens generelle komposisjon er fortsatt inntakt (Palagia 2005:242). Dette er den første eksisterende avbildingen av myten, som senere dukket opp i andre avbildinger (Barringer 2008:66). Vest gavlen var i betydelig bedre stand enn øst gavlen da den ble tegnet av Carrey grunnet at de fleste statuene fortsatt var inntakte. Se figur 14. Etter Carrey stod Morosini for store ødeleggelse på mange av statuene, men ikke i den grad at de i dag er ugjenkjennelige. Takket være Carreys tegninger så ville det vært mulig, selv uten Pausanias beskrivelse, å gjenkjenne temaet som er avbildet. Vestgavlen er i dag i en svært fragmentarisk tilstand da den ble sterkt skadet i eksplosjonen i 1687 (Delivorrias 1994:110). Se figur 15. Fra østgavlen så mangler man riktignok de sentrale midtskulpturene, men de som har blitt bevart er i bra stand. Se figur 16.

Athene og Poseidon står i sentrum av gavlen. Athene er avbildet mens hun holder et oliventre, og Poseidon er avbildet mens han løfter treforken sin for å treffe bakken med den. På hver side av guddommene står det en gruppe med hester som trekker vogner, mens en rekke legendariske figurer fra gresk mytologi fyller ut resten av gavlen. Det er ikke klart hvilken del av myten som faktisk er avbildet. Forskere mener at det kan være det punktet der de fremkaller oliventreet og saltvanns kilden, Det kan være det punktet der Zevs kaster en tordenkile for å forhindre en slåsskamp mellom hans datter og bror. Det er og blitt foreslått at det til og med kan være en avbilding av Poseidon, nettopp tapt for Athene, oversvømmer de attiske slettene i sinne (Hurwit 2004:129).

Avgjørelsen om å vise Athenes og Poseidons konkurranse i den vestlige gavlen var svært viktig. Det var og svært passende å legge en slik avbildning av myten til dette tempel på Akropolis. Historien dukker opp for første gang hos Herodotus (8.55) hvor konteksten er persernes ødeleggelse av oliventreet på Akropolis, og at det angivelig på mirakuløst vis skal ha vokst opp igjen. Akkurat hvor gammel myten var er vanskelig å si, men den ser ut å sjelden ha blitt representert i kunsten i motsetning til myten om Athenes fødsel. Å representere denne historien i denne posisjonen gjør det mulig å mene at Parthenon 3 var en feiring av Athen, og ikke bare en feiring av generaliserte greske tradisjoner. Denne historien viser Athens overlegenhet ovenfor de andre greske bystatene. Byen hvis politiske innflytelse i stor grad hvilte på det faktum at Athen hadde den største og sterkeste marinen, og dens kontroll over det egeiske hav, og videre utover dette velger å vise Athenes seier over Poseiden, og mener at Athen har gaver fra gudene som er sterkere enn den gaven det er å ha makt over havet. Hva Athene gir til sitt folk er ikke bare frihet fra det unormale, men en garanti for et sivilisert liv. Å være athener, ser denne gavlen ut til å foreslå, er ikke bare å ha skaffet seg ubegrenset makt over havet og andre grekere. En annen mulig tolkning av bruken av denne myten er dette med at gavlen viste at man var en del av en by som verdsetter kvinner og barn og gjenkjenner deres sentrale rolle i byen (Osborne 1994:144).

Begge gavlene har det til felles at de avbilder en myte som er av svært stor betydning for Athene og for Akropolis historie. Når man besøkte Akropolis i antikken så hadde man muligheten til å se det stedet hvor athenerne mente at Poseidon hadde fått en saltvannskilde til å bryte frem fra steingrunnen. Man kunne også se oliventreet som ble skapt av Athene. Dette treet kan man fortsatt se i dag (et annet tre enn i antikken naturligvis) på det stedet hvor man mener at det opprinnelig treet i antikken kan ha stått. Athenes fødsel er en av mytene som ligger til grunn for hele Athene kulten på Akropolis, og er en viktig del av bakgrunnen for Athenes største og viktigste festival.

5.2 Metopene

Et annet trekk som er svært vesentlig ved Parthenons dekor var metopene. Disse metopene satt på utsiden av tempelet, de var svært vakre og storslagne, men ser ikke ut til å ha vært av stor betydning for tilskuerne i antikken. Selv Pausanias velger å utelate dem i sin beskrivelse

av Akropolis. Metoper var å finne på alle doriske templer på det greske fastlandet. Metoper med relieff derimot var ikke vanlig, og Parthenon hadde 92 stykker, i kontrast til dette så hadde Zevs tempelet bare 12 dekorerte metoper. Praksisen med metoper rundt hele bygningen er noe som bare er å finne på Athens skattehus i Delfi utover Parthenon selv. Som følge av eksplosjonen i 1687, og andre ombygginger så er store deler av metopene i en svært fragmentarisk tilstand. Man har likevel hatt muligheten til å lage en rekonstruksjon av hvordan de i stor grad kan ha sett ut. Dette er det mulig å gjøre på bakgrunn av en kombinasjon mellom å bruke de overlevende skulpturene, og Carreys detaljerte tegninger av metopene fra 1674, laget bare noen få år før den fatale eksplosjonen (Barringer 2008:66).

Metopene avbildet ikke religiøse temaer, men heller rene mytemotiver som må ha vært lett gjenkjennelige for de samtidige grekerne da mytene som ble valgt er svært kjente historier som de fleste sannsynligvis har kjent til da grekerne hadde for tradisjon å velge temaer som er svært lett gjenkjennelige for tilskuerne. Metopene var delt inn i fire forskjellige myter. Disse var som følger:

Sør-metopene:

Sør metopene var de minst iøynefallende av alle, de fleste besøkende på Akropolis gikk langs Parthenon på nordside. Men kanskje på grunn av plasseringen så er det ofte blitt antatt at det var vanskeligere for de som i senere tid tok Parthenon i bruk (kristne og muslimer), å skade metopene. De er og de best bevarte av alle metopene, dette skyldes at de ble fraktet til England av Lord Elgin i 1801. De fleste metopene viste greske lapiter i kamp mot kentaurene. Kentaurene er beruset, og avbryter bryllupsfesten til lapitenes konge Peirithoos og Hippodameia, kan ha vært datteren til helten Boutes, på en svært voldelig måte. Denne myten hadde dukket opp i greske vegg og vase malerier tidligere, men dette er den første athenske fremstillingen av historien i stein. Noen få metoper viser kentaurer som bærer med seg kvinner vekk fra bryllupsfeiringen. De fleste avbilder individuelle kampscener mellom Lapiter og Kentaurer (Hurwit 2004:126). Se figur 17.

De sentrale åtte eller ni metopene ble alle ødelagte i eksplosjonen. Man har derfor ikke noe bevart av disse, men man har detaljerte tegninger av Carrey som likevel kan gi et bra bilde av hva som egentlig var avbildet. Kentaurene er fraværende fra disse. De er derfor blitt tolket som en del av en annen historie enn resten av øst-metopene. De kan ha avbildet legender om tidlige athenske konger, helter eller heltinner, eller ritualer rundt viktige avbildinger av Athene. Om dette er tilfelle så ville de ha hatt klare assosiasjoner med

metoper som avbilder Athene ellers på bygningen (Hutwit 2004:127). De fire sidene av tempelet avbilder riktignok fire forskjellige scener, men det er likevel en sterk forbindelse mellom dem. De er de eneste avbildningene på Parthenon som viser aktive kampscener. Disse kampene fant sted på ulike steder i Hellas. Enten Olympen (gudene mot gigantene), fjellet Pelion (kentaureer og Iapiter), Athen (amazonene mot athenske soldater) og til slutt Troya hvor kampen mellom de greske bystatene og Troya fant sted (Schwab 2005:167).

Vest-metopene:

Vest metopene er i en svært dårlig tilstand, men man vet at de representerte dueller mellom nakne, eller nesten nakne unge athenske menn til fots i kamp mot amazonene, i forseggjorte klær, noen til hest. Grekerne kjempet mot amazonene, formidable kvinnelige krigere fra øst ved mer enn en anledning ifølge gresk mytologi. Vestmetopene er en avbildning av amazonenes angrep på Athen som blir forsvart av unge athenske menn. En lignende historie, amazonenes angrep på Akropolis var avbildet på skjoldet til Athene Parthenos. En del forskere mener at det her er en tydelig sammenheng mellom amazonenes angrep på Akropolis, og persernes i 480 f.Kr. I deres originale hatter og klær så ser amazonene til og med ut som persere (Hurwit 2004:124), og kan på den måten ha vært en referanse til perserkrigene. Dette ville gjort vest metopene mer historisk relaterte heller enn mytologiske (Schwab 2005:182). Dette er en tolkning som man i dag i stor grad har gått vekk fra. Dette på grunnlag av funn på metopene som ikke passer sammen med en mulig tolkning av figurene som persere (Yeroulanou 1998:409). Se figur 18.

Nord-metopene:

De mer eller mindre totalskadde nordlige metopene, slik som de på de vestlige og østlige sidene, ble sterkt skadd av kristne og muslimer, skal angivelig ha avbildet en rekke scener fra trojaner krigen (en ny kamp hvor man setter øst mot vest), mer spesifikt fra den natten da Troja ble plyndret. De mest pålitelige relieffene viste Menalaos i en metope som skynder seg mot Helena i den neste. Den best bevarte av alle de nordlige metopene viser en gudinne som sitter på en stein, og snakker med en annen sittende gudinne. De kristne trodde den var en tilkjennelse og lot den få være i fred. Den ene av gudinnene kan være Athene selv. Den andre blir av enkelte tolket som en representasjon av en annen Athena som de besøkende kunne se på inne i Parthenon. Kan ha vært en arkaisk Athene statue som stod i miniatyrhelligdommen i Parthenons nordlige søylehall (Hurwit 2004:125-126). Se figur 19.

Øst-metopene:

Øst-metopene avbildet kampen mellom gudene og gigantene som prøvde å overta Olympen og ødelegge den kosmiske orden. Historien hadde allerede en lang historie på Akropolis. Den var blitt vevet inn i den Panatheneiske peploi som ble presentert til Athene Polias, og den var vist på innsiden av Athene Parthenos skjold. Disse metopene er i så dårlig stand at identifikasjonen av mange figurer nærmest er blitt ren gjetting, men man er sikker på at Athene er avbildet i en av metopene i den østlige enden mens Zevs er avbildet i en av metopene nærmere midten, helten som var essensiell for gudenes suksess er kanskje vist i en av metopene den vestlige enden symmetrisk plassert i forhold til den som viser Athene (Hurwit 2004:126).

Metopene viser dermed alle fire forskjellige mytiske tema. De har og det til felles at nesten alle metopene viser forskjellige former for kampscener, men med varierende tilknytning til Athen ettersom det bare er amasone kampene som finner sted inne i selve Athen. Men som det vil komme tydelig frem i resten av kapittelet så er det en sterk sammenheng mellom motivene i de ulike dekorasjonene. Man får et inntrykk av at det er noe som var planlagt fra starten av.

5.3 Frisen

Forskerne har skrevet mer om Parthenon frisen enn om noe annet innenfor gresk kunst og arkitektur. Den har ført til sterke debatter og meningsutvekslinger blant forskerne, men er også gjenstand for sterk fasinasjon og undring. På grunnlag av Carreys tegninger så vet man i dag det meste om hvordan den opprinnelig kan ha sett ut. Se figur 20. Selv om den var blitt observert og tegnet tidligere så var det først etter at Lord Elgin fikk fraktet store deler den til London at forskerne virkelig fattet interesse for den. Det er de best bevarte av Parthenon skulpturene grunnet plasseringen på bygningen. Den satt på utsiden av cellaen svært høyt oppe, og var derfor et lite fremtredende trekk ved bygningen, og på den måten så har den vært mer beskyttet mot skader enn resten av dekorasjonene på Parthenon (Boardman 1984:210). Her er det derfor viktig å se på forholdet mellom frisen og bygningen. I antikken så var det svært vanskelig for tilskuere å betrakte frisen i sin helhet. Ettersom den satt på cellaens yttervegg så var den synlig om man stod på utsiden av tempelet, men den var delvis tildekket av søylene i perestylen, og kunne derfor ikke ses i sin helhet (Jenkins 1994:17). Ut fra den lite synlige plasseringen så har enkelte argumentert for at det kan ha vært den minst viktige av

Parthenon dekorasjoner. Ingen antikk forfatter nevner den, så det er mulig at moderne forskning har overdrevet dens betydning i forhold til skulpturprogrammet på Parthenon. Mange har hatt en tendens til å komme opp med forklaringer basert bare på det man vet, og glemmer å ta med i beregningen at man i utgangspunktet vet svært lite, og at mye informasjon er gått tapt for ettertiden, og at det er svært mye man kan regne med å aldri få svaret på (Boardman 1984:210). Uten en antikk kilde til å bekrefte hva man i antikken mente at den avbildet, har moderne forskere stått svært fritt hva tolkninger av frisens tema angår. Den mest utbredte og i dag nærmest allment godkjente tolkningen er at den avbilder en versjon av den kjente Panathenaia prosesjonen. James Stuart og Nicholas Revett, omreisende som dokumenterte deres besøk på Akropolis med tegninger og beskrivelser, publisert i 1787, var de første som identifiserte frisen som en avbildning av Panathenaia festivalen (Connelly 1996:53). Dette er et syn som ikke er blitt utfordret mange ganger de siste 200 årene. De fleste er enig om at den avbilder en prosesjon, og at dette er Panathenaia prosesjonen (Connelly 1996:54).

Denne prosesjonen begynner på vest siden av tempelet, og beveger seg deretter østover, parallelt langs den sørlige og nordlige siden av tempelet før den møtes på øst siden av tempelet som skiller seg litt ut fra resten av frisen (Pollitt 1999:83-84). Se figur 21. Sør siden av frisen starter med en lang rekke av menn til hest, deretter hester som trekker det som ser ut som tohjulede stridsvogner, her er mennene kledd i rustning i motsetning til de til hest. Foran vognene går det en gruppe menn til fots, foran disse igjen en liten gruppe som spiller på musikk instrumenter. Foran disse, fire menn som bar vannmugger, og tre menn som bar små båt formede fartøy. Sør frisen avsluttes med en fremstilling av okser som blir ført frem, og skal ofres. Nord frisen er en direkte parallell til sør frisen, det er mindre forskjeller i hvordan mennesker og dyr er avbildet, men oppsettet er det samme. Vest frisen viser og en lang rekke menn til hest. Se figur 22,23,24.

Til slutt er det øst frisen. Denne er interessant for den skiller seg svært mye ut fra resten av frisen. I denne delen av frisen så er det ikke avbildet noen dyr. I begge ender av frisen så starter den med en gruppe stående mennesker. Her har man igjen et punkt som ikke er tatt med i resten av frisen. Det er den eneste frisen hvor man har avbildet kvinner, og ikke bare menn. Videre så har man fra begge kanter en rekke figurer som sitter. Disse blir normalt tolket som guder, noe som forklarer hvorfor de er avbildet betydelig større enn resten av figurene på frisen. Mellom begge gruppene med sittende guder har man en scene hvor det ser ut som om en ung gutt overrekker et stykke tøy som blir holdt opp av en mann. Han blir ofte

tolket som en prest mens kvinnen med ryggen til presten kan være en prestinne for Athene Polias. Svært mange er enig om at denne scene avbilder overekkelsen av Peplos til Athene (Jenkins 1994:54-111). Se figur 25.

Det er blitt lagt frem mange tolkninger av hva det egentlig er som er avbildet. Panathenaia festivalen ser ut til å være en tolkning som de fleste forskere lener mot, men hvilken Panathenaia det er snakk om blir derimot sterkt diskutert. Mange mener at det er en fremstilling av den store Panathenaia som ble holdt hvert fjerde år hvor en ny peplos ble overakt statuen av Athene. Andre lener mot en fremstilling av en mer mytologisk scene (Barringer 2008:87).

En tolkning av frisen, lagt frem av Chrysoula Kardara går ut på at frisen avbilder den første Panathenaia festivalen under regjeringstiden til den legendariske første kongen av Athen, Kekrops. Gutten som overrekker peplos identifiserer hun som Erichthonios, fremtidig konge av Athen, som overrekker den første peplos til sin forgjenger Kekrops. Hun mener og at to av kekrops døtre er avbildet. Andre viktige mytologiske figurer som Kardara identifiserer er Thesevs og hans far Aigeus. Scenene hvor det er avbildet hester mente hun ikke var en del av prosesjonen, men heller en avbilding av konkurranser til hest under den første Panathenaia. Dette er problematisk ettersom man vet at idrettsleker mest sannsynlig ikke var en del av festivalen før etter Peisistratos reorganisering av festivalen i 566 f.Kr. Andre ting som problematiserer en slik tolkning er at den involverer en rekke obskure heroiske figurer som ikke er lett identifiserbare. Også har man dette med at flere nøkkelfigurer dukker opp flere ganger. Dette bryter med det man ser i metopene og gavlene hvor ingen figurer er avbildet mer enn en gang. Dermed er det usannsynlig at de samme gudene og heltene her ville blitt avbildet flere ganger, og enda mer usannsynlig at de blir vist på flere forskjellige alderstrinn. Boardmann og andre forskere trekker her frem at Kardara gjør frisen mer obskur og komplisert enn det som var vanlig på et gresk tempel der man normalt valgte lett identifiserbare temaer (Neils 2001:175-177).

En enda mer radikal mytologisk tolkning av frisen er blitt lagt frem av Joan Connelly som konsentrerer seg om den sentrale scenen i øst frisen, og mener at den avbilder handlinger i forkant av et menneskeoffer. Ofringen av kong Erechtheus yngste datter på ordre av et orakel for å frelse byen Athen i krigen mot Eumolpos og Eleusinianerne. Det mest åpenbare problemet med dette er fraværet av et alter og en offerkniv. I de få avbildningene som man har av et menneskeoffer så er alltid et alter og offerkniv avbildet for å tydelig kunne

identifisere handlingen. Barnet er mest sannsynlig en gutt, og kappen blir brettet sammen, ikke brettet ut, og gudene snur seg ikke vekk fra scenen. En slik identifisering av scenen passer heller ikke sammen med resten av frisen, og er ikke en passende avbildning på et slikt tempel. Like problematisk er stemningen i resten av frisen, ikke noe som man forbinder med selvofring og død, men heller en avbildning av festligheter og godt humør (Neils 2001:178).

John Boardman foreslår en tolkning som ikke har noe med mytologi å gjøre, men heller med en mer historisk bakgrunn. En avbildning av hopplittene som falt ved Marathon. Boardmann mener at om man teller mennene avbildet i prosesjonen, ekskludert vognførerne, så får man 192. Det samme antallet Athenere som ble drept ved Marathon i 490. Han mener at dette ikke kan være en tilfeldighet, og at man her har en mulig sammenheng med perserkrigene (Boardman 1984:214-215). Dette er en tolkning som passer bra inn i ideen om at Parthenon var et seirsmonument til minne om seieren over perserne, og som forklarer hvorfor man kan ha valgt å ta med en samtidig hendelse på en bygning hvor resten av skulpturene har tydelige mytemotiver (Jenkins 1994:26).

Man har og en mer symbolsk tolkning av frisen. Her er Panathenaia avvist til fordel for en ikke-spesifikk konkurranse som symboliserer restaureringen av arkaiske dedikeringer på Akropolis som ble ødelagt under persernes plyndring av Akropolis i 480 f.Kr. Peplos er forklart ikke som en spesifikk Panatheneisk ofring, men som et tegn på den historiske rikdommen til helligdommen. Den største feilen ved en slik tolkning er at man ikke kan identifisere de forskjellige arkaiske dedikeringene i frisen. Varianter av en symbolsk tilnærming til frisen prøver å takle frisens unikhed ved å trekke paralleller til persernes egen kunst (Jenkins 1994:26).

Den tidligste tolkningen, og en som fortsatt er gyldig er at frisen viser Panathenaia prosesjonen som fant sted som en del av Panathenaia festivalen, og spesifikt den store Panathenaia som ble holdt hvert fjerde år, hvor en ny peplos ble presentert for Athene Polias. Om frisen viser Panathenaia prosesjonen, så blir tid og rom presset sammen, og viser all aktivitet som om de fant sted på samme tidspunkt, eller kanskje i tre deler. Den innledende biten på Athens Agora, den faktiske prosesjonen, og den tredje og siste delen med foldingen av den gamle peplos (er litt usikkert om man folder ut en ny, men de fleste mener at den blir foldet sammen). Denne enkle forklaringen med en samtidig festival, og en avbildning av samtidige athenere blir komplisert av at det er mye som er blitt fjernet, og elementer som er

blitt byttet ut i forhold til det man vet om den virkelige prosesjonen, og festivalen. Dette vil bli nærmere diskutert i delkapittelet om Panathenaia festivalen (Barringer 2008:88-89).

Frisen har som sett over vist seg å være svært vanskelig å tyde, og dette har ført til en lang rekke forskjellige tolkninger. De fleste ser i dag ut til å mene at det er snakk om en mer samtidig Panathenaia festival, mens andre kommer opp med teorier rundt hvilken myte det kan være som er avbildet for at den skal passe bedre sammen med resten av Parthenons skulpturprogram. Tolkninger som disse har vist å være svært problematiske da de har en tendens til å bli mer obskure og kompliserte enn det man normalt ser på greske templer hvor man vet at grekerne foretrakk å bruke lett gjenkjennelige historier. Dette er et trekk som man finner i både gavlene, og metopene. Dermed så er det sannsynlig at det samme er tilfelle i frisen. Panathenaia prosesjonen hadde kanskje ikke noe med mytologi å gjøre, men det var en hendelse som var av stor betydning for Athene, Athene kulten, og for det religiøse livet i Athen og utenfor ettersom det var vanlig at folk fra andre demer deltok i store antall.

5.4 Statuen av Athene

Den av Parthenons statuer som i antikken ser ut til å ha fått størst oppmerksomhet fra samtidige grekere var Fidias monumentale statue som stod i den østlige enden av cellaen i Parthenon 3, og var og den eneste av Parthenons statuer som man med sikkerhet vet ble laget av Fidias selv. Den skal ha stått ferdig i år 438 f.Kr og var rundt ti meter høy. Den stod på et podium som var cirka en og en halv meter høyt, og bestod av en trekjerne dekket med flak av gull og elfenben som kunne festes på treoverflaten, men og fjernes om dette skulle bli nødvendig. Dette skal angivelig ha skjedd på begynnelsen av det tredje århundre f.Kr (Ashmole 1972:97). Perikles selv skal ha sagt at dette kunne bli en mulighet i ekstrem krise (Hurwit 2004:90).

På hodet hadde statuen en hjelm med en sfinkst i midten, og en griff på hver side. I høyre hånden holdt hun en statue av Athene Nike (seiersgudinnen) i elfenben med utstrakte vinger. Enkelte kopier viser at høyrehånden var støttet opp av en søyle. Om denne støtten var med på originalen vet man ikke ettersom den er fraværende på mange av de gamle kopiene. Det er mulig at støtten er blitt lagt til i etterkant for å forsterke den utstrakte armen som bærer vekten av Athene Nike statuen, som opprinnelig kan ha vært støttet opp med et frittstående system (Lapatin 2005:266). Se figur 26. Venstre hånden holder hun på et stort skjold som står på bakken ved siden av henne. Forsiden av skjoldet var en avbilding i relieff av amasoner som

som angriper Akropolis selv. Se figur 27. På innsiden av skjoldet var en avbildning av gigantomachy (kampen mellom guder og giganter) som enten var malt på skjoldet eller hugget inn i relieff (Schwab 2005:167). På innsiden av skjoldet var det en stor slange som støttet opp skjoldet. Denne slangen ble av Pausanias identifisert som Erichthonios (Hurwit 1999:187). Pausanias skriver at Fidias skal ha laget et selvportrett av Perikles på dette skjoldet, og ble av den grunn kastet i fengsel. Moderne forskere mener at dette mest sannsynlig er en oppdiktet historie fra den post klassiske tiden (Hurwit 2004:96). På sandalene til Athene så hadde man en avbildning av kampen mellom kentaurene og lapitene (Lapatin 2005:267).

Spydet som statuen skal ha holdt blir ofte utelatt på kopiene så man vet ikke helt hvor det opprinnelig stod. Kan ha stått lent opp mot Athenes høyre arm, eller støttet opp av slangen. På forsiden av podiet som statuen stod var en avbildning i relieff av Pandoras fødsel i umiddelbart nærvær av gudene (Robertson 1963:47). Det er ikke blitt bevart noen spor etter denne i dag. Den fortsatte å stå i Parthenon frem til det femte århundre e.Kr. En skriftlig kilde forteller at den befant seg i Konstantinopel i det tiende århundre e.Kr (Stevens 1961:1).

Grekere flest hadde ikke muligheten til å gå inn i selve tempelet. Dermed får man spørsmålet om hva man gjorde for at folk skulle få muligheten til å se statuen fra utsiden av tempelet. Statuen ble derfor i hovedsak betraktet gjennom den store døren som førte inn i cellaen, og man kan grunnet avstand og høydeforskjellen på bakkenivå og podiet som statuen stod på, ha sett den meste av den. Lysbruken i cellaen er et tema som har fått en del oppmerksomhet de siste årene. (Hurwit 2004:147-148). Dette skyldes at selv om man hadde muligheten til å se hele statuen så må cellaen ha vært svært mørk med rimelig lite lys. Man har funnet ut hvordan Athenerne løste dette problemet. Det er blitt oppdaget at på hver side av den store inngangsdøren så hadde man et stort og rektangulært vindu for å slippe inn ekstra lys. Mer lys enn det man hadde fått med bare døren alene. Man har funnet ut at i Olympia så hadde man et stort basseng fylt med vann foran statuen for å kunne lyse den opp bedre. Det er sannsynlig at man kan ha hatt noe lignende i Parthenon (antakelig fra slutten av det femte århundre f.Kr) for å fange statuens speilbilde, og lyse den opp bedre (Hurwit 2004:153-154).

Hvilken funksjon denne statuen kan ha hatt er i mange år blitt sterkt debattert. Var det en kult statue, eller ikke er da hovedspørsmålet her. De fleste forskere i dag mener at man ikke har noen beviser som forteller noe om en slik kobling. Alt man har av bevart arkeologisk materiale, og skriftlige kilder forteller at all form for kultaktivitet på Akropolis var sentrert

rundt Athene Polias, og hadde ikke noe med Athene Parthenos å gjøre. Her må man ta med i beregningen at det er svært mye man ikke vet, og som man mest sannsynlig aldri vil få svar på. Det er mulig at statuen av Athene Parthenos kan ha fått kultstatus, men det er ingen ting i det bevarte materialet som tyder på en slik kobling.

Parthenon 3 kan ha sett ut som et normalt gresk tempel, og var dekorert med statuer og relieffer med mytologiske temaer. Frisen bryter med dette mønsteret. Det kunne bli referert til som *ho neos* (tempelet). Likevel så er det ingen antikke kilder som kaller det for tempelet til Athene Parthenos. Det er og viktig å merke seg at ingen nevner noe om prestinner for Athene Parthenos, verken litterære kilder eller noen av de mange hundre inskriptene funnet på Akropolis, og Athene Parthenos hadde heller ikke noen egen festival (Hurwit 2004:111).

5.5 Sammendrag

Både gavlstatuene og metopene viser ulike mytetema. Avbildinger av myter som har en direkte betydning for Athen selv, og for Athenes som Athens skytsguddom. Frisens tema Panathenaia prosesjonen, og det mange forskere mener er overrekkelsen av peplos er riktignok ikke et mytetema, og bryter dermed med den som er vanlig dekor for greske templer, men er en avbildning av en hendelse som er svært viktig når det gjelder dyrkingen av Athene på Akropolis. Til slutt så har man statuen av Athene som typisk nok holder hus innerst i Parthenons cella. Dekorasjonene avbildet riktignok mange ulike historier, men det var likevel en sterk sammenheng mellom mange av dem. Et par ble og gjenntatt på Athenes skjold. Om man går nærmere inn på dette så fremstår dekoren på østsiden av Parthenon som svært interessant. Forskere som har studert gavlen, metopene og frisen har funnet en sterk sammenheng mellom dem. Gavlen avbildet Athenes fødsel, som er den anledningen man feirer Panathenaia til ære for Athene. Øst frisen viser overrekkelsen av peplos til Athene med kampen mellom guder og giganter vevet inn i mønsteret. Den er avbildet i metopene på østsiden av tempelet. Man får dermed en interessant sammenheng mellom de ulike dekorasjonene. Kampen mellom gigantene og gudene dukker opp på baksiden av skjoldet til Athene Parthenos og så på den måten kan man linke statuen til resten av skulpturdekorasjonene på Parthenon. Det er og en tydelig kobling mellom temaet på forsiden av Athenes skjold, og metopene på vestsiden. Begge avbilder grekerne og amasonene. Det er

forskjeller i hvordan de er blitt avbildet. Metopene viser mer dueller mellom grekerne og amasonene mens man på skjoldet har en avbildning av at amasonene angriper Akropolis.

Det finnes ikke noen beviser for at Fidias store og flotte gudestatue noen gang fungerte som et kultbilde i den klassiske antikken, og det er noen beviser for at den ikke engang ble ansett for å være hellig. Perikles selv kan ha vært forberedt på å måtte fjerne gullet for å kunne finansiere Athens fremtidige kriger om det noen gang skulle bli nødvendig. Om dette er en teori som stemmer så er implikasjonene av det verdt å se på. Parthenon burde da kanskje ikke bli sett på som et tempel for Athene, og et sted hvor man dyrket henne som en kultguddom, men heller som et rent lagringssted for byens rikdommer, et vitnesbyrd om Athens storhet, og fokus for dets ideologi (Hurwit 2004:154).

Kapittel 6: Gresk Religion med tilknytning til Athens Akropolis

6.1 Religiøs praksis på Akropolis

Forskerne vet i dag at religiøse aktiviteter er av stor relevans når man skal snakke om Athens Akropolis, og var en viktig del av dagliglivet til folk flest. Når det gjelder det offentlige så kom praktisering av religion sterkt til uttrykk gjennom de ulike festivalene og prosesjonene som ble holdt i løpet av året. Ingen steder er dette tydeligere enn i det klassiske Athen hvor store deler av året gikk med til feiring av de forskjellige årlige festivalene. Man har funnet ut at 120 dager i året gikk med til festivaler, noe som utgjør en tredje del av kalenderåret (Neils 1992:13). Kalenderne var en måte for grekerne og holde styr på alle gudene deres, og de årlige festivalene og ofringene. Hver enkelt region i Hellas hadde sin egen kalender. Dette fordi hver region hadde sine egne lokale festivaler i tillegg til de panhellenske festivalene hvor folk fra store deler av Hellas deltok. De greske kalenderne fremstår nok som forvirrende for folk flest i dag. Dette skyldes at månedsnavnene varierte fra region til region. Men det var noen felles prinsipper. Alle kalenderne hadde tolv måneder, hver delt inn i grupper på ti dager, og de forskjellige månedene var normalt navngitt etter en festival som fant sted den måneden (Price 2010:25). Dette har vi i dag god dokumentasjon over, grunnet at man har funnet fragmenter av flere slike kalenderne, Atticas kalender blant disse, hvor man har en oversikt over alle månedene i året, hvilke dager hver måned som var satt av til festivaler og ofringer. Hvilke guder som man feiret er også oppgitt i tillegg til hvor mange dager hver enkelt festival skulle vare (Osbourne 2008:116). Se figur 28.

Athena som Athens største og viktigste guddom hadde to templer dedikert til seg på Akropolis. Parthenon som fra Perikles tid huset statuen av Athene Parthenos, og Athene Polias som først hadde sitt hjem i tempelet for Athene Polias, og fra slutten av det femte århundre og ut, mest sannsynlig i Erechtheion. En teori er at Athenerne på Perikles tid ikke skilte mellom Athene Polias og Athene Parthenos. Hun ble bare referert til som Athene uten noen kult tittel lagt til navnet. Dette førte til at Athene på 500 og 600 tallet f.Kr hadde to templer på Akropolis. Herington forklarer dette problemet med at når et område først er blitt erklært hellig så fortsatte man å bygge templer på dette stedet. Han trekker og frem som mulig forklaring at det er mulig at områdene som er okupert av templene for Athene på et tidspunkt var dedikert til to forskjellige gudinner (Herington 1955:43).

Dette er en mulig tolkning ettersom Athene Polias og Athene Parthenos, til tross for at de hadde noen fellestrekk, var svært forskjellige. Athene Polias ser ut fra det man vet om henne til å ha vært en svært fredfull gudinne. Statuen hennes skal ha vært ubevæpnet, med unntak av aegis, og kan muligens ha vært sittende. Videre så skal den ha vært laget av oliven tre, og drapert i en kappe av ull, og hennes opprinnelige hovedfunksjon skal ha vært å holde øye med økningen av landet. Denne Athene kan ha vært enda en manifestering av den opprinnelige moder gudinnen, som dukker opp som beskytter for mange gamle steder (Herington 1955:44).

Athene Parthenos (jomfruen Athene) på den andre siden ser ut til å ha blitt sett på som en krigs gudinne. Fidias statue støtter oppunder denne tolkningen, og avbilder Athene i full rustning med skjold i venstre hånden (Herington 1955:44). Det stod og en tredje statue av Athene på Akropolis som i likhet med Athene Parthenos statuen ble laget av Fidias selv. Den var laget i bronse, og stod direkte foran Propyleene, og var blant de første tingene man så når man kom opp på Akropolis. Den er kjent under navnet Athene Promakhos, eller forsvareren, og kan ha blitt reist som et minne om de store Athenske seierene fra slaget ved Marathon i 490 og fremover. Den er blitt datert ut fra bokstavstilen på en base som kan ha hørt til denne statuen, til årene mellom 455-450 f.Kr (Hurwit 2004:81-84). Man vet ikke om disse innskriftene stammet fra basen til Athene Promakhos. Men det er mulig at statuen uansett ble reist som et minne om seieren over perserne. Athena Promakhos er et vanlig navn å bruke på en krigerlignende Athena i full rustning stående i kampposisjon. Man vet veldig lite om Fidias bronse Athena. Man har ingen romerske kopier å gå ut fra. Det eneste man har bevart er noen rester fra basen som man debaterer om kom fra denne statuen eller ikke. Det eneste Pausanias forteller om statuen er en kort beskrivelse av skjoldet som er inngravert med en

centauiromachy, og at spyd tippet og våpenskjoldet på hjelmen var synlig for seilere som kom inn fra Cape Sounion (Sismondo Ridgway 1992:130). Den sies og å ha vært høyere enn alle andre strukturer rundt den, inkludert Propyleene.

6.2 Panathenaia festivalen

Panathenaia var den viktigste festivalen i Athen, og ble holdt hvert år til ære for skytsgudinnen Athene Polias. Festivalen fant sted samme tid på året i den første måneden av den athenske kalenderen *Hekatombaion* som ofte sammenfaller med vår Juli/August (Pedley 2008:202). Navnet *Hekatombaion* ser ut til å være forbundet med ordet *Hekatombai*, ofringen av hundre kuer til Athene (Simon 1983:55). De eksakte dagene når festivalen ble avholdt er det uklare rundt. I følge to antikke kilder (Proklos, *In Platonis Timaeum commentarii 9B*: scholiast på Platon, *Republikken 327A*) (Neils 1992:194), så lå festivalens hoveddag tre dager fra slutten av måneden. Det vil si den 28 dagen i måneden *Hekatombaion*. Enkelte forskere mener at denne dagen opprinnelig var Athenes fødselsdag, men det er og mulig at det var den tredje dagen i *Hekatombaion* som var Athenes fødselsdag. Dette fordi alle de andre olympiske gudene hadde sine fødselsdager i løpet av de første ti dagene i måneden (Neils 1992:14-15). Harpokration skriver at den 3 var Athenes fødselsdag, mens Photios, Suda og scholiasten til *Illiaden* 8.39 indikerer den 28 (Neils 1992:194).

I dette kapittelet så vil frisen på Parthenon bli sammenlignet med det man vet om den reelle festivalen, og prosesjonen. Forskere flest er enig om at frisen avbilder en virkelig Panathenaia festival, men forskjellene mellom det man vet om den faktiske festivalen og det som er avbildet er betydelige. Det er flere elementer fra den virkelige festivalen som er blitt helt utelatt på frisen, eller byttet ut med andre (frisen inneholder avbildinger av flere figurer som i følge beskrivelsene ikke skal ha deltatt i festivalen).

Hvert fjerde år så feiret man Panathenaia festivalen med større prakt enn til vanlig, og kalte den for den store Panathenaia (Osborne 2088:120). Man vet at den store Panathenaia ble innviet i år 566 f.Kr, Panathenaia festivalen ellers sin opprinnelse vet man ikke, men det spekuleres i om den kan ha eksistert så langt tilbake som 700 tallet, men dette finnes det ikke noe bevis for (Pedley 2008:202). Her vil fokuset ligge på den store

Panathenaia grunnet at den er mest relevant for denne oppgaven. De forskjellige distinksjonene mellom dem vil og bli nevnt. Panathenaia festivalen skal ha begynt med et fakkelløp for medlemmer av de forskjellige stammene. Dette fakkelløpet skal angivelig ha funnet sted på *Hecatombaion* 28 (Parker 2005:258). Fakkelløpet skal deretter ha blitt etterfulgt av en fest som skal ha vart natten gjennom, på Akropolis, for de unge. Den neste dagen fant den store prosesjonen sted, som startet nær Dipylon porten i ytterkanten av byen, gikk tvers over Agora, og fortsatte opp på Akropolis (Pedley 2008:202). Denne prosesjonen fant sted hvert år som en del av Panathenaia festivalen, og ser ut til å ha vært ganske omfattende. Her kommer spørsmålet om hvem som deltok i denne festivalen. Panathenaia betyr alle athenere, det er lite sannsynlig at hele befolkningen deltok, så det er mest sannsynlig at den omfattet representanter fra alle de forskjellige gruppene med folk i Athen (Shapiro 1996:221). Prosesjonen involverte flere forskjellige grupper folk fra den athenske befolkningen, unge krigere (hoplitter og kavalerimenn) (Zaidman 1992:106). På frisen er dette et element som i stor grad uteblir. I stedet for fotsoldater så har man valgt å avbilde en lang rekke menn til hest. Disse hestene er og avbildet i full galopp. Menn til hest kan ha akompagnert prosesjonen en del av veien fra Dipylon porten hvor den begynte, og til foten av Akropolis. Det er lite sannsynlig at de ble med opp på Akropolis. Her er det blandede meninger blant forskerne. Noen mener at menn til hest kan ha tatt del i prosesjonen, men da ikke i den grad de dukker opp på frisen, og ikke i full galopp. Andre mener at hester ikke tok del i prosesjonen, og at de på frisen er en erstatning for hoplitter, og athenske demesmenn. Maurizio skriver at forklaringen på hvorfor hopplittene er blitt erstattet med hester i såpass stort antall ligger i betydningen av hesten i det klassiske Athen. Selv om hopplitter fantes i langt høyere antall enn kavaleriet i det Athenske militæret, soldater var ofte representert til hest på individuelle grav monumnter. Offentlige grav monumenter hadde også en overrepresentasjon av kavaleri (Mauruzio 1998:301). På frisen er det og avbildet menn med vogn og hest som kan ha tatt del i den opprinnelige prosesjonen, men ikke i den farten som de er avbildet i. Dette er og et punkt som kan diskuteres da det er uenighet rundt dette blant forskerne.

Løpene med hest og vogn kan ha funnet sted langs samme ruten som prosesjonen fulgte, men sannsynligvis ikke samtidig, og kanskje ikke engang på samme dage. Likevel, vognløpet var en hendelse som var sterkt bundet sammen med de kulturelle og religiøse verdier legemliggjort i festivalen, og om man ser på frisen som en avbilding av elementer fra både prosesjonen og festivalen så hører vognene hjemme der (Jenkins 1994:25). Disse vognløpene

var en del av Den store Panathenaia festivalen som ble holdt hvert fjerde år.

Idrettskonkurranser er et element som skal ha blitt lagt til den store Panathenaia festivalen i år 566 f.Kr ved innvielsen. Disse idrettslekene var en del av den store Panathenaia. Om de ble lagt til av Peisistratos vet vi ikke, men man vet at han var ansvarlig for å få lagt til de musikalske innslagene, og en av hans sønner fikk senere lagt til konkurranser i homerisk høytopplesning. Festivalen varte nå hele åtte dager, og inkluderte idretts og musikk konkurranser for alle inndelt i aldersgrupper (Pedley 2008:203). Det var konkurranser for enkelt individer på hesteryggen, gruppe konkurranser, for eksempel i dans, hvor grupper med menn måtte utføre synkroniserte bevegelser. Det var akrobatiske stunt, som å hoppe av og på vogner som lener over på siden. Det var båt løp, fakkel løp, en fest som varte hele natten. Det var flotte premier til vinnerne i de atletiske konkurransene og konkurransene med hest. Store amforaer fylt med olivenolje, dekorert med en sportslig relatert scene på ene siden, og Athene i strid på den andre (Pedley 2008:203).

Videre så deltok eldre menn, og døtre av athenske borgere som fungerte som Ergastinai (de hadde ansvar for vevingen av peplos), Kanephoroi (kurvbærerne) (Zaidman 1992:105), og kvinner som bar krukker fylt med vann. På frisen så er de byttet ut med mannlige vannbærere i stedet for kvinnelige (Jenkins 1994:25). Allierte som bodde i Athen ble og gitt en rolle, de og deres sønner bar brett med offergaver (Skaphēphoroi), og deres koner bar krukker med vann (Hydriaphoroi), og deres døtre parasoller (Skiadēphoroi). Kanskje en del av den ufrie befolkningen hadde tilatelse til å delta. Utlendinger ble og inkludert, i det femte århundre ble representative fra de allierte bystatene i det deliske sjøforbundet inkludert, ettersom de ble behandlet som æres kolonister i Athen. Til slutt var det de ikke-menneskelige deltakerne, oksene som skulle ofres til Athene (Zaidman 1992:105).

Under den store Panathenaia ble peplos fraktet opp til Akropolis i en stor vogn formet som et skip med hjul, hvor peplos skal ha vært hengt opp som et seil (Hurwit 2004:233). Om frisen virkelig var en avbildning av den store panathenaia så var dette det mest merkbare elementet som ble utelatt på frisen. Mange forskere har prøvd å forklare dette på forskjellige måter. En argumenterer for at skipet er blitt utelatt, gjennom en detaljert lesning av de antikke kildene, fordi at frisen er en avbildning av den årlige Panathenaia. Om dette er en tolkning som stemmer så åpner det for en årlig peplos, i tillegg til den peplos som ble presentert for Athene hvert fjerde år, og som ble brukt som seil på dette skipet (Jenkins 1994:25). Det er ikke enighet blant forskerne om det ble gitt en peplos til Athene ved hver Panathenaia eller om dette var noe som hørte til den store Panathenaia. Noen få kilder

assosierer peplos med den årlige Panathenaia, men flertallet assosierer den med den store Panathenaia. Bortsett fra denne uoverstemmelsen i kildene så var den tradisjonelle Panathenaia det samme som den store Panathenaia, men uten idrettskonkurransene (Parker 2005:268). Kappen som er avbildet på frisen mener man er for liten til å kunne bli brukt som seil på et skip. Skipet er fraværende fra de litterære kildene som man tror refererer til den årlige Panathenaia. Derfor er den blitt utelatt på frisen. Mansfield argumenterer for at peplos ble presentert til gudinnen hvert år og at denne var i vanlig menneskestørrelse. Den peplos som hvert fjerde år ble brukt som seil kom i tillegg, og var betydelig større enn den vanlige peplos. Han mener da at under den tradisjonelle Panathenaia så overakte man en mindre peplos til gudinnen, mens det til den store Panathenaia ble produsert to peplos. En stor som ble brukt som seil, og en mindre som ble drapert over gudinne statuen (Barber 1992:114). Andre mener igjen det ble gitt en peplos til gudinnen hvert år, men at den som ble overakt gudinnen under den store Panathenaia var større enn vanlig menneskestørrelse, i motsetning til under panathenaia hvor den var i vanlig menneskestørrelse (Hurwit 2004:233). Det er klart at frisen ikke er en direkte representasjon av den virkelige prosesjonen, og festivalen. Likevel så passer den sammen med den generelle rammen som blir forklart i det litterære, epigrafiske og ikonografiske materialet om rekkefølgen på deltakerne i prosesjonen.

I motsetning til frisen så er ikke dette materialet fra det femte og fjerde århundre når det athenske demokratiet var på høyden, og dette skaper problemer når det gjelder tolkning av frisen i forhold til den originale prosesjonen. Det er vanskelig å bestemme hvilken grad de senere kildene, grameaikere og kommentarer skrevet flere århundrer senere, kan beskrive Panathenaia prosesjonen fra den klassiske perioden (Maurizio 1998:301).

Panathenaia festivalen er og blitt kalt for den mest politiske av Athens festivaler, og har blitt sett på som tydelig demokratisk eller populistisk. Denne moderne vurderingen av festivalen sammenfalt med athenernes egen, som så på festivalen som en anledning som forårsaket seieren over tyrannene, og demokratiets fødsel (Maurizio 2008:297). I den mer enn tusen år lange historien til Panathenaia festivalen så kjenner man bare igjen et fiksert årstall, 566, året der festivalen ble reorganisert, og forskjellen mellom den årlige feiringen og den store Panathenaia ble etablert. Fra dette punktet og ut, med unntak av visse endringer, så mener man at den har bevart sin opprinnelige karakter og funksjon til inn i romertid. Likevel så er det rimelig å mene at en festival som var så sentral for den borgerlige ideologien til polis må ha fått mange ulike betydninger og assosiasjoner i de forskjellige historiske periodene.

Den religiøse betydningen til festivalen kan ha vært relativt uforandret, men den politiske betydningen var sannsynligvis ikke det (Shapiro 1996:215).

Det idealiserte bildet av Athen som blir avbildet på frisen, et vellorganisert, velstående, og harmonisk samfunn som nøt de olympiske gudenes gunst. Dette er et bilde som passer bra sammen med Perikles egne krav for byen Athen, slik som det blir fortalt av Thucydid og Plutark (Shapiro 1996:221). For Perikles så må denne prosessjonen som inkluderte folk fra alle samfunnslag ha vært et godt bilde på hans idealiserte syn på Athens demokrati. Dette er et syn som mange forskere nå setter spørsmålstegn ved, om den virkelig var like demokratisk som man tidligere hadde ment. De eldre mennene som deltok ble valgt ut på bakgrunn av uteende, og kanephoroi var døtre fra de fineste familiene i byen. Med andre ord så var de aristokratiske fordommene sterk integrert i det athenske samfunnet, og den privilegerte statusen til de mannlige borgerne sterkt synlig i prosessjonen som var et miniatyr bilde av hele den athenske befolkningen (Shapiro 1996:221).

6.3 Sammendrag

Religion var en svært viktig og stor del av atthenernes liv. Utad kom dette til syne gjennom alle festivalene, ritualene og ofringene som ble gjennomført i løpet av året. Man vet en del om hvilke festivaler som ble holdt, når og hvor lenge hver feiring varte, takket være funnet av en del fragmenter fra Athens festival kalender. Det er deler som mangler, men man har nok til å få en god oversikt over de athenske festivalene. Den største og viktigste av festivalene var Panathenaia festivalen, holdt til ære for Athene hvert år. Athene som Athens skyttsgudinne var den viktigste gudinnen i Athen. Som del av kulten for Athene Polias holdt man derfor årets største festival.

Panathenaia festivalen er klart mest kjent gjennom den store frisen på Parthenon. I kapittelet over blir avbildingen på frisen sammenlignet med det man vet om den opprinnelige festivalen ut fra antikke skriftlige kilder. Den mest tradisjonelle tolkningen er at det ikke er noe mytisk ved frisen, og at den er en avbildning av den opprinnelige festivalen. Denne tolkningen er litt problematisk med tanke på de store forskjellene fra skriftlige kilder til frisen, men er ganske sannsynlig. Det er blitt lagt frem mange teorier som kan forklare hvorfor man har valgt å gjøre det på denne måten. Tolkningen om at frisen er en avbildning av Panathenaia er den eldste tolkningen, men er også den tolkningen som forskere flest i dag lener mot.

Enkelte har prøvd å tolke den inn i en mytologisk kontekst, men dette er et syn som er blitt sterkt kritisert av mange grunner. Grekerne hadde for vane og velge ukompliserte og lett gjenkjennelige temaer. En mytologisk tolkning ville gjøre frisen betydelig mer obskur og komplisert enn den mest sannsynlig var.

Om man sammenligner avbildingen på frisen, og den beskrivelsen man har av festivalen fra de antikke tekst kildene så ser man at det er betydelige forskjeller. Likevel så er det tolkningen om at frisen avbilder en virkelig prosesjon den som ser ut til å være den mest holdbare. Ut fra det man vet om festivalen fra frisen og skrift kildene, er det lite sannsynlig at den avbilder en mytologisk festival. Det er høyst usannsynlig at scenen i sentrum av østfrisen er menneskeofring, på bakgrunn av at det er ingen elementer i frisen som indikerer at dette var tilfellet.

Kapittel 7: Perikles byggeprogram

I dette kapittelet vil den mer politiske siden ved byggingen av Parthenon 3 bli tatt opp. De bygningene på Akropolis som man i dag kan se restene av er et resultatet av et omfattende byggeprogram som ble satt i gang av Athens, på denne tiden, ledende statsmann Perikles i den hensikt å glorifisere Athen, å vise frem Athens nye status blant de greske bystatene. Perikles byggeprogram startet i år 450 eller 449 f.Kr. Dette gir et tidsrom på tredivet år fra plyndringen av Akropolis i 480 frem til 450, hvor man valgte å ikke starte og gjennomføre noen byggeprosjekter på Akropolis utover å få murene til Akropolis bygget opp igjen i 468 f.Kr på ordre fra Cimon og Themistokles. Det er blitt lagt frem flere teorier om hvorfor det tok så lang tid. En teori som ser ut til å ha fått mange tilhengere er Plataia eden. Like før perserne ble drevet ut av Hellas sverget de greske allierte bystatene en ed om at de ikke skulle bygge opp igjen sine ødelagte helligdommer, men la dem ligge i ruiner som en konstant påminnelse om den persiske trusselen. Denne eden fikk navnet eden av Plataia grunnet at den ble sverget under det avgjørende slaget mot perserne ved Plataia i år 479 f.Kr. Som et resultat av dette så ble det ikke utført noen større gjenoppbygging av helligdommen på Akropolis, med unntak av de store festningsmurene som ble gjenoppbygget (Rhodes 1995:32). Mange forskere tviler på om den er autentisk, men om det stemmer at athenerne avla en ed så ville det forklare hvorfor det tok så lang tid før man begynte å bygge opp igjen templene. Plutark (Perikles 17.4), skriver at Perikles sponset et møte mellom representative fra flere greske bystater for å diskutere gjenoppbyggingen av templene, uten at forslaget noen gang ble realisert. På grunn

av dette, og at det kun er nevnt i en svært sen kilde så er det mange forskere som tviler på at det stemmer. Men det er ting som taler for en slik ed, nettopp det faktum at gjenoppbyggingen av templene først startet etter at man hadde inngått en langvarig fred med perserne. Det er og mulig at årsaken til at man ikke kunne begynne gjenoppbyggingen før har bakgrunn i at det er svært dyrt å føre krig, og at det først var i midten av det femte århundre Athenerne hadde finansene til å starte et så omfattende byggeprosjekt (Kallet 2005:51-52). Dette er en omdiskutert teori som er svært usikker, men det er ikke uten grunn man har kommet frem til dette som en mulig forklaring på det lange oppholdet i byggeaktivitet på Akropolis.

Her kommer Kallias freden inn. Kallias freden er en påstått fred mellom Athen, deres allierte og Persia. Dateringen av den blir diskutert, men plasseres normalt etter 469, 466 eller 449. Navnet Kallias kommer fra en athensk politiker som vistnok skal ha forhandlet frem denne freden (Hurwit 2004:94). Kallias freden er et kontroversielt tema blant forskere i dag, men den blir nevnt av flere forskjellige antikke forfattere. Den første detaljerte referansen man har til en fred mellom Athen og Persia finner man i Isokrates *Panegyricus*. Isokrates oppgir ikke noen dato for når den skal ha blitt underskrevet, men Plutark forteller at den ble underskrevet etter 466 f.Kr, på bakgrunn av at freden var listet opp i Krateros samling over athenske dekreter, og han plasserer freden rett etter slaget ved Eurymedon (Cimon 13). Herodotus oppgir og informasjon som kan tolkes slik at det støtter oppunder forhandlingene om en fred. Det har lenge vært kjent at den athenske ambasadene under ledelse av Kallias reiste til Susa på samme tidspunkt som representanter fra Argos ambassade var der (vii 151). Uansett om en slik fredsavtale eksisterte eller ikke så er det klart at det i en periode ble slutt på krigen mellom Athen og perserne. Denne midlertidige freden åpnet for muligheten til å starte gjenoppbyggingen av Athens ødelagte templer (Barletta 2005:68).

I 447/46 startet man gjenoppbyggingen av det første tempelet på Akropolis. Parthenon 3 stod i sentrum for Perikles byggeprogram, og var og det første tempelet som ble bygget opp igjen på Akropolis, og erstattet det arkaiske tempelet Parthenon 2. Parthenons arkitektur skal ha stått ferdig i år 438/7, og skulpturene i 433/2 (Barletta 2005:68). Propyleene erstattet den tidlige femte århundre inngangsporten på samme sted, og ble påbegynt i 437 nesten umiddelbart etter at Parthenons arkitektur stod ferdig (Haselberger 2005:133). Propyleene ble aldri helt fullført, men stoppet i 432. Året etter brøt første del av krigen mot Sparta ut, så mange mener at man stoppet arbeidet på Propyleene fordi man måtte forberede seg på krig mot Sparta som ikke tok slutt før man i 421 inngikk en kortvarig fred, og at dette

er årsaken til at Propyleene ikke ser ut til å noen gang ha blitt fullført. Athene Nike tempelet erstattet den gamle helligdommen til Athene Nike på toppen av den gamle bastionen. (Hurwit 2004:64). Man er usikre på dateringen av dette tempelet. En del argumenterer for at det ble bygget etter Perikles død i pesten som brøt ut i Athen i 430, og som tok livet av mange innbyggere, mens andre mener at det er mer sannsynlig at det er samtidig med Propyleene, og ble bygget under opptakten til krigen med Sparta. Den siste er sannsynlig da krigen mot Sparta ble en stor påkjenning for Athen, og det er lite sannsynlig at man hadde penger til å holde på med kostbare byggeprosjekter mens man samtidig var inne i en dyr krig mot Sparta.

Siste ledd i Perikles gjenoppbygging av templene på Akropolis, Erechtheion, ble bygget for å huse de kultene som stod uten et permanent hjem etter ødeleggelsen av det arkaiske tempelet for Athene Polias. Erechtheion kan ha blitt bygget i årene mellom 421 og 406 f.Kr. (Rhodes 1995:42). Det er blitt diskutert om Erechtheion i det hele tatt var en del av Perikles byggeprogram, og om det var det, er det diskutabelt om tempelet til slutt ble slik som Perikles opprinnelig hadde planlagt. Om den dateringen man har på Erechtheion er helt korrekt så ble tempelet bygget etter at Perikles selv var død. Det er sannsynlig å se for seg at Perikles hadde planlagt å bygge opp igjen et tempelt for Athene Polias, men om det var han som stod for planleggingen av hvordan tempelet til slutt ble utformet vet man ikke. Når det gjelder dateringen av Erechtheion så er det interessant å merke seg at man startet ikke byggingen av det før man hadde inngått en fred med Sparta som fikk navnet Nikias freden. Den blir og kalt for femti års freden, og er en fredsavtale som ble inngått mellom Athen og Sparta, og markerte slutten på første halvdel av peloponneserkrigene. Forhandlingene om en fred startet mellom Pleistoanax, kongen av Sparta, og den athenske generalen Nikias, hvor begge ble enig om å gi tilbake alt som var blitt erobret under krigen med unntak av et par landområder. Nisaea som skulle forbli under Athens kontroll, og Plataea som nå var en del av Theben (Thuc 5.13-24). Denne fredavtalen ble offisielt brutt i 414, og man var igjen i krig med hverandre. Siste del av Erechthions byggefase, dersom den stemmer, ble dermed gjennomført i en krigsperiode. Noe som kan forklare hvorfor det tok så lang tid før tempelet stod ferdig. Enkelte mener at Erechtheion kan ha blitt planlagt på midten av 430 tallet, men ble stoppet grunnet utbruddet av krigen, og at man ikke startet opp igjen før på slutten av 420 tallet. Året der man innleder fred med Sparta, 421 er generelt blitt sett på som et sannsynlig år å starte på byggingen av et så omfattende prosjekt (Hurwit 1999:206-207).

I dette kapittelet så ble Perikles byggeprogram, og årsakene til alle oppholdene i byggeaktiviteten tatt opp. Hvorfor valgte man å legge Erechtheion til slutt? Dette fortøner seg

som litt merkelig grunnet at det man har av eksisterende beviser for kult aktivitet rundt Athene på Akropolis peker mot Erechtheion, og ikke Parthenon. Det er og bred enighet blant forskerne om at Erechtheion ble bygget for å erstatte Athene Polias tempelet, og huse statuen av Athene Polias. Hvorfor valgte han da, å bygge det som kan ses på som det viktigste tempelet på Akropolis sist, og ikke som den første bygningen som ble gjenoppbygget. Her kan man trekke de slutningene at det på denne tiden kanskje ikke var kulten for Athene som var av størst betydning, men heller det å bygge det mange mener var en statues bygning og et seirsmonument over seieren over perserne ved Marathon, og ved Salamis.

7.1 Parthenons politiske betydning

I dette kapittelet så vil den politiske betydningen som Parthenon 3 kan ha hatt bli tatt opp. Dette vil bli diskutert på bakgrunn av den informasjonen rundt Parthenon, og Perikles selv som man har fra antikke kilder, da det ikke er blitt bevart noe informasjon i det arkeologiske materialet, med unntak av hva man kan lese ut fra Parthenon frisen, og resten av skulpturene, som kan hjelpe med å svare på dette spørsmålet. Parthenon 3 hadde flere funksjoner. Den huset riktignok statuen av Athene Parthenos, men var også et arkitektonisk mesterverk, et monument for Athens makt, rikdom og gudfryktighet (Burford 1963:23).

Demosthenes skriver litt om dette i sine tekster, og kan ses på som en bra kilde ettersom han skrev sine tekster bare hundre år etter at Parthenon ble bygget. En viktig passasje er som følger:

‘There is another thing that he did not understand, that the Athenian democracy, never eager to acquire riches, coveted glory more than any other possession in the world. Here is the proof: once they possessed greater wealth than any other Hellenic people, but they spent it all for love of honor; they laid their private fortunes under contribution, and recoiled from no peril for glory's sake. Hence the People inherits possessions that will never die; on the one hand the memory of their achievements, on the other, the beauty of the memorials set up in their honor,—yonder Gate-houses, the Parthenon, the porticoes, the docks—not a couple of jugs, or three or four bits of gold plate, weighing a pound apiece, which you, Timocrates, will propose to melt down again whenever the whim takes you’ (Dem. 24. 184).

Ut fra dette avsnittet så kan man lese seg frem til at penger, og andre rikdommer ikke var så viktige for athenerne i seg selv, men heller det man kunne skaffe seg for pengene, og da ære mer enn noe annet. Så når de først hadde skaffet seg en betydelig rikdom, kan være en referanse til tributten som Athen tvang de allierte bystatene til å betale inn selv etter at man ikke lenger anså perserne som noen trussel, så valgte man å bruke de på ære. Han skriver videre at de var villig til å bruke sine private formuer, og viket ikke unna noe for ærens skyld. På denne måten så fikk det athenske folket felles eiendeler som ville bestå for alltid som et minnesmerke over alt de hadde oppnådd, og på den andre side skjønnheten til minnesmerkene satt opp til deres ære. Blant disse så nevner Demosthenes Parthenon, søyleganger og havner. Ikke på mugger, og gullplater som du Timocrates kan smelte om når det måtte passe deg. Athenerne valgte heller å bruke pengene på store bygninger som ville bestå for alltid som monumenter over æren til det athenske folk, og ikke noe forbigående som kunne ødelegges, og omformes i løpet av kort tid. Man kan dermed lese ut av dette at Parthenon ble sett på som en viktig statusmonument bygget som et minnesmerke over hva athenerne hadde oppnådd, og for Athens ære.

Thukydid er en annen kilde som er viktig når man skal diskutere Perikles spesielt, men han har og noen passasjer som kan referere til Parthenon. Thukydid (2.43.1) fikk Perikles til å proklamere i sin gravtale ‘gaze upon the power of the city and become its lover’. Kallet mener her at makt refererer til det man kunne se, og ikke til et abstrakt begrep. Noen kan ha kastet blikket i retning av flåten i havnen i Pireus, men enkelte forskere mener at de fleste folk nok ville ha sett opp på Akropolis, på Propyleene og bak den Parthenon. Kallet tolker begrepet makt som noe athenerne flest forstod ut fra det man kunne se visuelt, og øverst blant disse var storslagne bygninger (Kallet 2005:61). Thukydid sier seg uenig i dette. Noe som kommer frem i et avsnitt som han skriver om Mykene og trojanerkrigene:

And because Myceneae was small, or if some town of those at that time does not seem to be noteworthy, one would not be using accurate indications who would disbelieve that the expedition was as great as the poets say and tradition holds. For if the polis of the Lakedaimonians were to become deserted except for temples and foundations of buildings, I think that people later on would have great disbelief in its former power compared to its fame (yet they occupy two-fifths of the Peloponnese and lead all of it and have many allies without; nevertheless, since there are neither temples nor costly buildings, but they live in villages in the old manner of Greece, they would appear to have been weaker than they are); whereas if the Athenians were to suffer the same

thing, their power would have been inferred to have been twice as great as it was from the manifest appearance of the city...one should not examine the appearances of cities more than their power (Thuc 1.10.1-3).

Man mener at grekere flest ville tatt Parthenon, av alle monumentene i Athen, for uten tvil å være et tegn på Athens makt. Et slags statussymbol for å vise frem Athens nye storhetsmakt (Kallet 2005:62). Thukydide ser ikke ut til å mene at for eksempel Parthenon var et symbol på makt. Nettopp dette er litt ironisk å se på, fordi året etter at Parthenon stod ferdig, brøt det ut krig med Sparta over nettopp det problemet at de mente at Athen hadde fått for stor makt blant de greske bystatene. Det var ikke lenger bare Athen og deres allierte. Forholdet mellom Athen og de andre bystatene i området som årlig betalte inn tributt til Athen var begynt å ligne mer på ett imperium med Athen som øverste leder enn en forsvarsallianse (Kallet 2005:62).

7.2 Plutark om Perikles, og hans byggeprogram

I dette kapittelet så vil Plutarks Perikles biografi bli diskutert. Dette er fordi at Plutark er en av våre viktigste antikke kilder til Perikles og hans byggeprogram. Hvor pålitelig Plutarks biografier egentlig er har lenge vært gjenstand for diskusjon. Sporing av Plutarks egne kilder har derfor vært tema for mange vitenskapelige publikasjoner. Perikles biografien hans har ofte fått kritikk for å være innkonsekvent. En av årsakene til dette kan være de varierte meningene til hans egne kilder. Disse forskjellene kan ha vært svært betydelige med tanke på at Plutark skrev sin biografi over 500 år etter at Perikles levde (Breebart 1971:260), men man har likevel kunnet hente ut mye bra informasjon fra Perikles biografien. Plutarks beskrivelse av Perikles byggeprogram har hatt sterk innflytelse på hvordan man i moderne tid tolker det, en beskrivelse som fokuserer på farten som athenerne bygget i, og skjønnheten til resultatet (Hurwit 2005:25).

I sin berømte beskrivelse av Perikles byggeprogram i *Perikles*, ser Plutark ut til å ha hatt i tankene de sterkt sentraliserte prosjektene som karakteriserte hans egen tid (romertid), heller enn det klassiske Hellas, og på andre områder så er han misledende og ukomplett. For eksempel forholdet mellom Perikles og hans skulptør Fidias minner om det Trajan hadde med sin sjefsarkitekt Apollodoros, og implikasjonen om at et av Perikles hovedmål med å starte opp dette byggeprogrammet var for å få ned arbeidsledigheten. Arbeidsledighet kan ha vært et problem på Plutarks tid, men det er ikke dermed sikkert at det samme var tilfelle på Perikles

tid. Plutark skriver og at Fidias på grunn av sitt vennskap med Perikles hadde ansvaret for hele byggeprogrammet (Neils 2005:219), og at han hadde kontrollen over alle de andre kunstnerne som jobbet på Parthenon. Dette mener moderne forskere er lite sannsynlig på bakgrunn av at Parthenon skulpturene ser ut til å være hugget ut i flere forskjellige stiler (Per 13.4-9). Plutark selv motsier også dette ved at han lister opp forskjellige arkitekter for de forskjellige bygningene (Hurwit 1999:310). Han oppgir Iktinos og Kallikrates som arkitektene til Parthenon (Barletta 2005:88). Enkelte tolker det at Plutark oppgir to arkitekter som at de jobbet på Parthenon etter hverandre, og ikke sammen. De fleste er derimot av en annen mening, og mener at de samarbeidet om prosjektet (Barletta 2005:92). Når det gjelder Fidias så vet man at han forlot byen i hastverk i år 438 f.Kr, et år før man startet på Propyleene, og før arbeidet med gavlstatuene i det hele tatt var begynt på, eller i det minste hadde kommet særlig langt på dem. Det er dermed vanskelig å se for seg at Fidias kan ha hatt en så stor og viktig rolle som den Plutark beskriver. Fidias kan ha fungert som Perikles viktigste rådgiver hva dekoren angikk, og han kan ha fått laget leirmodeller som andre senere fikk hugget ut i marmor, men det eneste arbeidet som man vet med sikkerhet at Fidias selv utførte var statuen av Athene Parthenos (Hurwit 1999:310). Navnet Fidias blir ofte forbundet med Parthenon, men et annet berømt arbeid av Fidias som man vet om, er den store gull og elfenben statuen av Zevs i Olympia (Morgan 1952:295). Denne statuen skal Fidias ha laget etter at han forlot Athen, og den kan ha stått klar rundt år 430 f.Kr. Dette er en interessant kobling mellom Zevs tempelet og Parthenon 3 (Pedley 2006:126).

Plutark er og blant de kildene som impliserer at Perikles byggeprogram ble finansiert med penger hentet fra det Deliske sjøforbundets pengekasse. Man vet om en bygning som ble bygget med tribut penger utelukkende, et brønnhus bygget et sted i Athen på 430 tallet. Man vet også utfra byggeoversiktene funnet på Akropolis at finansieringen av for eksempel templene på Akropolis var mye mer komplisert enn dette. Perikles brukte av forbundets penger, og han kan ha brukt de pengene som ble betalt inn til Athen som tribut (Hurwit 1999:310). Hovedkilden til penger var likevel Athens eget skattekammer hvor man oppbevarte krigsbytte for eksempel, og offentlige inntekter i form av havneavgifter, leie og skatt. Man vet og at inntekter fra en sølvmine i Laureion ble brukt til å finansiere Parthenon i årene 439/8, og Propyleene i 434/3 (Hurwit 1999:311).

Et av de sterkeste bevisene for at Perikles kan ha gjort dette kommer fra dette avsnittet av Plutark:

What brought the greatest pleasure and adornment to Athens and the greatest amazement to others...namely the construction of sacred buildings, this especially of the public measures of Pericles his enemies maligned and slandered in the assemblies. They cried out that “the people (*demos*) has lost its reputation having moved the common funds of the Hellenes from Delos to Athens, and Pericles has robbed them of the most plausible excuse, namely, that through fear of the barbarians it removed the common funds from that island and was now guarding them in a stronghold. And the Greeks are surely insulted by a grave dishonor and subjected to open tyranny when they see that we are gilding and ornamenting our city with their enforced contributions for the war just like a prostitute, wearing costly stones and statues and thousand-talent temples (Perikles 12.2-4).

Plutark kritiserer her Athen, først for å ha flyttet forbundets penger til Athen, for deretter å bruke penger som de allierte hadde utbetalt til krigen mot perserne på å glorifisere sin egen by, og mistet sitt rykte og brakt vannære over seg selv. Pericles svar på dette var ifølge Plutark at så lenge Athen oppfylte sine militære forpliktelser, så kunne athenerne bruke pengeoverskuddet slik de selv måtte ønske, for å øke Athens ære, for å gjøre byen mer vakker, og at en ekstra fordel ved hele prosjektet var at den store byggeaktiviteten hjalp til med å få ned arbeidsledigheten (Kallet 2005:56).

7.3 Pausanias beskrivelse av Parthenon

Pausanias beskrivelse av Parthenon er ganske mangelfull, det er mange skulpturdekorasjoner han har valgt å utelate. Hvorfor Pausanias velger å skrive om gavlstatuene og statuen av Athene Parthenos, men velger å utelate metopene og frisen fullstendig er lenge blitt diskutert, men man kan trekke den slutningen at det er mulig at frisen og metopene ikke var av så stor betydning på Pausanias tid, og at det som virkelig fanget blikket til de tilreisende var den store Athene statuen. Pausanias er ikke en heldekkende kilde, men den er likevel meget relevant. Selv til tross for at vi har Carreys tegninger av gavlstatuene fra parthenon, laget mens de fleste statuene fremdeles stod på sin opprinnelige plass, så ville vi ikke visst at det var Athenes fødsel som var avbildet i øst gavlen uten Pausanias korte beskrivelse av dem. De statuene som fikk stå igjen i øst gavlen, etter konverteringen av tempelet til en kirke, er i seg

selv ikke nok til å identifisere hvilken scene som var avbildet (Hurwit 2004:128). Det eneste som Pausanias velger å ta med i sin tekst om gavlstatuene er dette:

Når man kommer inn i det tempelet som kalles Parthenon, så er det som er fremstilt på gavlen i sin helhet viet Athenas fødsel, og på baksiden Poseidons og Athenas strid om jorden (1.24.5).

Det er interessant at han skriver så lite om gavlene på et tempel som mest sannsynlig har vært av stor betydning selv på Pausanias tid. Om man skal sammenligne teksten om Parthenons gavlskulpturer med det som er skrevet om gavlene på Zevs tempelet i Olympia, så vil man se at det er en vesentlig forskjell i hvordan han velger å beskrive dem. Når det gjelder Zevs tempelet så tar han for seg hver enkelt statue for seg, og beskriver dem i detalj, mens han når det gjelder Parthenon ikke går lenger enn å fortelle hvilke temaer de skal ha avbildet. Til sammenligning med Zevs tempelet så kan man si at Parthenon skulpturene nærmest blir ignorert av Pausanias.

Metopene og frisen blir ikke nevnt i Pausanias tekst, men han tar for seg statuen av Athene Parthenos i detalj:

Selve gudebildet er fremstilt av elfenben og gull. Midt på hjelmen er et bilde av Sfinksen – historien om Sfinksten skal jeg fortelle når min beskrivelse når Bototia-, og på hver side av hjelmen er det fremstilt griffer (1.24.5). Athena-statuen er oppreist, med fotsid khiton. På brystet er det fremstilt et Medusa-hode av elfenben. Hun har en Nike (Seier) som er fire alen lang, og hun holder en lanse i hånden. Ved føttene står et skjold, og nær skjoldet er en slange. Slangen skal vel fremstille Erikhthonios. På sokkelen er Pamdoras fødsel fremstilt. Både Hesiod og andre forteller i sine dikt at Pandora var den første kvinne; før Pandora ble født fantes ikke kvinnekjønn (1.24.7).

Pausanias beskrivelse sammen med tidlige kopier av statuen har ført til at man har et svært godt bilde av hvordan den kan ha sett ut selv om det ikke finnes noen bevarte spor etter den. Som tidligere nevnt vet man at gullplatene på statuen ble fjernet i 296 f.Kr av tyrannen Lachares. Mange forskere mener at disse ble erstattet med forgylte bronseplater. Statuen ble igjen skadet i en brann i 165 f.kr, og reparert igjen. Derfor kan man si at den statuen som Pausanias beskriver i betydelig grad var en rekonstruksjon av originalen, men beskrivelsen til Pausanias var nok svært korrekt likevel i forhold til hvordan originalen skal ha sett ut (Stevens 1961:1).

Pausanias bøker som ofte er blitt sett på som en antikvarisk guidebok, er faktisk en avbildning av den religiøse kulturen på det greske fastlandet som en sentral del av den greske kulturelle identiteten. Pausaias er når han skriver, svært bevist historien til de stedene som han skriver om. Et eksempel er at når han besøkte helligdommen ved Delium, så var han klar over slaget som fant sted der 600 år tidligere. Men han er ikke bare interessert i fortiden. Han tar for seg et svært levende religiøst system, om festivaler med deres lokale særegenheter, og lokale historier om gudene som festivalene ble holdt til ære for, som man trodde noen ganger var tilstede ved de forskjellige festivalene. Som en utenforstående i fastlands Hellas, vever han sammen de lokale særegenhetene i sin reise dagbok. På samme måte som Herodotus beskriver det greske religiøse samfunnet i forkant av den persiske invasjonen, skriver Pausanias om det Panhelleniske religiøse systemet under romersk styre (Price 2010:8).

Kapittel 8: Konklusjon

I denne oppgaven så skulle jeg ta for meg spørsmålet om hvilke funksjoner Parthenon hadde etter at bygningen stod ferdig. Kan man si at Parthenon var et tempel, eller ikke? Det er mange, og svært blandede meninger rundt hvilke funksjoner Parthenon kan ha hatt, og hva det arkeologiske og skriftlige materialet kan fortelle oss om dette. Parthenon ser kanskje ut som et tempel, men hvordan en bygning er utformet er i seg selv ikke nok til å kunne bestemme om det her er snakk om en bygning med typiske tempel funksjoner. Jeg vil nå først trekke frem de argumentene som jeg mener er de viktigste når det gjelder de forskjellige bygningene som blir diskutert i kapitlene over, og de forskjellige skulpturdekorasjonene, før jeg vil komme frem til min egen mening på slutten av denne konklusjonen.

Først så har vi Parthenons forløpere, Hekatompedon, en mulig Parthenon 1, og det tempelet som i denne oppgaven blir kalt for Parthenon 2. Dette tempelet som kalles for hekatompedon vet man svært lite om. Det er og usikkert hvor dette tempelet opprinnelig lå på Akropolis. Alle de nyere teoriene rundt dette peker mot at det opprinnelig kan ha lagt der Parthenon 3 ligger i dag. Et viktig argument for dette er hvor rester etter skulpturdekorasjoner som man mener kan ha hørt til hekatompedon er funnet. Restene etter disse skulpturene er funnet på sør siden av Parthenon på det kunstige blokkfundamentet. Logisk sett så vil man da tenke at de hørte til en bygning som lå rett ved siden av. Enkelte forskere knytter disse skulpturene til det gamle Athene Polias tempelet, om dette stemmer, så er det rart at de lå på sørsiden av Parthenon, og ikke på nordsiden hvor man da ville forventet å finne dem.

Eksistensen av et mulig Parthenon 1, et stort kalksteinstempel som da skal ha blitt bygget i forkant av slaget ved Marathon, er ingen ny tolkning da den først ble lagt frem av Dörpfeld helt på starten av 1900 tallet, og har fått støtte av Manolis Korres. Dette er en tolkning som ikke på noen måte er blitt bekreftet og som nok vil bli diskutert i mange år fremover. De fleste forskere ser fortsatt ut til å mene at man bare har hatt tre templer på dette stedet, og ikke fire. Hovedargumentet for et mulig Parthenon 1 er at man mener det kalksteinfundamentet som de senere parthenon 2 og tre er bygget på er for stort for disse templene, og at dette støtter en teori om at man kan ha startet på et stort kalksteinstempel, men ikke kommet lenger enn til å få podiet plass. Jeg vil ikke gå noe nærmere inn på dette nå da man vet så lite om disse to mulige tidligere tempelene at de ikke er av noen direkte relevans for problemstillingen om hvilke funksjoner Parthenon kan ha hatt, og om det kan ha overtatt funksjoner fra sine forløpere.

Parthenon 2 derimot vet man en hel del mer om, og man vet at det er en sterk tilknytning mellom Parthenon 2 og 3. Både hvordan det mest sannsynlig var ment å skulle se ut, men man har og en sikker datering på det. Enkelte forskere mente lenge at det ble bygget etter 480, men dette er blitt motbevist, og en datering til før plyndringen av Akropolis er blitt bekreftet på bakgrunn av brannspor funnet på fundamentet etter Parthenon 2.

Fordi man måtte stoppe byggingen av Parthenon 2 få år etter den startet grunnet at man igjen var i krig med perserne, så vet man ikke så mye om dette tempelet utover hvilke byggematerialer som ble brukt, målene og planløsningen til bygningen. Den er til forveksling ganske lik den man ser på den senere Parthenon 3. Man kan dermed trekke den slutningen at de praktiske funksjonene som en ferdig Parthenon 2 var ment å skulle ha, kan ha blitt overtatt av den senere Parthenon 3.

Utover en tentativ tolkning om at Parthenon 3 overtok funksjonene etter Parthenon 2, kan man med sikkerhet si at den overtok fundamentet, og store mengder byggematerialer som lå igjen etter Parthenon 2. De ble hugget om og brukt på nytt. Fordi man tok i bruk så mye av de eldre materialene så vet man at Parthenon 3 og Parthenon 2 har samme diameter på søyletromlene. Det var med andre ord mange grunner til at Parthenon har fått den arkitektoniske utformingen den har i dag. En vanlig tankegang når man ønsket å bygge et nytt tempel av en slik politisk status som det Parthenon 3 hadde, så ønsket man å bygge større og bedre enn de andre samtidige og eldre tempelene. De som man normalt anser som forbilder for Parthenon 3, var uten tvil Parthenon 2, man kunne ikke bygge mindre enn

det som var der fra før av, men hovedsakelig Zevs tempelet i Olympia som stod ferdig bare noen få år før Parthenon 3, anser man for å ha vært et viktig forbilde hva utforming, dekor og størrelse angår. Da Zevs tempelet stod ferdig så var det det største tempelet på det greske fastlandet, og av de med mest dekor. Parthenon 3 overgår Zevs tempelet på begge områder, og blir når det er ferdigstilt, det største, og mest utsmykkede tempelet noen gang bygget på fastlandet.

Hvilke funksjoner Parthenon 3 hadde i årene etter det stod ferdig, er et spørsmål hvis svar man vet veldig lite om. Kan man kalle det et tempel eller ikke? Det kommer an på hvordan man velger å definere begrepet tempel. En klassisk funksjon som alle templer hadde var som lagerplass for verdigjenstander, ofte gaver gitt til guddommen, og som hjem for en gudestatue. Hvordan Parthenon 3 ble brukt når det gjaldt lagerplass for verdiene til Athene vet man en del om. Inventarlistene er i en fragmentarisk tilstand, men man kan like vel få et greit bilde av hva som ble oppbevart hvor i bygningen. En annen teori om hva som kan ha blitt oppbevart i Parthenons bakrom, er at man oppbevarte pengene fra det deliske sjøforbundet der, men man har ikke noe belegg for en slik tolkning i det arkeologiske materialet, eller i de skriftlige og epigrafiske kildene. Det er mulig at de kan ha blitt oppbevart i Parthenon, for en slik betydelig pengesum måtte oppbevares på et sikkert sted, og ingen steder var sikrere enn et tempel i det klassiske Hellas. Et betydelig problem med dette er at det går en del år fra pengene blir flyttet til Athen i 454 til Parthenon 3 står ferdig. Hvor oppbevarte man pengene i mellomtiden før man kunne flytte dem til Parthenon? Om det stemmer at de ble oppbevart i Parthenon i det hele tatt.

Man har det samme problemet hva skattene og gavene til Athene angår, som ble oppbevart i Parthenon. Hvor ble dette oppbevart før Parthenon stod ferdig? Man vet det ble oppbevart en del skatter i tempelet for Athene Polias, frem til det ble ødelagt i 480. Hvor ble disse gjenstandene oppbevart mellom 480, og 434 som er det første året hvor man har bevis for at det ble oppbevart gjenstander i Parthenon? Her kan jeg trekke inn den viktige trestatuen av Athene Polias. Hvor ble den oppbevart mellom 480 og inntil den kunne bli flyttet inn i Erechtheion helt på slutten av 400 tallet? Her er det blitt lagt frem flere teorier. Bygget man opp igjen en del av Athene Polias tempelet for å ha et sted å lagre statuen, eller fikk man satt opp et midlertidig skur, inntil man fikk et nytt og mer passende sted å oppbevare den? Dette nye tempelet ble mest sannsynlig Erechtheion da det ikke finnes noen beviser som knytter trestatuen, og Athene kulten til Parthenon.

Som det kommer tydelig frem i analysen over er det ingen tegn på at man har hatt noen form for kult i forbindelse med Athene Parthenos. Til tross for at mange forskere prøver å argumentere seg frem til tolkninger der man hevder at Athene Polias kulten, for eksempel ble flyttet inn i Parthenon i stedet for inn i Erechtheion, eller de som mener at Athene Parthenos statuen selv var en kultstatue i stedet for bare et enormt gudebilde. Man har beviser for at det kan ha vært kultaktivitet inne i Parthenon i forbindelse med den lille helligdommen i Parthenons nordlige søylehall. Man vet ikke hvilken guddom som ble tilbedt her, men jeg vil si at det nok var snakk om en Athene statue ettersom Athene var den viktigste guddommen på Akropolis, så gir det mening at en liten helligdom som har stått ved siden av et Athene tempel, og i Parthenon 3 sitt tilfelle, inne i selve tempelet ville huse en liten Athene statue. Hvilken Athene det er snakk om er det blitt lagt frem mange teorier rundt, men man har ikke noen beviser for noen av dem. På bakgrunn av elementer som er blitt funnet i Parthenons dekor ellers så er det mange forskere som prøver å tolke seg frem til hvem det kan ha stått en statue av i denne lille helligdommen. Jeg vil og si at selv om det nok var en form for kult i forbindelse med denne lille helligdommen, er det lite sannsynlig at den kan ha hatt noe å gjøre med resten av bygningen. Det er lite trolig at den kan ha påvirket hva man brukte resten av Parthenon til.

Neste punkt er alteret som var den viktigste delen i en fungerende helligdom. Det var alteret som var midtpunktet, og ikke tempelet. Det var her man utførte alle ofringene til ære for guden, normalt så var ofringene høydepunktet ved et ritual, og en festival. Det samme er tilfelle på Akropolis. Alle former for kult fant sted utenfor selve tempelet, ved alteret, og ikke inni. Et tempel fungerte som hjem for guden, og som lagersted for votivgaver, og andre verdisaker. Dette alteret som forskere mener å ha funnet spor etter, vet man så godt som ingenting om utfra det arkeologiske materialet. Det eneste man vet med relativ sikkerhet er hvor det kan ha ligget i forhold til templene. Om den plasseringen man har kommet frem til stemmer, noe det er godt mulig at den gjør, kan man si at dette må ha vært det viktigste alteret på Akropolis, men det har mest sannsynlig ligget mindre altere på Akropolis av mindre betydning.

Om man skal gå ut fra de klassiske reglene for hvordan et alter skulle ligge i forhold til et tempel, er det sannsynlig at dette alteret for Athene hørte til Athene Polias tempelet. Alteret ligger perfekt plassert i forhold til tempelets cella inngang, men det foreligger og brudd på reglene her. Et alter skulle være godt synlig fra man kom inn i helligdommen. Om alteret virkelig lå der man mener at det lå, var det helt skjult av tempelet. Det er sannsynlig at

det samme alteret fortsatt var i bruk selv etter persernes plyndring av Akropolis, da man ikke kunne flytte på et hellig alter uten videre. Parthenon 3 ble bygget opp igjen på samme sted som det tidligere tempelet. Athene Polias tempelet ble erstattet av Erechtheion, som overtok det eldre tempelets funksjoner, men ikke geografiske plassering. Erechtheion blir bygget opp igjen rett nord for Athene Polias tempelet på kanten av den mykenske terrassen. Dette gir et interessant og uvanlig tempel design. På denne måten så har man åpnet opp midten av Akropolis, og har nå direkte utsikt til alteret fra inngangspartiet. Tempelet ligger nå feil plassert i forhold til alteret. Hvorfor man har valgt å gjøre det på denne måten vet man ikke. Det er flere årsaker til at man med hensikt ser ut til å ha bygget tempelet, som åpenbart er en direkte etterfølger av Athene Polias tempelet, som hjem for kultstatuen på et annet sted enn tidligere, når man ikke hadde noe problem med å bygge på ruinene etter det tidligere tempelet hva Parthenon 3 angår, men den nye plasseringen av tempelet løste problemet med at man ikke kunne se alteret fra inngangen til tross for at tempelet nå ligger helt feil plassert i forhold til alteret.

Her kan man trekke sterke paralleller til helligdommen i Olympia, og til den på Delos, som begge har et meget uvanlig forhold mellom tempel og alter hva alterets plassering i helligdommen angår, i likhet med Akropolis. Zevs alterets plassering er man ganske sikker på, og man er klar over at det var laget av aske, Et alter kunne være laget av mye forskjellig så dette er ikke så uvanlig. Selv om man ser på et rektangulært alter i stein som normen for hvordan et alter i antikken har sett ut, så er ikke dette nødvendigvis tilfelle i enkelte av dem. Det man ikke vet er hvor stort dette alteret til slutt ble da alteret hadde vært i bruk alt i mange år før tempelet kom på plass. At alteret var eldre enn tempelet er heller ikke noen uvanlig situasjon, da mange forskere mener at man har den samme situasjonen på Akropolis i Athen. Det er mulig at dette er blant årsakene til at alteret og tempelet ikke ligger korrekt plassert i forhold til hverandre. Alteret lå feil i forhold til tempelet, men det var synlig fra man kom inn i helligdommen. Det var bedre å legge tempelet skjevt i forhold til alteret enn å flytte alteret. Når det gjelder Delos så er det usikkerheter rundt eksakt hvordan hovedalteret kan ha ligget, og hvordan utformingen opprinnelig var, men forskerne har kommet frem til en mulig plassering for det i sentrum av helligdommen.. Om dette er en tolkning som stemmer, så lå ikke alteret korrekt plassert i forhold til noen av de fire tempelene som lå i umiddelbar nærhet til alteret, men det er godt synlig fra inngangen.

Neste del som vil bli tatt opp er skulpturdekoren på Parthenon som er unik av flere grunner. Dette er ikke fordi at hvert av de ulike elementene er uvanlige, for det er de

ikke på noen måte. Man har mange templer hvor det har stått gavlstatuer, dorisk frise, eller en ionisk frise. En statue av en guddom var svært vanlig å finne i en tempel bygning. Det som skiller seg så sterkt ut fra andre templer på det greske fastlandet er mengden dekor man har på et enkelt tempel bygg. Parthenon er det eneste tempelet hvor man har både en ionisk frise, og en dorisk. Det er og det eneste tempelet hvor alle metopene er dekorert med relieffer. Dette er ikke noe som man ser på andre greske templer. Det nærmeste man kommer er Athens skattehus i Delfi hvor man har en full dekorert dorisk frise.

Først vil jeg ta for meg frisen da den er den mest kompliserte av Parthenons utvendige dekor. Frisen har skapt diskusjoner, da man ikke har noen antikk henvisning til den. Derfor har man blitt nødt til å komme opp med egne tolkninger. Flertallet mener at det her er snakk om en avbilding av Panathenaia prosesjonen, men det er blitt lagt frem mange teorier om hvilken Panathenaia det er snakk om. Her vil jeg først diskutere de som mener at man kan tolke frisen mytologisk. Disse tolkningene sentrerer hovedsakelig rundt øst frisen. Man har Kardaras tolkning hvor hun identifiserer de ulike figurene i øst frisen som forskjellige mytologiske figurer. Jeg mener at denne tolkningen er problematisk av flere årsaker. Om dette skulle stemme så ville flere av figurene dukke opp flere ganger på frisen. Dette hører ikke sammen med det man ser avbildet på metopene og i gavlene hvor ingen figurer dukker opp mer enn en gang.

Den mest kontroversielle, og etter min mening problematiske tolkningen rundt hva som kan være avbildet i øst frisen, er Connellys tolkning om at de avbildede figurene er i ferd med å foreta en menneskeofring. Ofringen av kong Erechtheus yngste datter på ordre fra et orakel for å frelse byen Athen i krigen mot Eumolpos og Eleusinianerne. Dette er svært usansynlig da det ikke er noe ved frisen som kan se ut til å indikere en slik handling. Om man sammenligner med alle andre kjente avbildinger av et menneskeoffer, så har de til felles at det alltid er avbildet et alter, og offerkniven er godt synlig. Hele stemningen i frisen er og feil i forhold til om de skulle gjennomføre en menneskeofring. Den gir inntrykk av at det er en fest som er avbildet. I alle tidlige avbildinger av menneskeofringer så er stemningen svært alvorlig, det er ikke tegn til dans og musikk. Vil og trekke frem at grekerne tradisjonelt valgte temaer som de fleste uten problemer kunne gjenkjenne. Det er et brudd på alle regler for hva man kunne avbilde på et tempel, og bruke en avbilding av en menneskeofring, hvor det ikke finnes noen indikeringer på at det er det som er avbildet. Det gjør og frisen unødvendig obskur og komplisert. Det er mer sannsynlig at det er en enklere og mer realistisk forklaring på hva som er avbildet.

En svært interessant tolkning som er blitt lagt frem er Boardmans tolkning om at det er avbildet 192 menn på frisen, det samme antallet athenske soldater som ble drept ved Marathon. Jeg vil si at dette er en meget interessant ide, for om det faktisk stemmer så har man her en svært viktig link mellom et av de mest kjente slagene i gresk historie, og Parthenon. Da kan Parthenon 3 i likhet med sin forløper Parthenon 2 ha vært et slags seiersmonument til minne om slaget ved Marathon, og de som døde der. Det er visse problemer med denne tolkningen. Hvordan har Boardman kommet frem til 192 menn? Store deler av frisen er svært skadet, og andre deler mangler helt. Så har man spørsmålet om hvilke figurer man skal telle med, og hvilke man skal utelate. Det er nemlig langt flere en 192 menn på frisen, men Boardman har valgt å ikke regne med mange av dem.

Den eldste tolkningen, men også den enkleste, er at frisen avbilder ikke en mytologisk eller historisk scene, men en virkelig prosessjon. At den er en avbilding av virkelige samtidige athenere, selv om man nok ikke kunne identifisere enkeltpersoner. Det er mye som stemmer i forhold til nedtegnelsene, men det er og mye som er svært forskjellig. Det blir diskutert om det er snakk om den årlige Panathenaia eller den store Panathenaia. To av problemene med å svare på dette ligger i først at skipet som skulle frakte peplos opp til foten av Akropolis er fraværende på frisen. Dette taler for en mulig tolkning om at det kan være snakk om den årlige Panathenaia. Et annet problem er at det er sterk uenighet om peplos bare ble vevet hvert fjerde år, eller om den ble gitt til Athene hvert år. Ellers så er hopplittene blitt byttet ut med menn til hest på frisen, og de kvinnelige vannbærerne blir avbildet som menn. På østsiden så har man mennesker og guder avbildet om hverandre. Viktigst i denne frisen er scenen hvor det ser ut som at en ung gutt har overrakt et tøyestykke til en mannlig prest som holder på med å brette det sammen. Dette kan man tolke som at man nettopp har fjernet den gamle peplos, og skal til å overrekke Athene Polias den nye peplos. Det er denne scenen som ser ut til å stå i sentrum av frisen. På både nord og sør siden så har man jo avbildet en lang rekke av menn til hest, menn med vogner, menn til fots, og dyr som man har tolket som offerdyr. Dette er godt mulig, for om stemningen rundt et menneskeoffer er mørk og dyster, så er den normalt på avbildinger det motsatte når det gjaldt dyreofringer. Alle figurene beveger seg mot østfrisen før de møtes på midten med overrekkelsen av peplos.

Videre så har vi gavlene på Parthenon 3 med en avbilding av Athenes festival i øst gavlen, og konkurransen om å bli Athens skytsguddom i den vestlige. Jeg mener at valg av tema ikke kan ha vært tilfeldig. Man valgte to myter som begge var av stor betydning for Athene selv, men også for Athen. De er blant mytene som ligger til grunn for hele Athene

kulten på Akropolis, og er viktige for Panathenaia festivalen. Hva østgavlen angår så var festivalens hoveddag lagt til det man mener var Athenes fødselsdag. Myten om Athenes og Poseidons konkurranse var når det gjelder Akropolis, og Athene kulten av svært stor betydning. Om man besøkte Akropolis i antikken, hadde man muligheten til å se det stedet hvor Poseidon skal ha fått en saltvannskilde til å bryte frem, og man kunne se oliventreet som Athene skapte. Man kan dermed trekke den slutningen at for grekerne så var denne myten mer en bare en myte. Det var noe som virkelig hadde skjedd, og det fant sted midt oppe på Akropolis. Man valgte dermed i tråd med tradisjonen å avbilde scener som var lett å kjenne igjen, men som og var av stor betydning for stedet selv, og for hva som skulle ha funnet sted i fortiden. Man har dermed både i frisen og i gavlene avbildinger som har en sterk forbindelse med Athen, Akropolis og Athene. Metopene skiller seg her ut med at det bare er en av de avbildede scenene (amasonekampen) som fant sted i Athen, men jeg kommer tilbake til dem senere i kapittelet, for de er svært sentrale når det gjelder å forklare sammenhengen mellom de ulike elementene i dekoren. Jeg vil først ta for meg den store Athene statuen.

Ved siden av frisen så er det nok den store Athene statuen som har fått mest oppmerksomhet av nettopp den grunn at man ikke vet om den bare var et stort gudebilde, eller om den faktisk hadde kultfunksjon. Det er mulig at den etter hvert kan ha fått kultfunksjon, men det har man ingen beviser for. Det er mange som har prøvd å tolke det arkeologiske materialet ellers på en slik måte at Athene Parthenos fremstår som en kultstatue. Det er mye man ikke vet om statuen og Athene Parthenos, men det er interessant å merke seg at man vet svært mye om kulten for Athene Polias, men ingenting om noe tilsvarende for Athene Parthenos. Det er interessant å merke seg at det i de antikke skriftkildene ikke finnes en eneste referanse til en egen festival for Athene Parthenos. Jeg tror ikke at Parthenon hadde noen form for kultfunksjon for da burde det vært bevart noen form for spor etter den.

Nå vil jeg gå inn på sammenhengen mellom de ulike dekorasjonene på Parthenon. Her vil jeg gå inn på at dekoren på Parthenon ikke bare var en lang rekke løse scener som ble satt sammen på et tempel. Det finnes mange koblinger og likheter mellom dem. I denne sammenhengen så fremstår dekoren på østsiden av Parthenon som meget interessant. Forskere som har studert gavlen, metopene og frisen har funnet det de mener er en direkte kobling mellom dem. Gavlen avbildet Athenes fødsel som er i den anledningen man feirer Panathenaia til ære for Athene. Øst frisen viser overrekkelsen av peplos til Athene med kampen mellom gudene og gigantene vevet inn i mønsteret. Denne kampen er nettopp den som er avbildet i metopene på østsiden. Man kan dermed trekke den slutningen at det er en

sterk sammenheng mellom dekoren på Parthenons østlige side. Denne sammenhengen er svært tydelig og ser dermed ikke ut til å være helt tilfeldig. Kampen mellom gigantene og gudene dukker også opp på baksiden av skjoldet til Athene Parthenos, så på den måten kan man linke statuen til resten av skulpturdekorasjonene på Parthenon. Man har dermed fire ulike dekorasjoner fra samme tempelet med avbildinger som er direkte relaterte til hverandre. Det er og en tydelig kobling mellom temaet på forsiden av Athenes skjold, og metopene på vestsiden. På begge steder finner man en avbildning av kampen mellom athenerne og amasonene. Temaet er det samme, men det er betydelige forskjeller i hvordan man har valgt å avbilde dem. Metopene viser dueller mellom grekerne og amasonene, en mot en, mens man på skjoldet kunne se en avbildning av amsonene som angriper selve Akropolis, og som prøver å klatre over murene. Man kan og trekke en link mellom sør metopene, og sandalene til Athene parthenos statuen som begge hadde en avbildning av kampen mellom kentaurene og lapitene.

Enkelte av Parthenons dekorasjoner viser scener som passer godt inn på et tempel, mens frisen mest sannsynlig er et element uten noen form for mytologisk sammenheng, og som dermed bryter med normal tempeldekorasjon. Parthenon hadde og en del funksjoner som passer svært godt sammen med de som et tempel normalt hadde, men informasjon som kan linke noen form for kultaktivitet til Parthenon er fraværende. Om man i det hele tatt skal kunne kalle Parthenon for et tempel kommer helt an på hvordan man velger å definere et tempel. Den kanoniske definisjonen er en bygning, ofte med en kolonade, som huset en statue av en guddom som var mottaker av dedikeringer, og som var gjenstand for en offerkult med fokus på et alter som lå direkte foran tempelet, og som ble overvåket av en prest eller prestinne. Parthenon var ikke det eneste tempelet som ikke passet inn i malen for hvordan en klassisk helligdom skulle være bygget opp. Det var andre som manglet for eksempel en kultstatue eller et alter. Uansett hvilke andre funksjoner Parthenon kan ha hatt så vet man utfra inventarlistene at den i stor grad fungerte som et skattekammer, som en votivgave, og kanskje som et symbol. Parthenon kan og ha huset Athens statskasse, hvor en stor del av Athenes, og Athens, verdigjenstander ble lagret. Blant disse var statuen av Athene selv. Den var dekket med betydelige mengder gull. De samme gullplatene som Perikles selv sies å skal ha sagt, kunne fjernes i tilfelle man skulle få dårlige tider, noe som ikke er en måte man ville behandlet en eventuell kultstatue på.

Hvilke politiske funksjoner som Parthenon kan ha hatt er det ikke mulig å finne ut av fra det arkeologiske materialet. Den informasjonen har kommer fra tekstkilder og

epigrafiske kilder. Med de mengdene ressurser som ble lagt i å få bygget Parthenon på så kort tid, indikerer at dette var en bygning av stor betydning, og at den hadde høy status. Om Boardman har rett i sin tolkning av frisen så vil det si at Parthenon var et seiersmonument, og minnesmerke over seieren ved Marathon, men om det ikke skulle stemme at den har så sterke relasjoner til Marathon spesifikt så er det likevel godt mulig at det kan være et monument over seieren over perserne generelt. Demosthenes beskriver Parthenon som et monument for Athen og athenernes ære, og at dette var en ting som athenerne satt høyere enn rikdom. Når en først hadde fått samlet seg en betydelig formue, så ble alt brukt for ærens skyld. Ikke på å skaffe seg enkle ting som gull og kruser, men på å bygge store monumenter som ville vare, og for alltid stå som et symbol på Athens makt og storhet. Demosthenes levde ikke mer enn hundre år etter at Parthenon stod ferdig, og er nesten en samtidig kilde. Det er dermed godt mulig at det er mye riktig i det når han beskriver Parthenon som et monument over Athens ære og storhet som var ment å vare, heller enn løse gjenstander som kunne bli smeltet om eller ødelagt like fort som de ble laget. På grunn av manglende beviser for en kult eller festival for Athene Parthenos så kan det være at tempelet var like mye en statusbygning og et seiersmonument, som at det er var et lagersted for verdigjenstander, og votivgaver, og som et hjem for Athene Parthenos. Jeg mener at det er liten tvil om at Parthenon må ha vært en form for status bygning, kan ha vært et seiersmonument, men har mest sannsynlig vært et symbol på Athens nye status som stormakt. Om man skal stole på Demosthenes beskrivelse av Parthenon, så var det et monument over Athens storhet og ære, noe de satte høyere enn alt annet.

Om man kan si at Parthenon var et tempel eller ikke kommer helt an på hvordan man velger å definere betegnelsen tempel. Mange velger å definere et tempel som en bygning som huset en statue med en egen kult. Her er det viktig å påpeke at ingen form for religiøs aktivitet fant sted inne i selve tempelet, men alltid utenfor. Et tempel var et sted hvor man oppbevarte et gudebilde, votivgaver og andre verdigjenstander. Om man velger å se det på den måten så var parthenon helt klart et tempel, ikke bare av utseende, men av funksjon også. Ut fra det bevarte materialet rundt kultaktivitet på Akropolis så er det ingen tegn på at statuen av Athene Parthenos noen gang hadde en form for kult aktivitet. Man vet derimot svært mye om en kult for Athene Polias, men ingen ting om en tilsvarende for Athene Parthenos. Det er svært mye man ikke vet om Parthenon, og hva det kan ha blitt brukt til, men utfra det man vet så er det ingenting som tyder på at det hadde noen kult tilknyttet seg. Jeg velger å mene at på bakgrunn av at ingen antikk kilde nevner noe om en kult eller festival for Athene Parthenos på

Akropolis, at det er lite sannsynlig at man hadde noen kult for Athene Parthenos. Athene Polias sin kult vet man derimot en god del om. Det er interessant å merke seg at mange kilder beskriver i detaljer Panathenaia festivalen, og overrekkelsen av Peplos, men at ingen av dem nevner noe om noe tilsvarende for Athene Parthenos. Jeg trekker dermed den konklusjonen at Parthenon hovedsakelig må ha fungert som et hjem for Athene Parthenos, og som et lagersted for votivgaver, offergaver og andre verdifulle og hellige gjenstander. Og har dermed de samme funksjonene som templer ellers i Hellas uten at den hadde noen form for kultfunksjon selv. Jeg mener og at Parthenon må ha vært svært viktig politisk sett. Tempelet var den første bygningen som Perikles fikk bygget opp igjen etter persernes ødeleggelse av Akropolis, og må derfor ha vært en svært viktig bygning ettersom den tok prioritet over å bygge et nytt tempel til Athene Polias.

Antikk Litteratur

Demosthenes, *Orationes*, engelsk oversettelse, A. T. Murray. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, 1939

Herodotus, engelsk oversettelse, av A. D. Godley. Cambridge. Harvard University Press. London, 1920.

Isocrates, *Panegyrici*, engelsk oversettelse i tre bind, av George Norlin. Cambridge, MA, Harvard University Press, London, 1980

Pausanias, engelsk oversettelse, W. H.S. Jones, Cambridge, MA, Harvard University Press, London, 1918

Plutark, *Vitae parallelae*, engelsk oversettelse, Bernadotte Perrin, Cambridge, MA. Harvard University Press. London, 1916. 3.

Thucydides, engelsk oversettelse, Thucydides. Benjamin Jowett. Oxford. Clarendon Press. Oxford, 1881.

Moderne Litteratur

Ashmole, B. 1972. *Architect and Sculptor in Classical Greece*, Phaidon Press, Edinburgh

Badian, E. 1987. The Peace of Callias, *The Journal of Hellenic Studies* 50, 1-39

Barber, E. J. W. 1992. The Peplos of Athena, i Jenifer Neils. (red) *Goddess and Polis The Panathenaic Festival in Ancient Athens*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 103-117

Barletta, B. A. 2005. The Architecture and Architects of the Classical Parthenon, I J. Neils (red), *The Parthenon: from Antiquity to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 67-100

Barringer, J. M. 2005. 'The Temple of Zeus at Olympia, Heroes, and Athletes', *Hesperia* 74 211-241.

Barringer, J. M. 2008. *Art, Myth, and Ritual in Classical Greece*, Cambridge University Press, Cambridge

- Bergquist, B. 1967. *The Archaic Greek Temenos : a study of structure and function*, Berlingska Boktryckeriet, Lund
- Boardman, J. 1984. The Parthenon Frieze, i Ernst Berger (red), *Parthenon Kongress Basel, Referate und Berichte 4. Bis 8. April 1982 band 1*. Philipp von Zabern . Mainz. 210-215
- Bouras, C. 1996. Restoration Work on the Parthenon and Changing Attitudes towards the Conservation of Monuments, i Panayotis Tournikiotis (red), *The Parthenon and its Impact in Modern Times*, Harry N. Abrams, Inc, New York, 310-340
- Breebart, A. B. 1971. Plutarch and the Political Development of Pericles, *Mnemosyne, Fourth Series, Vol. 24, Fasc. 3*, 260-272
- Burford, A. 1963. The builders of the Parthenon, in Hooker, G. T. W. *Parthenos and Parthenon*, Clarendon Press, Oxford, 23-35
- Cook, B. F. 1984. Lord Elgin and the Acquisition and Display of the Parthenon sculptures in the British Museum, i Ernst Berger (red). *Parthenon Kongress Basel, Referate und Berichte 4. Bis 8. April 1982 band 1*. Philipp von Zabern . Mainz. 326-328
- Coulton. J. J. 1984. The Parthenon and Periklean Doric, i Ernst Berger, (red), *Parthenon Kongress Basel, Referate und Berichte 4. Bis 8. April 1982 band 1*. Philipp von Zabern . Mainz. 40-45
- Delivorrias, A. 1996. The Sculptures of the Parthenon, i Panayotis Tournikiotis (red), *The Parthenon and its Impact in Modern Times*, Harry N. Abrams, Inc, New York, 98-135
- Dinsmoor, W. B. 1934. The Date of the Older Parthenon, *American Journal of Archaeology*, 38, 408-448
- Dinsmoor, W. B. 1947. The Hekatompedon on the Athenian Acropolis, *American Journal of Archaeology*, 51, 109-151
- Elderkin, G. W. 1941. The Cults of the Erechteion, *Hesperia* 10, 113-124
- Etlin R. A. 2005. The Parthenon in the Modern Era, i Jenifer Neils (red) *The Parthenon from Antiquity to the Present*. Cambridge University Press. Cambridge.263-296

- Haselberger, L. 2005, *Bending the Truth: Curvature and Other Refinements of the Parthenon*, I Jenifer Neils (red), *The Parthenon: from Antiquity to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 101-158
- Herington, C. J. 1955, *Athena Parthenos and Athena Polias : a study in the religion of Periclean Athens*, Manchester University Press, Manchester
- Herington, C. J. 1963, *Athena in Athenian Literature and Cult*, i G. T. W. Hooker (red), *Parthenos and Parthenon Greece & Rome*, Clarendon Press, Oxford, 61-73
- Hollinshead, M. B. 1999. "Adyton," "Opisthodomos," and the Inner Room of the Greek Temple, *Hesperia*, 68, 189-218
- Hooker, E. M. 1963. The Goddess of the golden image, I G. T. W. Hooker (red), *Parthenos and Parthenon*, Clarendon Press, Oxford, 17-22
- Hurwit, J. M. 1999. *The Athenian Acropolis, History, Mythology, and Archaeology from the Neolithic era to the present*, Cambridge University Press, Cambridge
- Hurwit, J. M & Newton, Adam D. 2004, *The Acropolis in the age of Pericles*, Cambridge University Press, Cambridge
- Hurwit, J. M. 2005. Space and Theme: The Setting of The Parthenon, I Jenifer Neils (red), *The Parthenon: from antiquity to the present*, Cambridge University Press, Cambridge, 9-34
- Jenkins, I. 1994. *The Parthenon frieze*, British Museum Press, London
- Jeppesen, K, 1987. *The Theory of the Alternative Erechtheion. Premises, Definition, and Implications*, Aarhus University Press, Aarhus
- Korres, M. 1994. The History of the Acropolis Monuments, I Richard Economakis (red), *Acropolis restoration The CCAM interventions*, Academy Editions, London, 34-52
- Korres, M. 1994. "Recent Discoveries on the Acropolis," I Richard Economakis (red), *Acropolis restoration The CCAM interventions*, Academy Editions, London, 175-9
- Korres, M. 1996, "The Architecture of the Parthenon," I Panayoyis Tournikiotis (red), *Parthenon and its Impact in Modern Times*, Harry N. Abrams, Inc, New York, 55-97

- Korres, M. 1997. Die Athena–Tempel auf der Akropolis, i W. Hoepfner (red), *Kult und Kultbauten auf der Akropolis*, Archaeologisches Seminar der Freien Universitaet, Berlin, 218-243
- Lapatin, K. 2005. The Statue of Athena and Other Treasures in the Parthenon, I Jenifer Neils. *The Parthenon: from Antiquity to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 261-292
- Maurizio, L. 1998. The Panathenaic Procession: Athens' Participatory Democracy on Display?, i D. Boedeker & K. A. Raaflaub (red), *Democracy, Empire, and the Arts in Fifth-Century Athens*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 297-317
- Meiggs, R. 1963, The Political Implications of the Parthenon, I G. T. W. Hooker (red), *Parthenos and Parthenon*, Clarendon press, Oxford, 36-45
- Meiggs, R. 1972. *The Athenian Empire*, Clarendon Press, Oxford
- Mostratos, G. 2004. A Reconstruction of the Parthenon's East Pediment, I Michael B. Cosmopoulos (red), *The Parthenon and its Sculptures*, Cambridge University Press, Cambridge, 114-149
- Morgan, C. H. 1952. Pheidias and Olympia. *Hesperia* 21, 295-339
- Neils, J. 1992. The Panathenaia: An Introduction, I Jenifer Neils, (red), *Goddess and Polis The Panathenaic Festival in Ancient Athens*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 13-28
- Neils, J. 2005. "With Noblest Images on all Sides": The Ionic Frieze of the Parthenon, I Jenifer Neils (red), *The Parthenon: from Antiquity to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 199-224
- Osbourne, R. 1994. Democracy and Imperialism in the Panathenaic Procession: The Parthenon Frieze in its Context, I W.D.E. Coulson (red), *The archaeology of Athens and Attica under the democracy*. Oxbow Books ; Bloomington, IN : D. Brown Co. Oxford, 143-150
- Osbourne, R. 2008. *The World of Athens An Introduction to Classical Athenian Culture* (Second Edition), Cambridge University Press, Cambridge

- Ousterhout, R. 2005. "Bestride the Very Peak of Heaven": The Parthenon After Antiquity, I Jenifer Neils (red), *The Parthenon From Antiquity to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 293-330
- Palagia, O. 2005. Fire from Heaven: Pediments and Akroteria of the Parthenon, I Jenifer Neils (red), *The Parthenon: From Antiquity to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 225-260
- Pedley, John, 2008, *Sanctuaries and The Sacred in The Ancient Greek World*, Cambridge University Press, Cambridge
- Preisshofen. F. 1984. Zur Funktion des Parthenon nach den schriftlichen Quellen, i Ernst Berger (red), *Parthenon Kongress Basel, Referate und Berichte 4. Bis 8. April 1982 band 1*. Philipp von Zabern . Mainz. 15-18
- Raubitschek. A. E. 1984. Die historisch-politische Bedeutung des Parthenon und seines Skulpturenschmuckes, I Ernst Berger (red), *Parthenon Kongress Basel, Referate und Berichte 4. Bis 8. April 1982 band 1*. Philipp von Zabern. Mainz. 19
- Ridgway, B. S. 1992. Images of Athena on the Akropolis, I Jenifer Neils (red), *Goddess and Polias: The Panathenaic Festival in Ancient Athens*, Princeton University Press, Princeton, New jersey, 119-142
- Rhodes, R.F. 1995. *Architecture and Meaning on the Athenian Acropolis*. Cambridge: University press, Cambridge
- Robertson, M. 1963. The Sculptures of the Parthenon, I G. T. W. Hooker (red) *Parthenos and Parthenon*, Clarendon Press, Oxford, 46-60
- Robertson, N. 1996, Athena's Shrines and Festivals, I Jenifer Neils (red). *Worshipping Athena*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 27-77
- Rotroff, S. I & Summer, 1977. The Parthenon Frieze and the Sacrifice to Athena, *American Journal of Archaeology*, 81, 379-382
- Schwab, K. A. 2005. Celebrations of Victory: The Metopes of the Parthenon, I Jenifer Neils (red), *The Parthenon: From Antiquity to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 159-198

- Shapiro, H. A. 1996. The Democracy and Imperialism: The Panathenaia in the Age of Perikles, I Jenifer Neils (red) *Worshipping Athena: Panathenaia and Parthenon*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 215-228
- Simon, Erika. 1983. *Festivals of Attica An Archaeological Commentary*, The University of Wisconsin Press. Wisconsin
- Smith, J. K. 1924. The Temple of Zeus at Olympia, *Memoirs of the American Academy in Rome* 4. 153-168
- Stevens, G. P. 1961. Concerning the Parthenos, *Hesperia*, 30, 1-7
- Tomlinson, R. A. 1976. *Greek Sanctuaries*, Elek Books, London
- Vermeule III, C. C. 1989. Athena of the Parthenon by Pheidias: A Graeco-Roman Replica of the Roman Imperial Period, *Journal of the Museum of Fine Arts, Boston*, 1, 41-60
- Yaroulanou, M. 1998. Metopes and Architecture: The Hephaisteion and the Parthenon, *The Annual of the British School at Athens*, 93, 401-425
- Zaidman, L. B & Pantel, P. S. 1992. *Religion in the Ancient Greek City*, Cambridge University Press, Cambridge

Kildeliste over figurer

Figur 1: Plan over Akropolis

<http://www.oberlin.edu/images/Art202/202-0002.JPG>, Lastet ned 2/5-2014

Figur 2: Inventarliste over gjenstander oppbevart i Parthenons cella

<http://www.csad.ox.ac.uk/Athens/IGI/300series/342s.jpg>, Lastet ned 2/5-2014

Figur 3: Frise fra den attiske festival kalender

<http://hellenismo.wordpress.com/2012/12/01/the-frieze-of-the-attic-calendar/pyanepsion/>,
Lastet ned 2/5-2014

Figur 4: Rekonstruksjon av Hekatompedons gavlstatuer

<http://www.tulane.edu/~solonos/courses/monuweb100-/mon156c.jpeg>, Lastet ned 2/5-2014

Figur 5: Plantegning over Parthenon 2

http://employees.oneonta.edu/farberas/arth/Images/109images/greek_archaic_classical/parthenon/pre_parthenon_plan.jpg, Lastet ned 5/5-2014

Figur 6: Plantegning over Parthenon 3

<http://repository.parthenonfrieze.gr/frieze/aboutParthenon.jsp>, Lastet ned 5/5-2014

Figur 7: Parthenons refinemanger

http://employees.oneonta.edu/farberas/arth/Images/109images/greek_archaic_classical/parthenon/parthenon_refinements.jpg, Lastet ned 5/5 2014

Figur 8: Plantegning over Athene Polias tempelet

http://employees.oneonta.edu/farberas/arth/Images/109images/greek_archaic_classical/parthenon/Old_temp_Athena.jpg, Lastet ned 5/5-2014

Figur 9: Plantegning over Erechtheion

<http://www.bible-history.com/ibh/Greek+Temples/Erechteion+Temples/Plan+of+Erechteion>, Lastet ned 5/5-2014

Figur 10: Alteret på Akropolis, struktur er avmerket sør-øst for Erechtheion

http://traumwerk.stanford.edu/archaeolog/2006/02/class_notes_from_ten_things_sc.html, Lastet ned 5/5-2014

Figur 11: Zevs alteret i Olympia

http://www.vintage-views.com/popup_image.php?type=D&id=55191&title=1890s%20Colour%20Antique%20Map%20OLYMPIA%20TEMPLE%20OF%20ZEUS%20GREECE&area=C, Lastet ned 5/5-2014

Figur 12: Delos helligdommen

Nummer 9: Apollon tempelet

Nummer 10: Athenernes tempel

Nummer 11: Poros tempel

Nummer 12: Skattehus

Nummer 15: Artemis tempelet

Alteret kan ha ligget midt mellom disse bygningene

<http://shelton.berkeley.edu/175c/2DelosPlan.jpg>, Lastet ned 5/5-2014

Figur 13: Øst gavlen, rekonstruksjon

http://www.sikyon.com/athens/Parthenon/east_pedim_eg.html, Lastet ned 5/5-2014

Figur 14: Vest gavlen, rekonstruksjon

http://www.sikyon.com/athens/Parthenon/west_pedim_eg.html, Lastet ned 5/5-2014

Figur 15: Vest gavlen, bevarte rester

<http://bellcurveoflife.blogspot.no/2011/07/london-british-museum-pantheon-west.html>, Lastet ned 6/5-2014

Figur 16: Øst gavlen, bevarte rester

<http://gl.ict.usc.edu/Films/Parthenon/gallery/TheParthenon-EastPediment.jpg>, lastet ned 6/5-2014

Figur 17: Sør metopene, lapiter mot kentaurene

<http://academic.reed.edu/humanities/110tech/thumbnails/SouthMetope31.JPG>, Lastet ned 6/5-2014

Figur 18: Vest metopene, amasonene mot athenere

<http://www.livius.org/a/greece/athens/akropolis/parthenon/amazonomachy.jpg>, Lastet ned 6/5-2014

Figur 19: Nord metopene, trojaner krigen

<http://www.class.uh.edu/classes/arth1380/artconceptpages/ParthenonMetopes/NorthMetope32.jpg>, Lastet ned 6/5-2014

Figur 20: Carreys tegning av frisen

<http://www.uark.edu/campus-resources/achilles/festivals/festivals.html>, Lastet ned 6/5-2014

Figur 21: Parthenon frisens komposisjon

<http://arsartisticadventureofmankind.files.wordpress.com/2014/01/parthenon-11.gif>, Lastet ned 6/5-2014

Figur 22: Frisen, vannbærere

<http://www.picassomio.es/relieve-representando-portadores-ofrendas-poster-1343407.html>, lastet ned 6/5-2014

Figur 23: Frisen, offerdyr

http://www.ekt.gr/parthenonfrieze_text_version/introduction/frieze.jsp?lang=en&w=1366, lastet ned 6/5-2014

Figur 24: Frisen, menn til hest

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Parthenon_frieze_north_XLI.JPG, Lastet ned 6/5-2014

Figur 25: Øst frisen, overrekkelsen av peplos

http://employees.oneonta.edu/farberas/arth/Images/109images/greek_archaic_classical/parthenon/ionic_frieze_peplos.jpg, Lastet ned 6/5-2014

Figur 26: Rekonstruksjon av Athene Parthenos statuen

http://fr.wikipedia.org/wiki/Ath%C3%A9na_Parth%C3%A9nos#mediaviewer/Fichier:Ath%C3%A9na_Parth%C3%A9nos_LeQuire.jpg, Lastet ned 6/5-2014

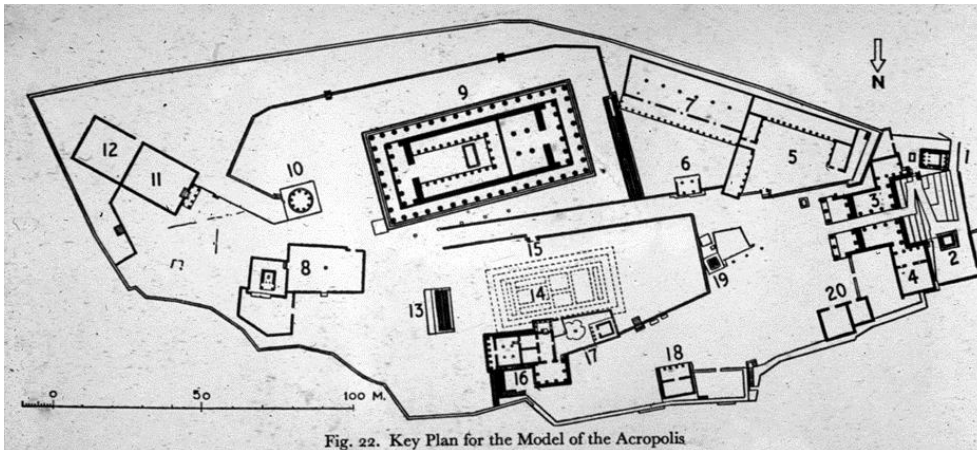
Figur 27: Rekonstruksjon av amasonene på Athenes skjold

http://employees.oneonta.edu/farberas/arth/Images/109images/greek_archaic_classical/parthenon/Ath_parth_shield_recon.jpg, Lastet ned 6/5-2014

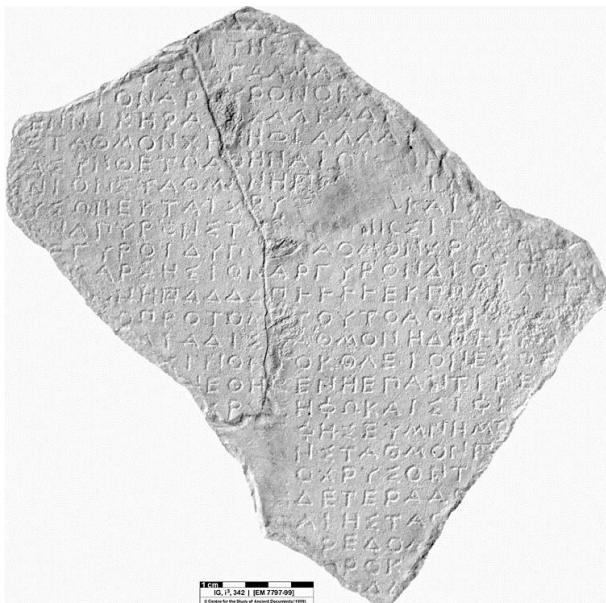
Figur 28: Den attiske månedskalenderen

<http://mythologyrules.tumblr.com/post/63562471917/the-attic-calendar-the-calendar-that-was-used-in>, Lastet ned 6/5-2014

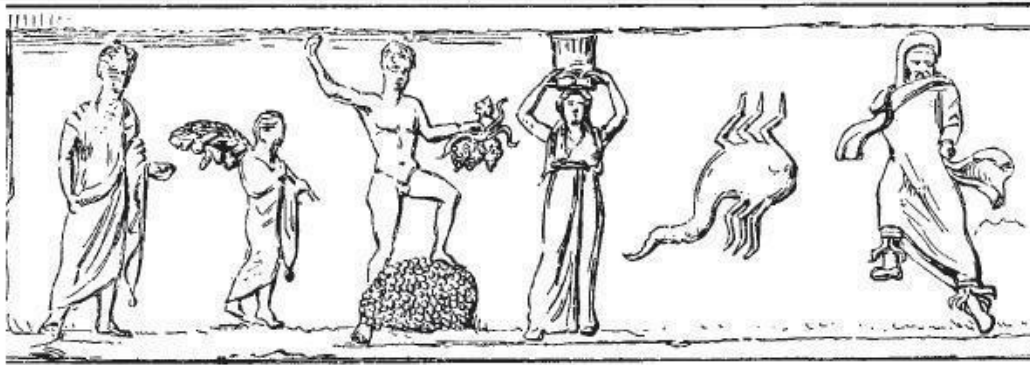
Vedlegg: illustrasjoner og fotografier

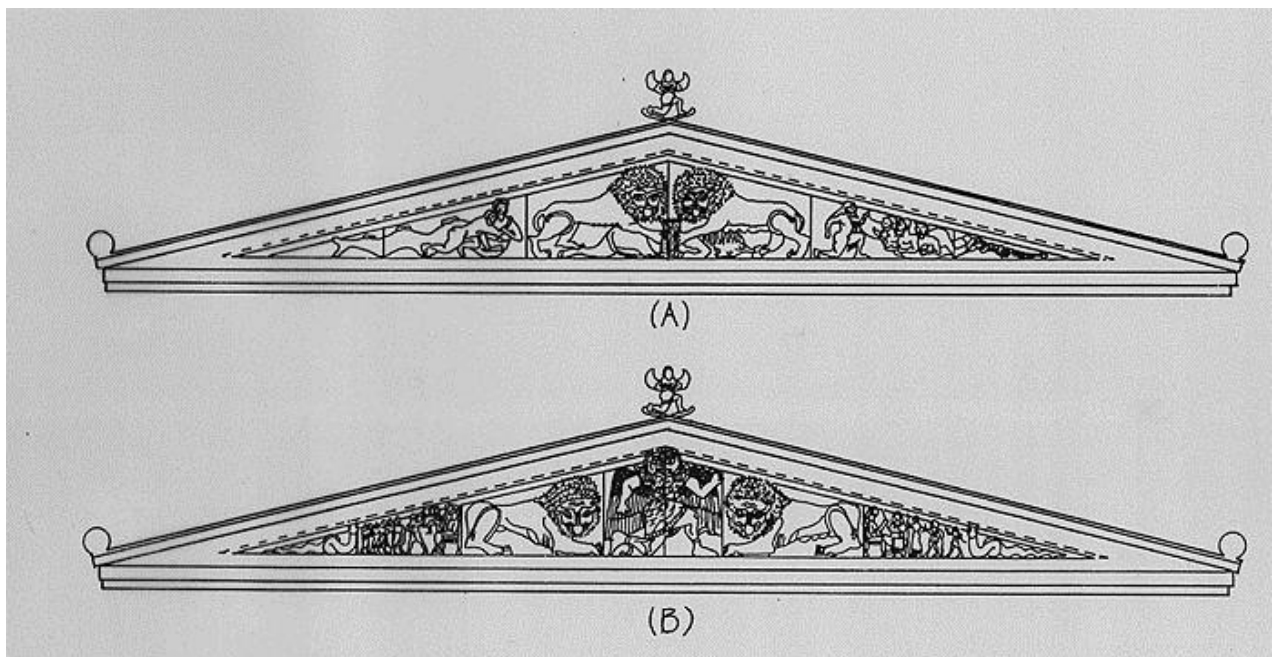
Figur 1: Plan over Akropolis

Figur 2: Inventarliste over gjenstander oppbevart i Parthenons cella

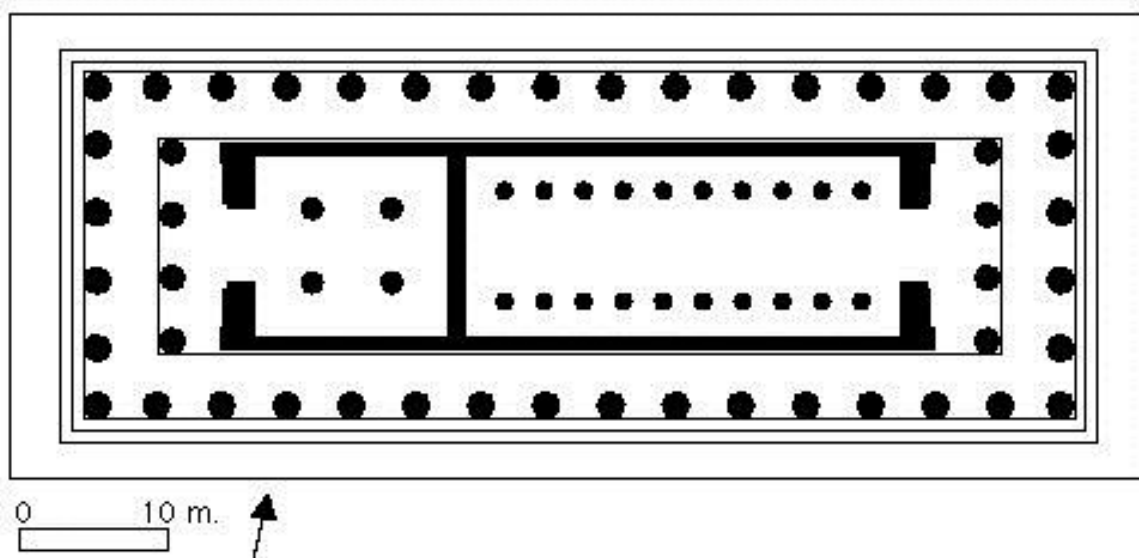

Figur 3: Frise fra den attiske festival kalender

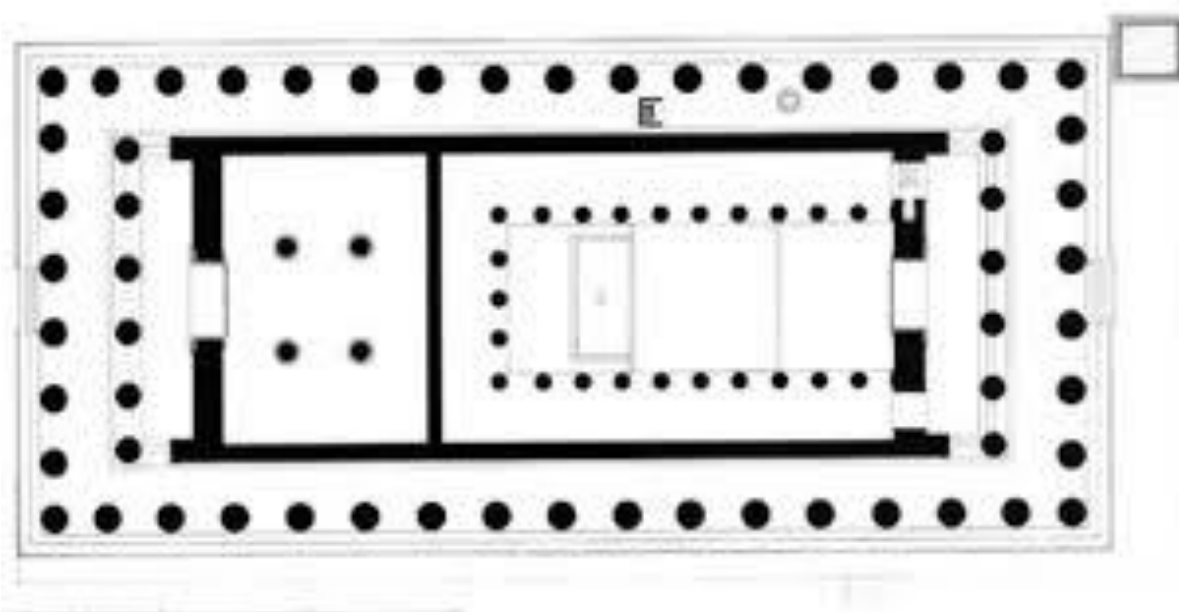

Figur 4: Rekonstruksjon av hekatopedons gavlstatuer

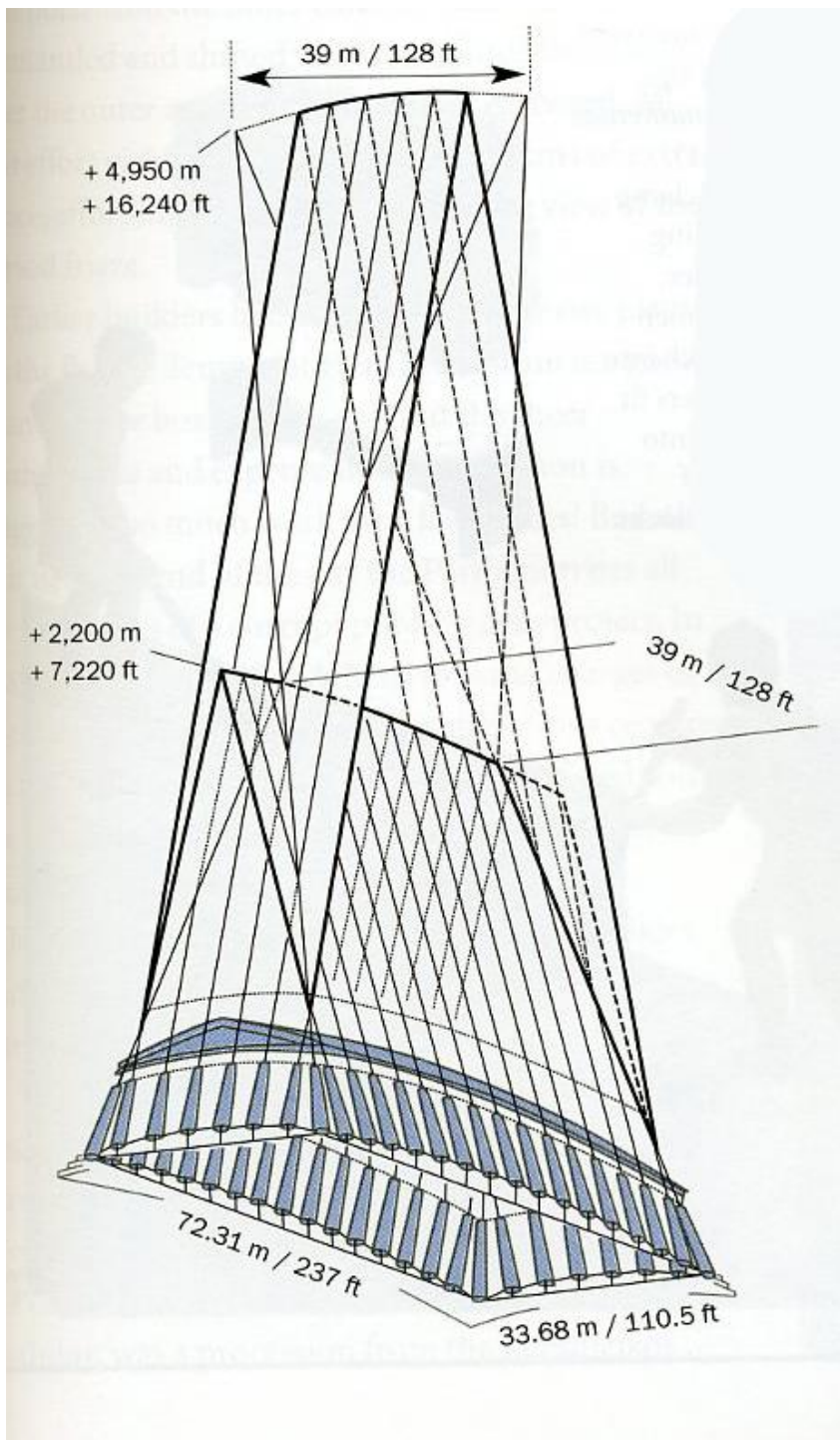
Athens, Pre-Parthenon

Figur 5: Plantegning av Parthenon 2

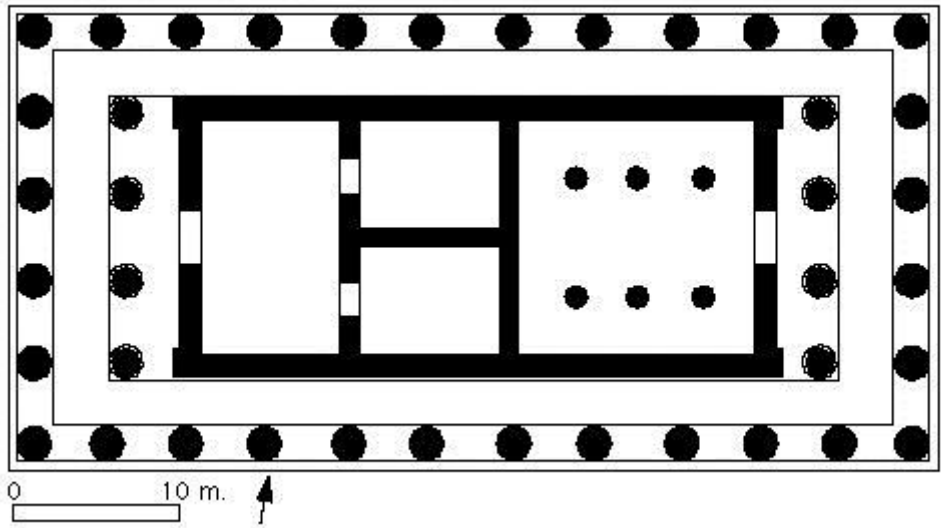

Figur 6: Plantegning over Parthenon 3

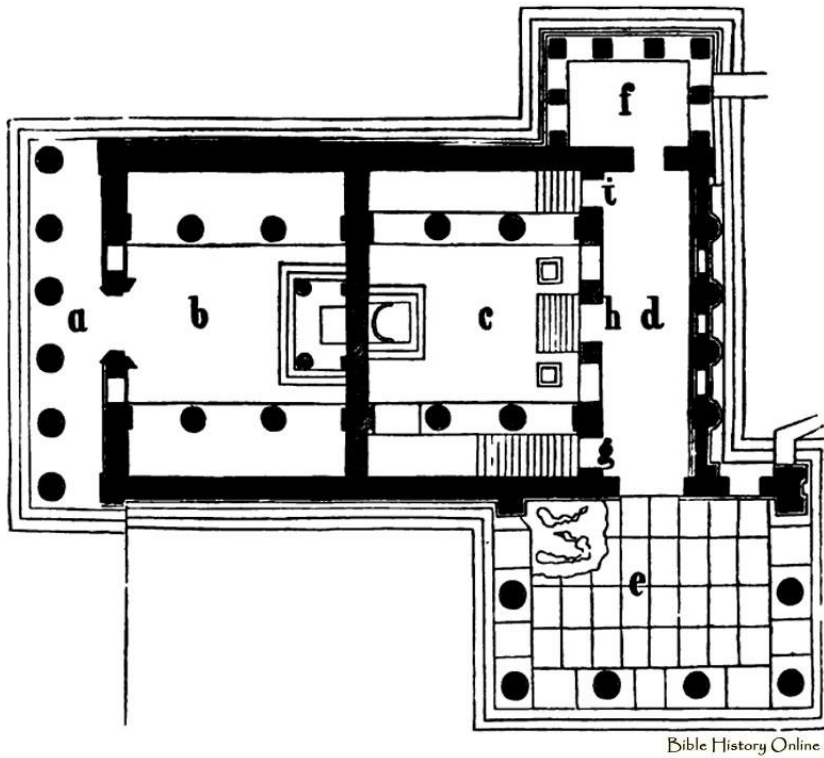

Figur 7: Parthenons rafinemanger

Athens, Old Temple of Athena

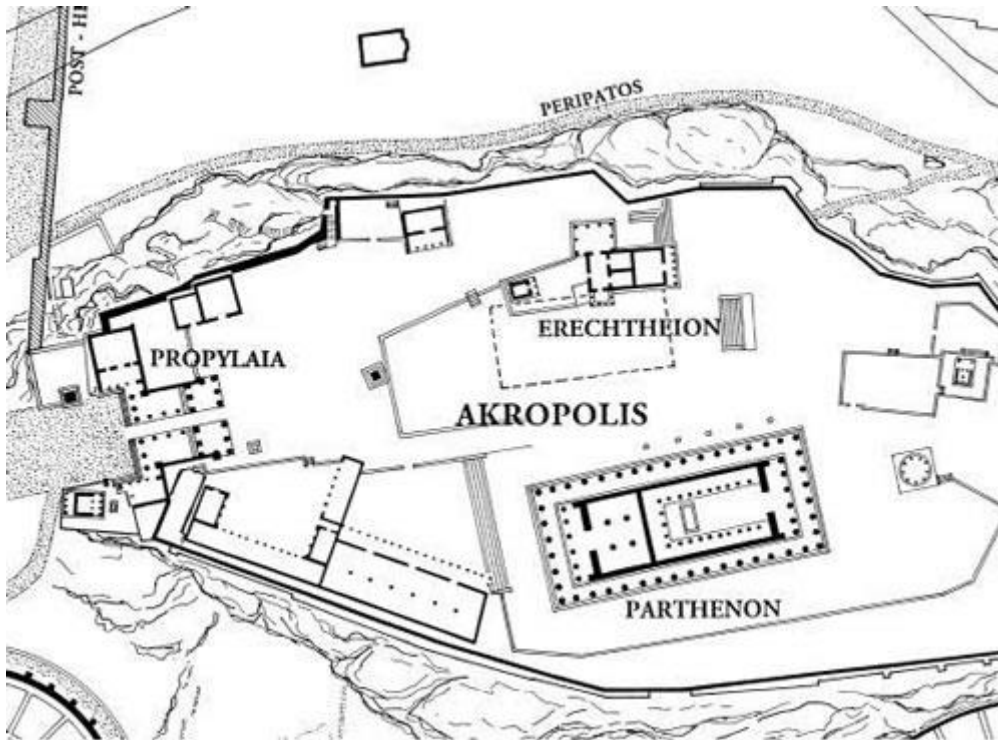

Figur 8: Plantegning over Athene Polias tempelet

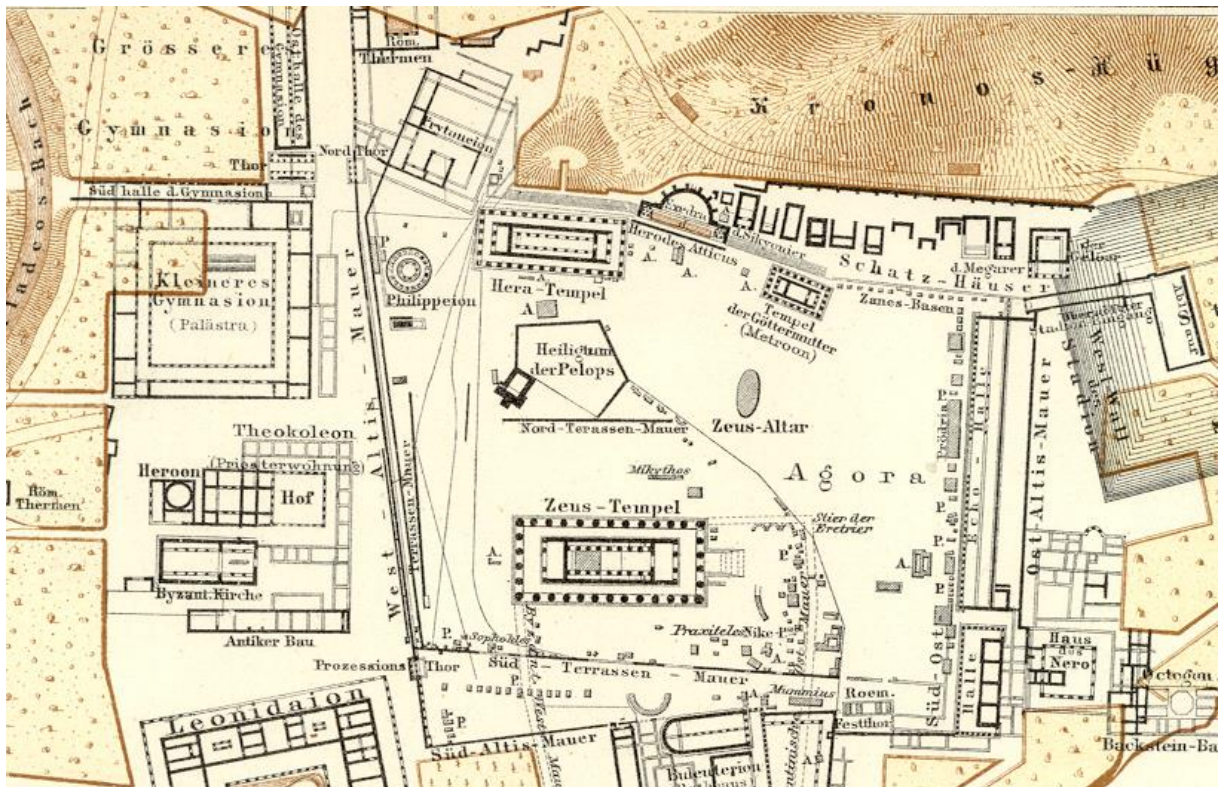

Bible History Online

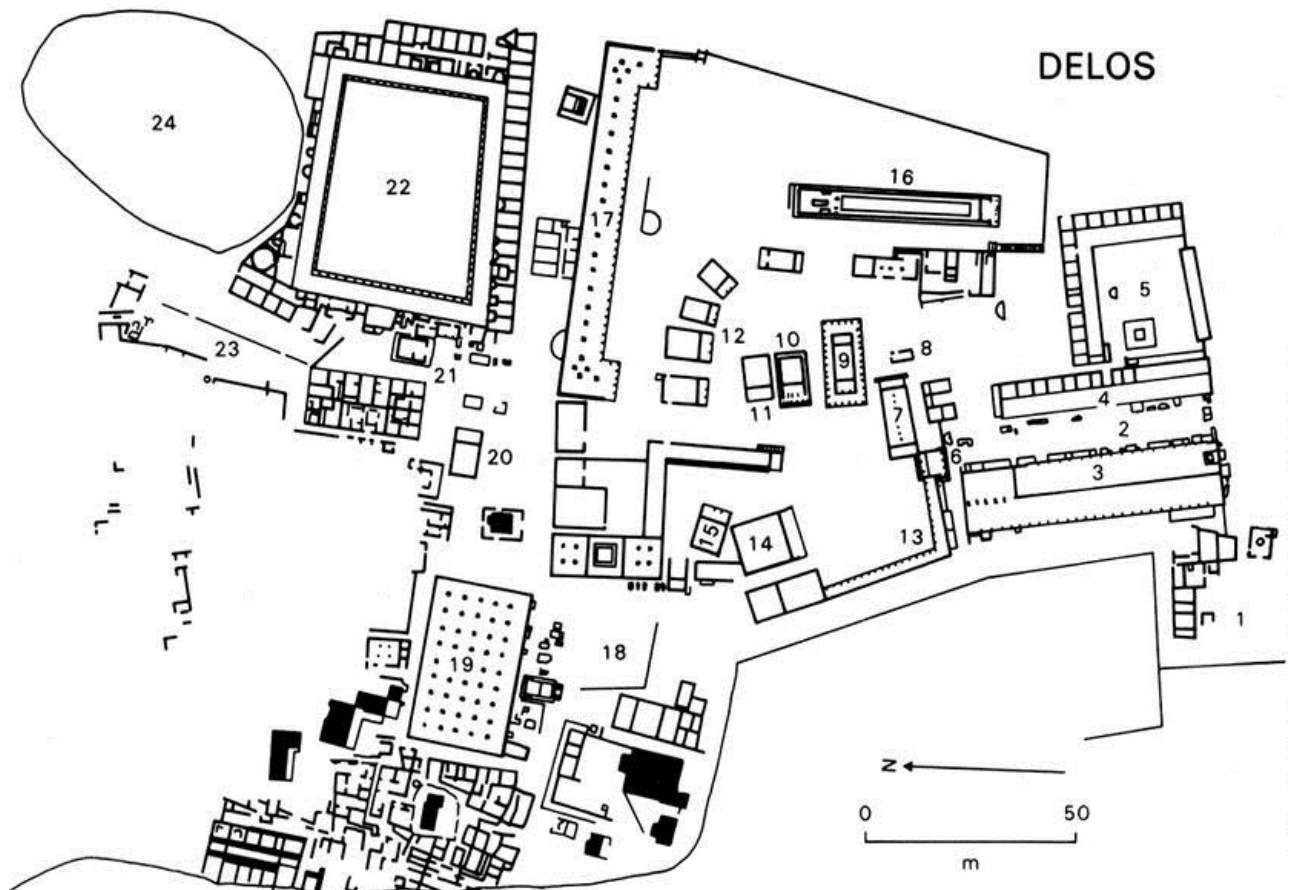
Figur 9: Plantegning over Erechtheion

Figur 10: Alteret på Akropolis, struktur er avmerket sør-øst for Erechtheion

Figur 11: Zevs alteret i Olympia

Figur 12: Delos helligdommen

Nummer 9: Apollon tempelet

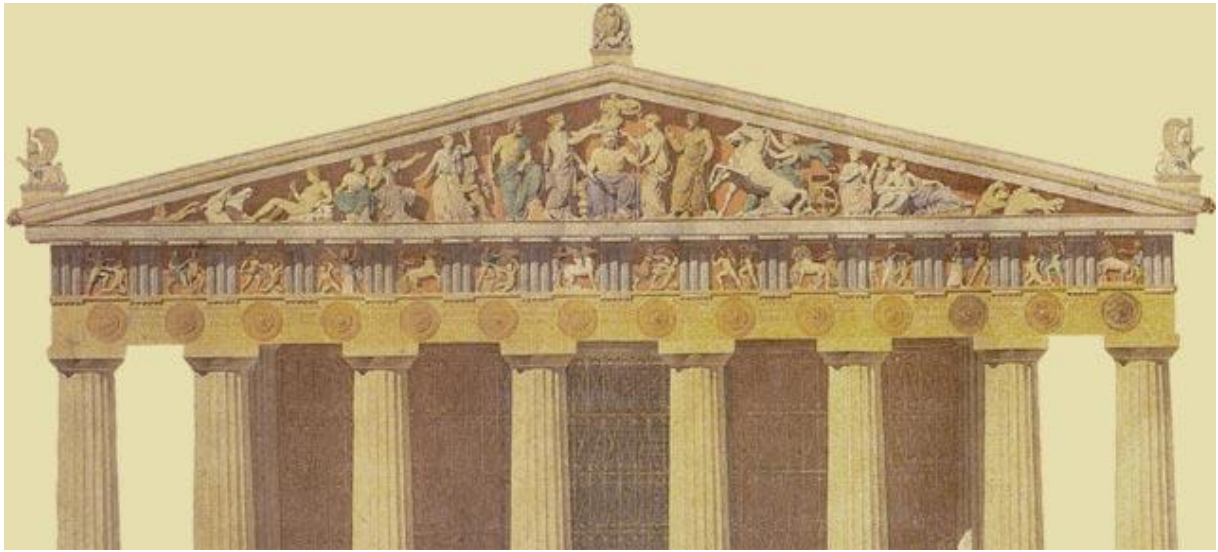
Nummer 10: Athenernes tempel

Nummer 11: Poros tempel

Nummer 12: Skattehus

Nummer 15: Artemis tempelet

Alteret kan ha ligget midt mellom disse bygningene

Figur 13: Øst gavlen, rekonstruksjon

Figur 14: Vest gavlen, rekonstruksjon

Figur 15: Vestgavlen, bevarte rester

Figur 16: Østgavlen, bevarte rester

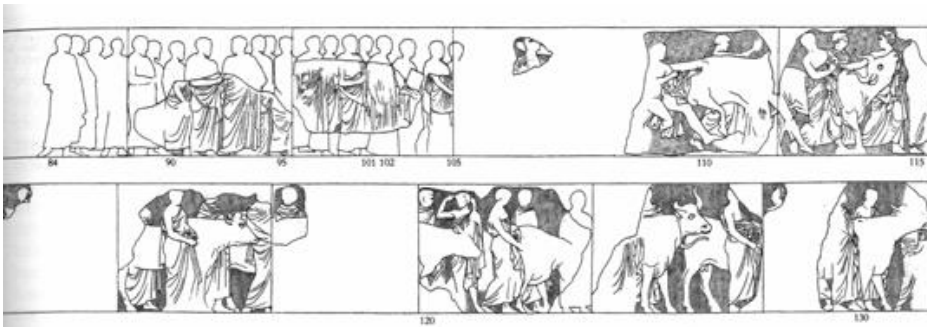
Figur 17: Sør metopene, Lapiter mot kentaurer

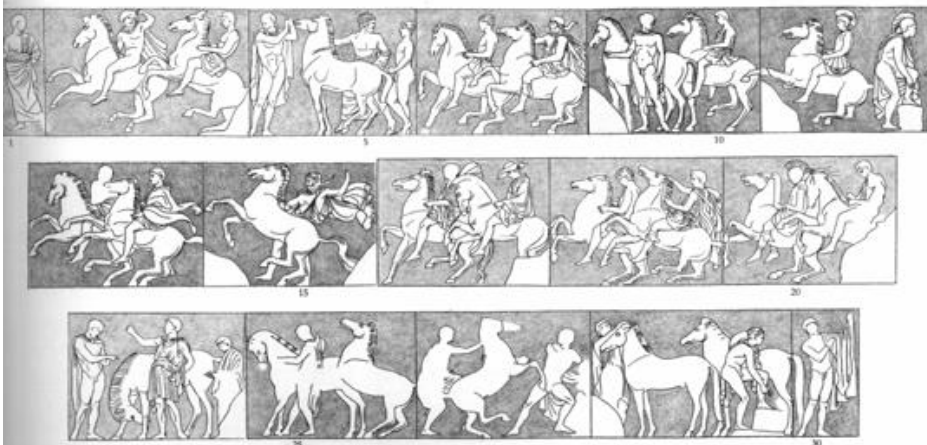
Figur 18: Vest metopene, Amasonene mot athenere

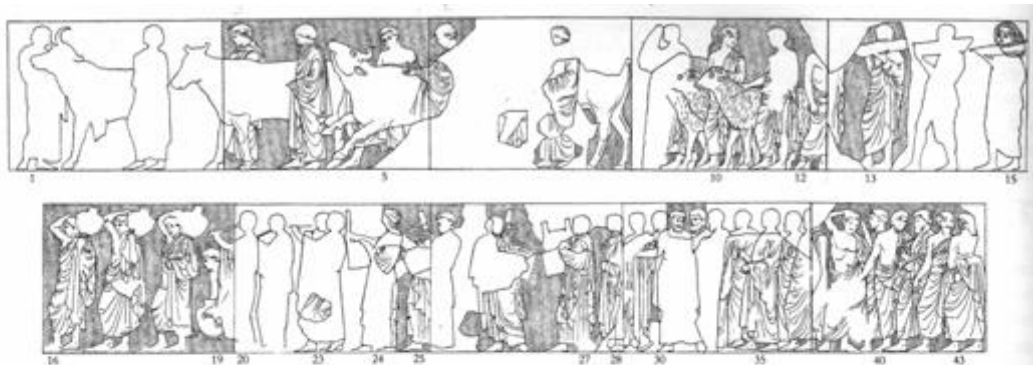
Figur 19: Nord metopene, trojaner krigen

57. Sections of the south frieze as reproduced by J. Carrey (drawing by M. Cox). Source: Boardman and Finn, op. cit.

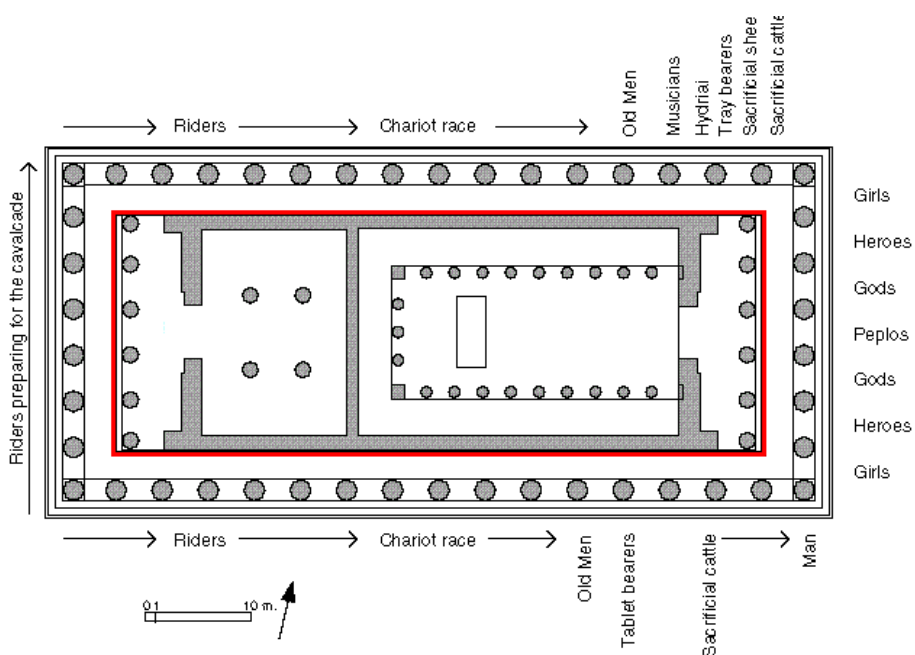
58. The west frieze as reproduced by J. Carrey (drawing by M. Cox). Source: Boardman and Finn, op. cit.

59. Sections of the north frieze as reproduced by J. Carrey (drawing by M. Cox). Source: Boardman and Finn, op. cit.

Figur 20: Carreys tegninger av frisen

Figur 21: Parthenon frisens komposisjon

Figur 22: Frisen, vannbærere

Figur 23: Frisen, offerdyr

Figur 24: Frisen, menn til hest

Figur 25: Øst frisen, overrekkelsen av peplos

Figur 26: Rekonstruksjon av Athene Parthenos statuen

Figur 27: Rekonstruksjon av amasonene på Athenes skjold

Names of the Attic months:	Ancient Greek:	Gregorian months:
Hekatombaion	Ἑκατομβαιῶν	July/August
Metageitnion	Μεταγειτνιῶν	August/September
Boedromion	Βοηδρομιῶν	September/October
Pyanepsion	Πυανεψιῶν	October/November
Maimakterion	Μαιμακτηριῶν	November/December
Poseideon	Ποσειδεῶν	December/January
Gamelion	Γαμηλιῶν	January/February
Anthesterion	Ἄνθεστηριῶν	February/March
Elaphebolion	Ἐλαφηβολιῶν	March/April
Mounichion	Μουνιχιῶν	April/May
Thargelion	Θαργηλιῶν	May/June
Skirophorion	Σκιροφοριῶν	June/July

Figur 28: Den attiske månedskalenderen